

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_204759

UNIVERSAL
LIBRARY

రామోపాఖ్యానము—తద్విమర్శనము.

(ఎఱ్ఱాప్రగ్గడ రామోపాఖ్యాన సహితము)

కర్త :

పెండ్యాల వేంకట సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి.

పి తా పు ర ము .

[తూ॥ గోదావరి జిల్లా.]

శ్రీ విద్వజ్జర మనోరంజని ముద్రాక్షరశాలాయందు

ము ద్రిం ప (బ ణి యె

సి తా పు ర ము .

సర్వసామ్య }
సంకలితము }

1938

{ వె ల
{ దు 1-4-0

ఉపోద్ఘాతము.

—:0:—

మా తండ్రి, పినతండ్రి, మేనమామ, పౌరాణికు లగుట చేతను, నాకుఁ జిన్నతనముననె యాంధ్రభారతాదులను జదువుట యలవడినది. యావనమున నేనును పౌరాణికుఁడను గానె కొంతకాలము జీవించితిని. పెకారణములచే నాంధ్రభారతమును బెక్కుసారు లావృత్తిఁ జేసితిని గాని, కవిత్రయముయొక్క భేదాభేదములు నా కంతగాఁ గాన్పింపలేదు. నన్నయ 'నల, దుశ్యంతి'చరిత్ర లెల్ల హృదయంగమములో, తిక్కన 'సంజయ, శ్రీకృష్ణ'రాయభారములు, ఎఱ్ఱన 'రామోపాఖ్యాన,సావిత్రి' చరిత్రలును నట్ల హృదయంగమము లగుచుండెడివి.

ఇటీవల, పెక్కిండు నిమగ్నకులు బయలువెడలి నన్న యాదుల కవిత్రయమును నిమగ్నించుచుండుటచే,విమర్శనదృష్టితో భారతమును నేఁ జదివి నాకు గల యభిప్రాయములనుగ్రంథరూపకముగా వ్రాయఁగలిగితిని. ఈరామోపాఖ్యానమున, 'ఎఱ్ఱనా నూత్యుండు కావ్యకలను బోషించి రచించుట నింతకుఁబూర్వము మూఁడేండ్లనాఁడె సంస్కృతభారతములోని రామోపాఖ్యానముతో నాంధ్రభారతమునఁ గల రామోపాఖ్యానముఁ జదువఁగా గోచరించినది దాని సప్సడె నవిమర్శకముగాఁ బ్రకటింపఁదలంచి, ఆంధ్రభారతమునఁ గల యాభాగము వేఱుగ ముద్రిం

పించియు, కార్యాంతరముగ్నుండ నగుటచే విమర్శనమును వ్రాయలేకుంటిని.

తోలుత నీ విమర్శనము నలువది నేబదిపుటలతోఁ బూర్తియగు ననుకొంటిని గాని, వ్రాసిన పొరంబింప, నది నూట నలువదిపుటలకు నుంచినది. ఇదిను దృఢముగా లేదు. ఎన్నియో యంశములను ఎదుర్కొనవలసియున్నది. ఒక్క గొనిం బాడుండు.

నన్నయకీర్తను పరువులతో ప్రధానముగా వ్రెట్టుకొని కావ్యత్వము సంతగాఁ బరిగణింపలేదని కొంత అందురు. కాని, యది సరికాదు. మూలభారతగొఱుమ్రమణిక, సంస్కృతభారతమున, నటువదొక్కటనగ్రీయధ్యాయమునఁ జెప్పబడెను. దానికి నన్నయ, ఆదిపర్వము మూడవయూశ్వాసమున 'పాండవ ధార్మరాష్ట్ర' విభేదకారణముగాఁ జెప్పమున్నాఁడు. అందు, సభా సర్వాంతమువఱకుఁ గల గాథలు, తు. చ. తిప్పిండగఁ జెప్పఁ దగినవిగా నుండును. ఏమృత పదునాఱుపర్వములతోని గాథలు సంతముఖ్యములుగాఁ గాన్పింపవు. అందువలననే నన్నయ యన నరమగు కథను నడిపుచు సమయము వచ్చినపుడు మూలము లోని మనవసరపువర్ణనములను వదలి స్వేచ్ఛగ, కావ్యత్వమును దనమాంధ్రీకరణముఁ బొప్పించి యున్నాఁడు. ఎఱ్ఱన తిక్కనల కట్టి కథల యాతంకములేదు. కథను నామమాత్రముగ నుంచి కొని కావ్యత్వనిరూపణమునై స్వేచ్ఛగ వ్రాయ నీలు కలిగెను. ఇందు నన్నయ కోప మేమి ?

తిక్కననాశ్లేషించు వా రాతఁడు నిమరనీత్యాదులలో
మూలమునందలి దానికి భిన్నముగ సంస్కృతము రాకె తె
నిగించుట లోక దస్పలుప్రవాస నాదును. తిక్కనయే కాఁడు,
నన్నయ, యెఱ్ఱనలును, సమాలము సనుసరించిన యాంక్షి
రింప లేదు. ప్రధానాంశము బోధించి, దేవకాల పరిస్థితులకుఁ
దగినాంశములను యాంక్షిరి చిరి.

వ్యాయస్పష్టలో ముప్పైరుపయ, సూక్ష్మత్రయమనఁ
దగియున్నారు.

—♦ స్వ వి స య ము ♦—

నా కఱువదేండ్లు పూర్ణయగునాటికి నేత్రిరోగి నైనను
నాకు గ్రంథమును వ్రాయుశక్తి బ్రసాదించిన పరమేశ్వరునకు
వందనశతములఁ జేయుచున్నాను. నా కగ్రంథముదణమున,
పూర్ణులతపాలు దిస్తే దోడ్పడిన మిత్రులగు బ్ర. శ్రీ. శతావ
ధాని పితటి వేంకటరామశాస్త్రి గారికిఁ గృతజ్ఞుఁడను.

ఇట్లు,
గ్రంథకర్త.

విషయానుక్రమణిక.

—:—

అంశము.

పుట.

రామోపాఖ్యానము తద్విమర్శనము.	1
రామోపాఖ్యానాంధ్రీకరణము	30
ఆంధ్రులు—వారిభాష	51
మాధవవర్మ, ఇంద్రవర్మాదుల శాసనములు	64
నన్నయభట్టమహాకవి	82
తిక్కనసోమయాజి	96
తిక్కనమహాకవి కవిత్వము	108
ఎఱ్ఱాప్రగ్గడకవిత	122
నేమాని భైరవావధాని హరివంశము.	141

ఓమ్ !

రామోపాధ్యాయము - తద్విమర్శనము.

— : ౧ : —

ఇంపును నొంపును గుల్కుచు నీతియుక్తి మై పవిత్రత్వము
రసవంతము యొప్పు భారతీయులగాథలలో రామాయణ మహా
భారతగాథలే యగ్రగణ్యములైనవి. అవి మంతోదోర్బాధకములు
గూడ నై యుండుట ముఖ్యము విశేషము.

అందు రామునిగాథలు బహుభంగుల నాబాలవృద్ధునిది
తమ్ములై యుండుటచేతను, రాముని వేత్తలు పరతత్వముగా
భావించుటచేతను, అనేకు హిమాచలవ్యాపకములై కందరముల,
మందిరముల, గహసనీమలఁ, బర్వతదేశములఁ గూడ యోగు
లచేతను, భోగుల చేతను, రోగులచేతను, బాలురచేతను, పెద్దల
చేతను, స్త్రీలచేతను, బహువిధముల గానము చేయఁ బడు
చున్నవి.

భరతఖండమునందలి మూలమూలల నున్న పల్లెలకుఁ
బోయినను నేదియొ యొకవిధమగు రామాలయము సామాన్య
ముగ నుండకపోదు.

మహామదీయమతస్కుడై యోగి యగు కబీరుదాసు
కూడ రాముని బరమేశ్వరునిగాఁ బొగడెననుటలోన రామచరి
త్రమున విశేషము కలదని తలంపవలసి యున్నది. వాల్మీకి రామా
యణమును, పాశ్చాత్యులును దమభాషలోని కనువదించుటచేఁ

బాశ్చాత్యలోకమునకును నాశుభచరితము వెల్లడియైనది. అందు వలన శ్రీరామచరిత్ర జగద్విఖ్యాత మనుట స్పష్టము.

కాని, ఈకాలము పరిశోధనాకాలమగుటచే శ్రీరాముని యొక్క చరిత్రమును, గొంత పరిశోధింపఁదగి యున్నది.

శ్రీరాముని చరిత్రతోఁ గూడ నాతని ప్రత్యర్థియగు దశ వదనుఁ డనఁబడు రావణుని చరిత్రమును బరిశోధింపవలసి యున్నది.

రామరావణుల యస్తిత్వము కల్పితము కాక సత్యమే యనుటకు ‘ఋగ్వేదము’ననీ క్రిందిరీతిని సూచింపఁబడియుండెను.

* “ఏదేవత తైదువందల రథముల సశ్వములతోఁ గూర్చికొని, మాయందుఁ గ్రేమకలవాఁడై యజ్ఞమార్గముచే వచ్చుచున్నారో, ఆస్తోత్రము ‘పృథవానునియందును, వేనుని యందును, అనురుఁడు బలవంతుఁడగుచుండఁగా రామునియందును, ధనవంతులయందును’ జెప్పుచున్నాము.”

ఇట ‘అనురుఁడు బలవంతుఁ డగుచుండఁగా రాముని యందు’ అనుటచే రాముఁడును నాతని విరోధియగు రావణుఁ డును ద్యోతక మగుచున్నారు.

---

* ప్రతద్దష్టిమే పృథవానే వేనే ప్రరామే_వోచ
మసురేమఘవత్సు యేయత్ప్రాయపంచశశాయా
స్మపథా విశ్వాద్యేసాం॥ ఋగ్వేద. 10-93-14.

సంస్కృతవాఙ్మయమునకు వాల్మీకియే ప్రథమకవి యనియు, రామాయణమే ప్రథమకావ్యమనియుఁ బండితుల యభిప్రాయము. అయినను దృశ్యమానరామాయణ మంతయు వాల్మీకికృత మని చెప్ప వీలులేదు. అది దీర్ఘవలఁ బఠకులు నవీనాంశములు చేర్చఁబడినవి. ‘బౌద్ధానంత’వాది మతములు విజృంభించు కాలమున నాయూ మతోన్మత్తులగు పండితులు తత్పూర్వము నందుండిన నిర్దిష్టములగు గ్రంథములలోఁ దమతమ మతాంశములఁ జొప్పించి యవి ప్రాచీనతమములె యని లోకము తలఁచునట్లు చేసిరి. వేయునేల? ప్రత్యేకగ్రంథములనే చేసి యవి వ్యాసాది మహ్నః ప్రోక్తములె యనిపించిరి.

దృశ్యమానములగు ‘శివ, లింగ, భవిష్యోత్తర, మార్కండేయోత్తర’ పురాణములు పురీతిని గల్పింపఁబడినవియే.

‘శివ, లింగ’ పురాణములను, బ్రహ్మకేసి-న భాజమహారాజు (క్రీ.త 1050) కాలమున నిరువురు పండితులు రచించి యవి వ్యాసప్రోక్తము లని వ్రాయ నామహారాజాపండితులను శిక్షించె నని యాతని దినచర్య పుస్తకము చెప్పుచున్నది. * అదిన చర్య పుస్తకము గ్వాలియర్ మహారాజుగారి పుస్తకాగారమున నిక్షిప్తమై యున్నది. అట్లే రామాయణములోఁ బ్రక్షిప్తములు

* చూ॥ సత్యార్థప్రకాశక హిందముద్రితము

కొన్ని కలవు. అవి పరిశోధనావిశేషములచేఁ దెలిసికొన నీలగు చున్నవి.

ప్రస్తుత పరిస్థితియం దున్న వాల్మీకిరామాయణమున జాఢ్ధాది విమతస్థ ధర్మములును, రామాయణకాలమున లేని కొన్ని దేశవర్ణనాదికములును, నిమద్వబడి యుండుటచే దృశ్యమానరూపముగల వాల్మీకిరామాయణము క్రైస్తవశకారంభముననే సమగ్రరూపము నొందినదని కొందఱు తలంచుచున్నారు. పిమ్మటను, మఱికొన్ని మార్పులందుఁ జేయఁబడెను.

భవభూతికాలమునకు రామాయణమున స్థితిములకు మాఱుగ 'అధ్యాయములె' యుండిన ట్లాతని యుక్తరరామచరిత్రలోని క్రిందివాక్యములవలనఁ దెలియనగుచుండుట యిందులకు నొక చిన్న నిదర్శనము.

ఈక్రింది సంభాషణవాక్యములు, అశ్వమేధాశ్వమును 'లవ్రుడు' బంధింప నచట 'లవ, చంద్రకేతువు' లకు యుద్ధము జరుగునమయమున 'మన, శ్రీరాము' లేవేర లవ కుశులకును, శ్రీరామునకును జరిగిన సంభాషణముగోనివి.

రాముడు:—వత్సరా! పూజ్యుడగు వాల్మీకి మహర్షియొక్క వాణీస్మృతి యైనట్టిదియు, ప్రసిద్ధమగు సూర్యరామ:—వత్స! రామాయణ మితిశూయతే. భగవతో వాల్మీకేస్వరస్వతీనివ్యందః ప్రళప్తిరాదిత్యవంశస్య తత్ర కించి త్కౌతూహలేన శ్రోతు మిచ్ఛామి.

వంశపృశస్తియుఁ గల 'రామాయణ' మనునది మీనుండి వినఁ బడుచున్నది. దానిని గొంచెము వినఁ గుతూహలపడుచున్నాను.

కుశుడు:— సంపూర్ణముగానే మాచే రామాయణ మావృత్తి చేయఁబడెను. ఇపుడు జ్ఞాపకమునందున్న యీరెండు శ్లోకములును బాలచరితము (బాలకాండము) యొక్క అంత్య మగు సధ్యా యమునందలి శ్లోకములు—

కుశుడు పశించితినిని చదివిన రెండు శ్లోకములలో నొక శ్లోకము సంపూర్ణముగా నిపుడు ముద్రితమగు వాల్మీకిరామాయణములోని బాలకాండముయొక్క డెబ్బదవసర్గమునఁ గలదు. ఇపుడు రామాయణమునం దధ్యాయసంజ్ఞ లేదు. సర్గసంజ్ఞ కలదు. ఇది భవభూతికిఁ బిమ్మట నితిహాస్యమైన రామాయణమును 'కావ్యము'గా మార్పఁదలంచి కొందఱు ప్రముఖు లట్లు చేసియుందురు.

దృశ్యమానమహాభారతముయొక్క సంపూర్ణ స్వరూపము మాత్రము (లక్షశ్లోకపరిమితి) 100 స్తవశకమునకుఁ బూర్వమైదువందల (500) సంవత్సరములనాడె యేర్పడెనని 'లోకమాన్య బాలగంగాధరతిలకు' మొదలగు వండితులు నిదర్శనములతో వ్రాసియున్నారు. అయినను నందును నితీవలఁ గొన్ని

కుశ:—సకృత్స్ని ఏవ సందర్భో స్మాభిరావృత్త స్మృత్యుపస్థితౌ తావది మా బాలచరితస్యాంత్యేఽధ్యాయే శ్లోకౌ.

యంశములు లుప్తములై కొన్ని నవీనముగఁ జేర్పఁబడియున్నవి.*

రామాయణకథ మహాభారతములోని 'వన'పర్వమునఁ బ్రాచీనకాలముననే చేర్పఁబడియున్నది. ఆది భారతమును బంచమవేదముగా మార్పఁదలచిన 'సౌతి' వేదాంతర్గతములైన యితిహాసములవలె 'సుపర్ణ, యమోతి, దుష్యంత, నలా' ద్యుపాఖ్యానములతోఁగూడఁ బుణ్యచరితమగు రామోపాఖ్యానమును జేర్చియుండెను. ఆరామోపాఖ్యానము సౌతికాలమున నెల్లలోకమునఁ బ్రచారము యుండెనో యట్లే యాతనిచే మహాభారతమున వనపర్వాంతర్గతము పడునెనిమిది (18) అధ్యాయములు, ఏడువందలయిరువదిమూడు (723) శ్లోకములు కలదిగాఁ గూర్పఁబడెను. ఆకాథ వాల్మీకిరామాయణమునకును, తెనుఁగున రచింపఁబడిన 'భాస్కర, రంగనాథ' రామాయణముల గాథలకును గొన్నియెడల భిన్నరీతులు నున్నది.♦

సంస్కృతభారతము నాంధ్రీకరించిన కవిత్రయములో నొకఁడును, ప్రబంధ పరమేశ్వర బిరుదాంచితుఁడు నగు

* మహాభారతములోని ప్రక్షిప్తాదులఁ గూర్చి నామహాభారతచరిత్రము (ద్వితీయముద్రణము), రాజసుయ్యపాస్యము, అనుగ్రంథములలో విమర్శించి యున్నాను

♦ 'భాస్కర, రంగనాథ' కవులు తెనుఁగుదేశమునఁ దమకాలమున వాడుకలోనుండిన గాథలఁగూడఁ దమతమగ్రంథములలోఁ జేర్చిరి.

ఎత్తొప్గడమహాకవి మూలగాధను దప్పక యాంధ్రీకరించుచు,
రామాయణము మహాకావ్య మనుమాటను స్థానికపరిచుటకో
యనునట్లు తనప్రబంధనిర్మాణచాతురిని నింపుగ నాగాధలోఁ
జొప్పించుచు సంస్కృతమున నేడువందలయిరువదియేడు (727)
శ్లోకసంఖ్య కలదాని నింపుగ మూడువందలపదునాలు (316)
పద్యగద్యములుగా రచించియున్నాడు. ✓

ఆ వనపర్వాంతర్గత 'రామాయణగాధ' లను, తొలుత
వ్రాసి పిమ్మటఁ బ్రబంధపరమేశ్వరుని కవిత్యవిశేషములను
వివరింతును.

✠→ రా మో పా యా స ము. ←✠

ఇట్లొకవంశమునం బుట్టిన 'అజమహారాజు' నకు దశ
రథుఁడు జన్మించి 'కౌసల్యా, కైకేయీ, సుమిత్ర'లను మువ్వురు
ననితలఁ బెండ్లియాడెను. వారిలో, కౌసల్యకు శ్రీరాముఁడు,
కైకేయికి భరతుఁడు, సుమిత్రకు లక్ష్మణశత్రుఘ్నులు, జన్మిం
చిరి. అందు రామునకు విదేహరాజతనయ యగునీత భార్య
యయ్యె.

✓→ రా వ ణ ని చ రి త ము. ←✠

బ్రహ్మకు 'పులస్త్యుఁడు' పుట్టెను. ఆపులస్త్యునకు నైశ్ర
వణుఁడు పుట్టి పెరిగి తండ్రియగు పులస్త్యుని విడిచి తాతయగు
బ్రహ్మగూర్చి తపస్సు జేసి 'నలకూబరు' ఁడు పుత్రుని,

లోకపాలకత్వమును, లంకారాజ్యమును, ధనేశ్వరత్వమును, శివునితో సఖ్యమును, వరములుగాఁ బొందఁ నాచి, పులస్త్యుఁ డలిగి, తిసశరీరములో నర్థభాగమును, విశ్రావసునిగాఁ జేసి, వైశ్రవణుని కపకృతిఁ జేయుమని యాహ్వానింప నావృత్తాంతమును వైశ్రవణుఁడు (కుబేరుఁడు) తెలిసికొని విశ్రవసుకడుకు వచ్చి, నేను నీకుఁ బుత్రుఁడ నయ్యెద ననుగ్రహింపు మని యాతనిఁ బ్రసన్నుఁ జేసి, నృత్తగీతాదుల విశారదలగు ‘పుష్పత్కట, మాలిని, పాక’ యను మువ్వురు రాక్షసస్త్రీలను విశ్రవసునకుఁ బరిచారికలనుగా నేర్పఱిప, వారల విశ్రవసుఁ బరితృప్తుఁడేయ నాతఁడు వారిల ననుగ్రహించి పుత్రదానముఁ జేసెను. పుష్పత్కటకు రావణ కుంభకర్ణులును, మాలినికి విషణుఁడును, పాకకు ఖర శూర్పణఖలును, బుద్ధిరి.* అందు ‘రావణ, కుంభకర్ణ

* రావణాచార్యులకాండములోని గాథల కీ గాథలు వ్యతిరేకములు. అందు, పులస్త్యునికు విశ్రవసుఁడును, అతనికి ధర్మదాసునిపుత్రుకయగు ‘జేవవర్ణిని’ అనుభార్యయందు వైశ్రవణుఁడును (కుబేరుఁడు) పుట్టెనని గలదు ‘సుమాలి’ యనుననుమను ‘కైకసి, పుష్పత్కట, పాక’ యను కుమార్తెలు గలరు. ఆసుమాలి తనకుమార్తె యగు కైకసిని విశ్రవసుని వరింపుమని పంప నామె విశ్రవసు నాశ్రమముఁ జేరి యాతనికిఁ దనయభిమత మెఱిగింప నాతఁ డంగీకరించి పరిగ్రహింప నామె కావిశ్రవసువు వలన ‘రావణ, కుంభకర్ణ, విభీషణ, అనియెడు మువ్వురుపుత్రులును ‘శూర్పణఖ’ యనుపుత్రికయుఁ గలిగిగని కలదు.

‘ఖరుఁడు’ రావణుని పినతల్లి పుత్రుఁడని కలదు.

ఖరులును, శూర్పణఖయుఁ' గ్రూరులును, దుర్మాదులు నెరి.
'విభీషణుఁడు' పుణ్యాత్ముఁడును, యోగ్యుఁడు నయ్యె.*

ఆరాక్షససమూహము తిండివలన వేదవేదాంగాది నిద్యలు
నేర్చి సుఖముగ నుండి నొకప్పుడు కుబేరుఁడు తిండియగు విశ్ర
వసునకు మ్రొక్క రాఁగా నాతిన్ని సైభవముఁ జూచి రావణుఁడు
జాత మత్సరుఁడై కుబేరుని మహిమము తపోల్భ మగుటఁ దెలిసి
కొని తానును దవంబు నేను నారంభించెను.

వారిలో రావణ కుంభకర్ణులు తమోగుణప్రధానమగు
తపస్సును, విభీషణుఁడు సాత్త్వికగుణప్రధానమగు తపస్సును
జేసిరి. ఖరశూర్పణఖలు తపస్సుజేయు సోదరుల కుపచార
ములఁ జేయుచుండెరి.

వేయి సంవత్సరములు తపస్సుఁ జేసినప్పటికి రావణుఁడు
తపశిరస్సు నొకదానిని గోస యగ్నిలో వేల్చెను. ఇట్లు తొ
మ్మది తలలను వేయివత్సరముల కొకిటిసొప్పున వేల్చి పదియవ
దానినిగూడఁ దెగ్రనేసి హోమ మొనర్పఁదలంచుసంతలో బ్రహ్మ
సృత్యక్షులు యశర్మమునుండి వారిచి యూతనికెరము లెప్పటి
యట్లు కలుగ ననుగ్రహించి యూతనితోర్ముల నిచ్చెను. కుంభ
కర్ణుఁడు ప్రహేళికాత్ముఁడగుత్యంతమగు నిద్రగఁగ వరముగా
నొందెను. విభీషణుఁడు తపమఁ సన్నపుడును ధర్మమునుండి తిరు

* రావణ, కుంభకర్ణులు దుష్టులగుటచే, విభీషణుఁడు సత్త్వశాలి
యగుటచేను వేరుకాగలము లందు నిరూపింపఁబడి యున్నది.

గకుండునట్లును బ్రహ్మస్థానాగ్ని కలుగునట్లును వరముల నొందఁగోరి, బ్రహ్మ మెచ్చి యాతనికి సమరత్వమునుగూడ నొనఁగెను.

పిమ్మట వరగర్వోన్నతుఁ డగురావణుఁడు సవతియన్న యగు కుబేరునిపై దండెత్తి అంకావట్టణమును వైవసము చేసి కొనెను. అంతమాత్రమేకాక కుబేరు సవమానించి యాతని పుష్పకమును గూడ సపహరింపఁ గుజేరుఁ డలిగి యీపుష్ప కము నీపగతుఁ జేరుఁగాక యని శిమించెను.

తగువాత దిశిగిచ్చు డైవజానులతోఁగూడఁ బోరి వారి నోడించి జగద్రావణముఁ (చగిష్కోభము) జేయుటచే రావణుఁ డుచులిగుదము పొందెను *

రావణభాధితులగు దేవగులు, రాజగులును, అగ్ని దేవుని బుగ్గర్క రి నుకొని బ్రహ్మసాగి నేరగ రావణునిచేఁ గాము పొందూచున్న బాధలఁ బడవకొని నానాఁడు తా నింతకుఁ బూర్వమే రావణు నిధింప నొకరావణుని బ్రహ్మదాసిని ననియు, గేవతలు ఋక్షవాసరులై పుష్కరిలరనియు, మిఁగు భయపడినవల దనియుఁ జెప్పి * 'చుంగుభి' యను గంధర్వస్త్రీని విలిచి, నీవు కు

* ఇటు చెప్పినట్లుగాకయు 'కభి' యు నాగ్నికాసు మెచ్చి కుబేరుఁడు విధీమణువలె యాత రాక్షసుని వ్యాధివ్యాధి ము క్త్యుని కలుగు.

* చుంగుభి యను గంధర్వనిని 'మంధ' నా రాక్షసము నంతయు రామానుజులఁ గానినను బ్రహ్మముని విష్ణువుఁ బ్రార్థింప నానాఁడు ప్రత్యక్షమై రావణునిఁ గూర్చి పుభాషించినట్లు గలను.

‘మంధర’ నామమును వహించి, భూలోకమునం దుద్భవించి దేవకార్యము నిర్వహించుమని పనిచే వానిని నిశ్చలముగా పెను.

దేవతల యలకములఁ జేసి మహాబలవంతులగు ఋక్ష వానరపిరు లుద్భవించిరి.

←→ రామ చరితము ←→

దశరథునకు రామ, లక్ష్మణ, భరతి, శత్రుఘ్ను లను నల్వరు పుత్రు లుద్భవించెరి. వారు పెరిగి నిద్రానంతులు వివాహితులు నైరి. ఆపుడు దశరథుండు, యుక్త వయస్కుండు, బలవంతుండు, ప్రజారంజకుండు, మోగుండు సగురామునకు యశావరాజ్యాభిషేక మొచ్చున వలన భరతుని దాసి యగు మంధర కై కేయిక దుర్బోధలఁ జేరి కై కేయి సరముల నెవమున దశరథునివలన భరతుండు రాజ్యము పొందున్లును, రాముండు పదునాలుగేండ్లు వనమున ముడున్లును జీయించెను. ఆ కారణమున సీతారామలక్ష్మణులు వనమున కేగిరి. దశరథుండు రామవిశ్లేష కోకముచే స్వర్జితమొందెను. పిమ్మట కై కేయి తన పుత్రుండగు భరతుని రాపించి* రాజ్యమును గైకొనుమనిచెప్ప భరతుండు తల్లిని నిందించి, నవరెవారుండై రాముఁ డుండిన

*భరతుండు, రాముండు వనమున కేగుటయు, దశరథుండు మృతి నొందుటయు, దన మేనమామ యూర నుండుటచేఁ జెలియఁడనియే వాల్మీకిరామాయణమునఁ గలదు. అదియే యిటఁగూడ నూహించునగుచున్నది.

చిత్రకూట సర్వతమునకేగి రాముని దిరిగి యయ్యోధకు వచ్చి రాజ్యభారమును వహింపుమని ప్రార్థింప, రాముడు నియమము నతిక్రమించి రానని నిరాకరించెను. భరతుడు రామునిపాదు కలఁ గొని 'నందిగ్రామమున' నివసించి రాజ్య మేలుచుండెను.

రాముడు సీతాలక్ష్మణసమేతుడై చిత్రకూటమును విడిచి 'శరభంగమహర్షి' యాశ్రమముఁ జేరి వానిచే సత్కృతి నొంది పిమ్మట దండకారణ్యమునకేగి * గోదావరీతీరమునఁ బర్వతాలను నిర్మించుకొని యుండెను. అప్పుడు రావణుని చెల్లెలగు శూర్పణఖ వారికడకు వచ్చి వారిని జిక్కులు పెట్టి రామలక్ష్మణు లామె ముక్కును, జెవులను గోసి వికృతహాసం జేసిరి. ఆకారణ మున 'భరదూషణాది' రాక్షసులు పదునాల్గువేలమంది రాముని తోఁ బోరి యాతనిచేఁ జచ్చిరి.

భరదూష మృతినొందుటఁ గని శూర్పణఖ, రావణు పాలికిఁ జని, తనపరాభవాదికములఁ నెప్పు రావణుఁ గాక్షిణముననె బయలుదేలి తనకుఁ బూర్వపుమంత్రియై రాముచే నొకప్పుడు పరాభవింపఁబడి, సముద్రతీరమునందలి 'గోకర్ణము'

*వాల్మీకిరామాయణమునఁ గల 'గుహ, విరాధ, అత్రి, సుతీక్ష, మాండకర్షి, అగస్త్యులు' గాఢావళంసలు దీనిలో నూచింపఁబడలేదు.

♦రామునిచే మరేదుఁడు విశ్వామిత్రయాగకాలమునఁ బరాభూతుఁడైనట్లు 'వాల్మీకము'నఁ గలదు. ఆ గాఢావళంసకు బూర్వి మిగ్రంథమున నూచింపఁబడకపోయినను 'రామునిచే మరేదుఁ డింతకుఁబూర్వమే పరా

అను క్షేత్రమునకు దపము చేయుచున్న 'మారీచు' కడకు వచ్చి రాముని వలచించుకార్యమును దనుకు దోడ్పడు మని యాతని గోరెను. మారీచుడు దానినుండి మాన్ప నెంతగాఁ జెప్పినను రావణుడు విసక మూర్ఖు పట్టుతో మారీచు దోడ్కొనిచనె. మారీచుడు రావణునాళ్ల సనుసరించి బంగారులేడి యాకృతిఁ బూని సీతను భ్రమపెట్టి, నామెచే జోడితుఁ డగు రాముడు సీతకుఁ గాఁపుగా లక్ష్మణు నునుచి యాలేడిని వెంటాడి దూర మేఁగి దానిని శరముతోఁ గొట్టి సద చచ్చుచు రాముని కంఠ స్వరముజోలె 'హ ! లక్ష్మణా ! సీతా !' యని యనిచెను. ఆ ధ్వనిని విని సీత భ కుముగో లక్ష్మణు సట కేఁగి రామునకు సహాయపడు మన, నానించు సేన సుద్రవము కలుగునని తలఁచి, రామునకు భయములే చని పచ్చ, నామె యాతనిని నిష్ఠు రోక్షిలాడ లక్ష్మణుడు రాము సన్వేషణపుచుఁ బోయెను.

అంత రావణుడు సన్వేషివేషమును ధరించి సీతయు న్నెడకు వచ్చి యుండు యాతిధ్య మీయఁబోఁగాఁ దాను రావణుడ నని చెప్పి తన్ను వదిలి తనతో రమ్మన నామె సయ నిష్ఠురోక్షలాడుచుఁ దొలఁగుదుండ రావణుడు సీతను జంకింపుచు నామె నెత్తికొని లంకాపురాభిముఖుఁడై పోయెను.

రావణాపహృతయై పోవుచు సీత, 'రావణుడపహరించి భూతుఁ డయ్యె' ననుటచే విశ్వామిత్రయాగరి క్షణాదిగాఢలు జరిగె నని స్పష్టమగుచున్నది.

కొని పోవుచున్నాడని యెలుగెత్తి యేడ్వ జటాయు వడ్డువచ్చి రావణుతో, బోరి యాతనిచే గొట్టఁబడెను. పిమ్మట రావణుఁడు సీతనెత్తికొని యనర్గళుఁడై పోవుచుండ, ఋశ్యమూక పర్వతమున నల్వరు వానరులుండ సీత చూచి తన భూషలఁ గొన్నిటిని వారియెదుట విడిచెను. రావణుఁడు సీతను లంకకుఁ జేర్చి రాక్షసాంగనాపాలితగా నశోకవనమున నునిచెను.

అట రాముఁడు మాయామృగమును వధించి వచ్చుచు మధ్యేమార్గమున లక్ష్మణుని జూచి, యాతఁడు వచ్చిన కారణమును దెలిసికొని సీత యేమగునో యను భీతితో విచారింపుచుఁ బర్ణశాలకు రాగా శూన్యకుటీరమె కాన్పింప దుఃఖితుఁడయ్యె. అంత నన్నదమ్ములు వనమున సీతను వెదకుచుఁ బోవుచుండ రెక్కలుతెగి మృతినొందుటకు సిద్ధముగానుండిన జటాయువు కాన్పించెను. * ఆజటాయువువలన సీతాపహరణ వృత్తాంతము దెలిసికొని దుఃఖింపుచు రామలక్ష్మణులు మృతుఁడగు జటాయువున కగ్ని సంస్కారముఁ జేసియరణ్యమునఁ బోవుచుండ నొక్కెడ వికృతరూపుఁడును, నరభక్షకుఁడు నగు కబంధుఁడు తాఁసి " లక్ష్మణునిభక్షింపఁ బట్టుకొన రాముఁడు లక్ష్మణుని

---

*సంస్కృతభారతమున రామలక్ష్మణులు పర్ణశాలకు వచ్చుచుండఁగ నడుమననే జటాయువు కనుపించి సీతాపహరణవృత్తాంతముఁ జెప్పి మృతినొందినట్లును పిమ్మట రామలక్ష్మణులు పర్ణశాలకు వచ్చి శూన్యకుటీరముఁ జూచినట్లును గలదు.

గ్రహించిన కబంధునిచేతిని ఖండింప లక్ష్మణుడు విడివడి తాను రెండవచేతిని ఖండించి యాకబంధుని మృతప్రసాయుఁ జేయ వాఁడు దివ్యరూపధరుఁడై రామలక్ష్మణులతోఁ దానొక గంధర్వుఁడనని తనకుఁ గల శాపవృత్తాంతముఁ జెప్పి వారలు సుగ్రీవుతో సఖ్యమొనర్ప బోధించి తనదారిఁ బోయెను.

రామలక్ష్మణులు పంపాసరోవరముఁ జేరి, పిమ్మట ఋశ్యమూకమున కేగిరి. అట రామునకును సుగ్రీవునకును హనుమంతునివలన నన్యోన్యము సహాయపడుటకు సంధికుదిరెను. సుగ్రీవుఁడు సీతాపరిత్యక్తభూషలను రామునకు సమర్పించెను.

పిమ్మట రామ సుగ్రీవాదులు వాలిద్వారముకడ కేగ సుగ్రీవుఁడు వాలిని యుద్ధమున కాహ్వానించెను. వాలి సుగ్రీవుపైఁ బోఁ బోవుచుండ, 'తారి' సుగ్రీవుపైఁ బోవల దనియు, రాముఁడను నాతఁడు సుగ్రీవునకు సహాయము నచ్చియున్నాఁడనియు, హితోపదేశ మొనర్చెను. కాని, వాలి యామెవాక్యములు సుగ్రీవుపైఁ బక్షపాతమునఁ జెప్పఁబడుచున్నవని, వినిపించుకొనక సుగ్రీవుపైకి బోయి ఘోరయుద్ధ మొనర్చెను. రామునకు వాలి సుగ్రీవులలో భేదము తెలియకుండుటఁ జూచి హనుమంతుఁ డొకవల్లవదామమును, సుగ్రీవుని కంఠమున నైవ

నది గుర్తుగ రాముఁ డొక యమోఘ బాణముచే వాలిని ద్రెళ్లనేసెను. ♦

సుగ్రీవుఁడు కిష్కింధకుఁ బట్టాభిషిక్తుడై ‘తార’ను గూడ పరిగించెను. రామలక్ష్మణులను మాల్వవంతమున నివసించు జేయుచు ‘గ్రీష్మ, వర్షయుతువులు’ కడచిన పిమ్మట సీతావ్వే షణమునకుఁ బ్రయత్నించుద మని దప్పి తాను కిష్కింధలో సుఖముగా నుండెను.

అట లంకలో సీత రాక్షసాంగనా పరివృత్తయై పలుబాములఁ బడుచుండ సీతకుఁ గాఁపుండిన రాక్షసస్త్రీలలో ‘త్రిజట’ యను ధర్మచారిణియగు రక్కసి యొక్క సమయమున సీతఁ జేరి తల్లీ! ‘అవింధ్యు’డను వేరుగల యోగ్యుడగు నొకడై త్యుఁడు నీకాశ్వాస మొసర్ప నన్నింపియున్నాఁడు. వినుము.

“సీభర్త యగు రాముఁడు నిన్ను విడిచిపెడప లక్ష్మణునితోఁ గూడి వానరేశుఁడైన సుగ్రీవుతోఁ జెలిమిఁజేసి వేగముగా నిన్ను విడిపించుటకుఁ బురుషుఁడై ప్రయత్నించుచున్నాఁడట! రావణునకు రంభా నిమిత్తమున జంపముచుటవలన నిన్ను రావణుఁడు బలాత్కరింపలేడు గాన సీత్ర వీనినుండి భయపడవలదు.” అని చెప్పుమనినాడు—

మఱియు నాకు దుర్మాగుఁ డగు రావణుఁడు నశించున

♦ గాముఁడు చెట్టుచాటున నుండి వాలిని గొట్టెనని నీనియించులేదు. ఉపవనమున నీయధము జరిగెనని సంస్కృత భారతమునఁ గలదు.

ట్టిదియు, నీకును నీభర్త కును మేలుకల్గునట్టిదియు నగు స్వప్నము కలిగెననికొండ దనకుఁగల్గిన కలఁజెప్పి సీత నూరడించెను.*

ఒకప్పుడు రావణుఁడు సీత తన్ను వలచునని సింగారించు కొని సీతకడకు వచ్చి వలపుఁ గులుకు పలుకులు పలుక నాపె నయనిస్మగ్తోక్త లాడి, కరుణపుట్ట నేడ్వ రావణుఁడు జెడలి పోవ, ఎప్పటియట్లు యామె రాక్షసాంగనా పరివృత యయ్యె.

మాల్యవంతమున రాముఁడు వర్షర్తువును విరహార్తితోఁ గడపి, శరదృతువు వచ్చిన కొన్నినాళ్లకుఁగూడ సుగ్రీవుఁ డని నట్లు తనకుఁ దోడ్పడ లేదని క్రోధోద్రిక్తుడై లక్ష్మణుని సుగ్రీవు కడ కంపెను. లక్ష్మణుఁడు రాముని సందేశమును సుగ్రీవున కెఱిగింప నాతఁడు తా నంతకుఁ బూర్వమే సీతాన్వేషణమునకై వనచరవీరుల నలుదిక్కుల కంపితి ననియు, వారి కిచ్చినగడు వింక నైదుదినములుమాత్రమే కలదనియు, నపుడు రామసందర్శనమునకు రాదలఁచితి ననియుఁ జెప్ప లక్ష్మణుఁడు సంతసించి సుగ్రీవుఁ డోడ్కొని రాముకడకు వచ్చి సుగ్రీవునికార్యతత్పరతఁ జెప్ప రాముఁడు సంతసిల్లయుండెను.

అంతఁ గొలఁదిదినములలోనె ‘ప్రా కృష్ణ మోత్తర’ దిక్కులకు సీతాన్వేషణమునకై సుగ్రీవుచే సంపాదన వాస

* ఇందు ప్రజలూ వృత్తాంతాదికము రామాయణ గాథలోని గాని కంటే వేఱు స్థలములోఁ జూపబడెను. ‘అనింధ్యుని’ పుత్రైతము రామాయణమున లేదు.

దులు వచ్చి నీతఁ బాడఁగానకుంటి మని రామునితో జెప్పిరి. రాముఁడు దక్షిణపుదిక్కున కేగినవాసరులచేతనే సీతావృత్తాంతమును వినిగలనని యాశతోనుండ మఱియొక నెలదినములకు దక్షిణపుదిక్కున కేగినహనుమదాది వాసరులు వచ్చి రామునకు మొక్కిరి. వారిలో హనుమంతుఁడు తాను నీతఁ జూచితి ననియు దమమార్గమున 'మయ' కృతమై 'ప్రభావతి' యనుతపస్వినీ నివాసమైన గుహను జూచి దక్షిణసముద్రపు తీరము జేరితిమనియు, నట 'సంపాతి' యను జటాయువు సోదరుని వాక్యములచే దానె సముద్రము దాటి లంకఁ బ్రవేశించి నీతఁ గాంచితి ననియు* లంకలో నీత విశేషదుఃఖతయై యుండె ననియు నీతకుఁ ద న్నెఱిగించికొని రామ సుగ్రీవుల సఖ్యాదికము జెప్ప నామె తా సంతకుఁ బూర్వమె యవింధ్యఁ జనువానివలన రామసుగ్రీవుల సంగతి వినుటచే దన మాటలను సమ్మిమీ కానవచ్చుగ నీ సోదోభాషణము నిచ్చుచు జిత్రకూటపర్వతమున నొక కృతక కాకముతో సంబంధించినగాథను జెప్పిన దనియుఁ గాను లంకాపురిని దహించి వచ్చి

*రామాయణమునగల 'మైనాక, మరనా, సింహికా, లంకా' యనువారలతో హనుమంతునకు లంకలోఁ బ్రవేశించులోపల సంభవించిన గాథలింగుఁ గానరావు సంస్కృతమున హనుమంతుఁడు సముద్రము దాటునపుడు జలగ్రహమును పధించెనని వాత్రముకలదు. తెనుఁగున నదియును మృగ్యమే.

తిననియు * జెప్పి నీత తనకిచ్చిన శిరోఘాషణము నీయ, రాముడు శోకించి లంకా విజయమునైనను సుగ్రవుఁ ద్వారపెట్టెను.

సుగ్రవుఁడును నానాదేశములంగల ఋక్ష వానర వీరులఁ బిలువఁ బలిచిన జాంబవదాదులు కోటుల సంఖ్యలుగల ఋక్ష వానర సైన్యంబులఁ గూర్చుకొని రామ సుగ్రవులకడకు వచ్చిరి.

రాముఁడు శుభలగ్నంబున లక్ష్మణునిగ్రీవాదులఁగూడి లంకపై దండయాత్రకుఁ దరలెను. ఇట్లు సైన్యమై కతివయ వయనంబులు సేసి రాఘవుఁడు దక్షిణసముద్రతీరమున విడిసి సుగ్రీవాదులతో సముద్రతీరణోపాయముఁ జూతించి సముద్రుఁడు తాను బ్రార్థింప దారి యిచ్చిన యుక్తమే. లేకుండిన శరములచే సముద్రు నింకించి కార్యసాధనముఁ జేయుదునని నిశ్చయించుకొనెను. పిమ్మట లక్ష్మణునితోఁ గూడ నుపవసించి సముద్రుఁ బ్రార్థింప సముద్రుఁడు ప్రత్యక్షమై, 'రామా!

* హనుమంతుఁడు 'వనిభంగము చేయుట, 'అక్షా'దులను నధించుట, ఇంద్రజిత్తాతని బంధించుట, రావణునితో నతఁడు సంభాషించుట, తోకంఁగాల్చుట' మొదలగు సంశయ లింపు నూచనగా నైనఁ జెప్పఁ బడలేదు.

♦ సముద్రుఁడు రామునకు స్వప్నమునఁ గాన్పించెనని భారతమున నిట్లు కలదు.

శ్లో. సాగరస్తు తత స్స్వప్నే దర్శయా మాస రాఘవం.....

పనపర్వ-౪౪౭ అధ్యాయము.

రాయాయణమున, రాముఁడు సముద్రుని బ్రార్థించినను నాతఁడు ప్రత్యక్షము కాకుండుటను జూచి శరములచే సముద్రుని శోషింపఁ జేయుచుండ సముద్రుఁడు ప్రత్యక్షమైనట్లు కలదు.

నీకేమి కావలయు? నన, రాముడు 'నేను లంక కేగవలయును, దారి నిమ్ము'; లేకుండిన నిన్ను నాబాణములచే నింకింతు' నన, సముద్రుడు, 'నలుడు' అను వానరునిచే సముద్రమును బంధింపజేసి లంక కరుగు' మని యుపదేశించి చనెను.

సాగరోభదేశముచే రాముడు 'నలునిచే సేతువు గట్టించెను.

ఆసమయమున 'విభీషణుడు' అన్నయగు రావణుతో విరోధపడి రాముకడకు వచ్చి యాతనిశరణు వేడ రాముడు జాతని యాకాశేగింత చేష్టల చేతనె విభీషణుడు యోగ్యుడని యాతని బరిగ్రహించెను. *

విభీషణునివలన లంకా లంకాధిపుల వృత్తాంతము దెలిసిన రాముడు వాని బురస్కరించుకొని వార్ధిని దాటి 'త్రి కూట' పర్వత మెక్కి లంకాపురికి జూర్చును సైన్యశిబిరములను నిర్మింపజేసి వానర సైన్యముల నందు విడియించెను.

అపుడు రావణుచారులైన 'శుక, సారణు'లను రాక్షసులు వానరాకారములను ధరించి వానర సైన్యముయొక్క రహ

* విభీషణుడు సేతునిర్మాణమునకు బూర్వమే రాముకడకువచ్చి శరణు జొచ్చినట్లు రామాయణమున గలదు. సేతుబంధన విషయమున విభీషణుడును మంత్రాలోచనమున బాల్గొనినట్లుకూడ నందుగలదు. విభీషణునకు శరణునిచ్చుటలో సుగ్రీవుడు చాల ననుమానించినట్లు రామాయణమునను, సంస్కృతభారతముననుగూడ గలదు.

స్వములఁ గనుచుండ విభీషణుఁ డెఱిగి వారిని వానరులచేఁ
బట్టించి రాముకడకుఁ దేగా రాముఁడు శుకసారణులను స్వేచ్ఛ
గా వానర సైన్యముఁ జూచి వెల్లవచ్చు ననెను. వారల్లు చేసి
రావణుకడకుఁ బోయి వానిగ్గ సైన్యము దుశ్చైయమనియు, రామ
లక్ష్మణు లజేయు లనియుఁ జెప్పిరి. *

రావణుఁడును, రామునియత్నములను లెక్కింపక లం
కాపురికి గట్టిగాఁ గాఁపుపెట్టి, యుద్ధమునకు సిద్ధముగ నుండెను.

శ్రీరాముఁడు 'అంగదుని' రావణుకడకు రాయబారిగ
నంపెను. అంగదుఁడు రావణుకొలుపుకూటముఁ జేరి రావణుతో
శ్రీరాముఁడు చెప్పినరీతిని కఠిన్తోల్లతో 'సేతను రామునకిచ్చి
శరణుఁజొచ్చిన శరణు చొరుము; లేకుండిన యుద్ధమునకు రమ్ము;
నిన్ను హతమార్పక మానను.' అని రామువాక్యములుగాఁ
జెప్పఁ గినిసి రావణుఁడు, నల్వరురాక్షసుల నంగదుఁ బట్టఁ
బనుప, నంగదుఁడు తన్నుఁ బట్టిననల్వరను జంపి మగిడి రాము
కడకు వచ్చి తాఁ బోయివచ్చినవిధముఁ జెప్పెను.

పిమ్మట రామునాజ్ఞచేఁ గప్పి సైన్యము లంకాదుర్గముపైఁ
గవిసి యటఁ గాపున్నరాక్షసులఁ దోలి, కోట నాక్రమింప

---

* విభీషణుఁడు శరణుసారకపూర్వ మే రాముఁడు సాగరతీర
ముఁ జేరినపుడు రావణుని వేగులవాడగు 'శార్దూలుఁ' డనువాఁడును,
విభీషణుఁడు శరణుపొందిన పిమ్మట 'శుకుఁడు' అను వేగులవాఁడును
వానర సైన్యముఁ జూచి పోయి రావణునకు రామునివృత్తాంతముఁ జెప్పి
నట్లు రామాయణమునఁ గలదు.

రావణుడు కొందఱు వీరరాక్షసుల నంప వారు వానరులఁ దోలి తిరిగి కోటను గైవసము చేసికొనిరి. దానిఁ జూచి రామలక్ష్మణులు వానరులఁ బురికొల్పి వారు తిరిగి లంకాప్రాకారముపైఁ కేగిరి. అపుడు రావణునిచే నంపఁబడిన (1) పర్వతుఁడు (2) ప్రధనుఁడు (3) ఖరుఁడు (4) క్రోధనుఁడు (5) ప్రరుజుఁడు, అను రాక్షసవీరులు మాయం గావింపుచు వానరులను బీడించుచుండ విభీషణుఁడు చూచి, వారిఁ దలపడి వారిమాయతోఁ గూడఁ బ్రథనాదులసంహరించి రాక్షస సైన్యమును బాటదోలెను. రావణుఁ డావృత్తాంతముఁ దెలిసి, మంత్రీయుక్తుఁడై యుద్ధమునకు వచ్చెను. రావణుఁడు ‘బౌశనస’ శక్రునిచే జెప్పఁబడిన వ్యూహముఁ బన్న, శ్రీరాముఁడు ‘బార్హస్పత్య’ బ్రహ్మసృతిచే జెప్పఁబడిన వ్యూహముతో నెదుర్కొన నిరుపక్షములకును ఘోరసమర మయ్యెను. అందు ‘రామ రావణ’ లెదురై పోరిరి. రామునిబాణహతిని సహింపలేక రావణుఁడు పరువిడిలంకం జొచ్చెను. అది చూచి రాక్షససేన చెల్లాచెదురుకాఁగా* ‘ప్రహస్తుఁడు’ రాక్షససేనఁ బురికొల్పి వానరులను హింసింప విభీషణుఁడు ప్రహస్తు నెదుర్కొని శక్తిచే వానిని జంపెను.

పిమ్మట ‘ధూమ్రాక్షుఁడు’ రాక్షససేనఁ బురికొలిపి

---

* ప్రహస్తుఁడు చచ్చినతరువాతనె తొలిసారి రావణుఁడు యుద్ధమునకు వచ్చి రామున కోడెనని రామాయణమునఁ గలదు. మఱియుఁ బ్రహస్తుని ‘నీలుఁడు’ వధించె ననియు నందుఁ గలదు.

ఘోరసమరము చేయ, హనుమంతుడు వానిని సంహరింప,
రాక్షససేన లంకకుఁ బరువిడెను.

రావణుడు తనముఖ్యసేనానాయకులు పొలియుటఁ జేసి
విచారించి, గాఢసుషుప్తిలో నుండిన కుంభకర్ణుని లేపించి సీతా-
పహరణాదివృత్తాంతమును, రాముడు సేతుబంధన మొనర్చి లం-
కపై విడిసి రాక్షసవీరులఁ జంపుటయుఁ జెప్పి యుద్ధమున కాయనిఁ
బురికొల్పెను. *

కుంభకర్ణుడును, దనకుఁ దోడుగ రావణుఁ డంపిన 'వజ్ర
వేగ, ప్రమాధు'లను రాక్షసవీరులఁ గూడి, వానర సైన్యముం
గవిసి వానరు లొసర్చు ప్రహరణములచే నిద్రయొక్క మత్తును
విడిచి కిసి యెదురఁబడిన 'బల, చండబల, వజ్రబాహులు'లోను
గాఁగల వానరవీరులను నమలెను. ఆదారుణకర్మముఁ జూచి
తక్కినవానరులు పరునిడ సుగ్రీవుడు కుంభకర్ణు నెదుర్కొని
యుద్ధముఁ జేసెను. కుంభకర్ణుఁ డాసుగ్రీవుఁ బట్టుకొన, లక్ష్మణ
స్వామి కుంభకర్ణు నెదుర్కొని బాణముచే కుంభకర్ణహృదయ
మును భేదింపఁ గుంభకర్ణుడు సుగ్రీవుని విడిచి యొక
మహాశిలఁ గైకొని లక్ష్మణునిపైకి వచ్చెను. లక్ష్మణుడు వాని
హస్తములను భేదింపఁ గుంభకర్ణుడు మాయచే జతుర్బాహుఁ

* రాముడు సేతుబంధన మొనర్చిన పూర్వమే రావణుడు మం-
త్రాలోచనముఁ జేయుసమయమున 'కుంభకర్ణుఁ' డాసభలోనుండి రావ-
ణునకు హితోపదేశము చేసినట్లును, అప్పుడే విభీషణుడుకూడ రావణు-
నకు హితోపదేశము చేసినట్లును రామాయణమునఁ గలదు.

డు, బహురూపుడు, ^{సై} లక్ష్మణునితోఁ దలపడ న్నాతడు బ్రహ్మశ్రుముచేఁ గుంభకర్ణుని జంపెను. *

కుంభకర్ణునితో యుద్ధభూమికివచ్చిన 'వజ్రవేగుని' హను మంతుఁడును, 'ప్రమాధిని' నీలుఁడును వధించిరి.

కుంభకర్ణాదుల చావును విని రావణుఁడు శోకింప 'ఇంద్రజిత్తు' తండ్రి నోదార్చి తాను ససై న్యులగు రామలక్ష్మణులను జయింతు నని రావణు ననుమతిచే యుద్ధభూమికి వచ్చి లక్ష్మణునితోఁ గొంతసేపు పోరి నడుమను వచ్చిన 'అంగదునిచే' విరఘుఁడై, యదృశ్యుఁడై, మాయాయుద్ధమున వానరులను బడలువఱచి రామలక్ష్మణులను నాగపాశబద్ధులను జేసి పడనై చెను. సుగ్రీవాదు లదిచూచి విచారింపుచుండ విభీషణుఁడు బ్రహ్మశ్రుమును బ్రయోగించి రాఘవుల బంధమోక్షితులఁ జేయ సుగ్రీవుఁడు 'విశల్యకరణి' యను నౌషధమున వారలను విశల్యదేహులను జేసెను. ♦

* రామాయణమునందు గాని, రామునిచరితముఁ జెప్పెడి యే యితరగ్రంథములందుఁ గాని కుంభకర్ణుని లక్ష్మణుఁడు వధించినట్లు లేదు. మహాభారతము గాని పురాణమునాటికి లోకమునందు కుంభకర్ణుని లక్ష్మణుఁడే వధించినట్లు ప్రచారముగలుగుటచే 'సాతి' చే నట్లే నుండుఁ జేర్చఁ బడియుండును. 'నయ, విజయ' లను నెట్లననకును 'సాగణ్యాత్, సాగణ్యాక శివునై, పిమ్మట ' రావిణ, కుంభకర్ణు' లై గనుపురాణ గాథలు పుట్టిన పిమ్మటనే విష్ణునియనతొగరూపుఁడను గాముఁడే కుంభకర్ణుంగూడఁ దెగటార్చెనని రామాయణాదులలోఁ జేర్చబడియుండనేమా?

♦ రామాయణమున నింగ్రజిత్తుమాయ చే రామలక్ష్మణులను రెండు

బంధములు లేనరాఘవులను ♦ కుబేరుచే నంపబడిన దివ్యజలముఁ గొని యొకేన్నరుఁడు రాఁగా విభీషణుఁ డాయం శము నెఱింగింప రాఘవు లాజలముచేఁ గన్నులఁ దుడిచికొన నాకాశమున మాయావృతుఁ డగు నింద్రజిత్తు కాన్పించెను. లపుడు వానితో రాఘవులు యుద్ధమునకుఁ దలపడిరి. అది చూచి నింద్రజిత్తు విస్మితుఁడై హోమమొనర్చి తిరిగి రాఘవుని జయింపఁ దలచి యుద్ధభూమిని విడిచి పోవుచుండ విభీషణుఁ డది తెలిసి లక్ష్మణుని బురికొల్పెను. లక్ష్మణుఁ డింద్రజిత్తు ను వెన్నంటి వానితో ఘోరయుద్ధ మొనర్చి యాతనిని వధించెను.

సారులు మార్చిసలను జేసినట్లును, తొలిసారి నాగపాశబద్ధులఁ జేయ నది తెలిసి గరుత్మంతుఁడు వచ్చి నాగపాశములఁ బోగొట్టినట్లును రెండవ పర్యాయము, ఇంద్రజిత్తు సర్వవైద్యములను మార్చునొందింప హనుమంతుఁడు బాంబవదుపదేశముచే సంజీవిపర్వతముఁ దెచ్చి యందఱు బ్రబోధితులఁ జేసినట్లును, మూడవతడ నింద్రజిత్తు 'కృత్య'యను శక్తి సహాయముచే నూరూయుద్ధముఁ జేయ నాగ్నేయాస్త్రముఁ బ్రయోగించి రాఘవుఁ డా'కృత్య'ను దగిలంప నింద్రజిత్తు కృతకృత్యుఁడు కాక లంక కేగినట్లును గలదు.

భాస్కరరామాయణమునఁ దొలిసారి నింద్రజిత్తుచే రామలక్ష్మణులు నాగపాశబద్ధులు కాఁగా నానందుఁడు వచ్చి రాముని నీవు విష్ణుఁడవని తెలిసి యాతనిచే గరుత్మంతుని దలంపంజేయ గరుత్మంతుఁడు వచ్చి రామ లక్ష్మణులను నాగపాశములపండి విముక్తులఁ జేసినట్లున్నది.

♦ ఈవివోచక ప్రశంస రామాయణమునఁ గాన్పించదు.

పుత్రశోకమగ్నుఁ డగు రావణుఁ డాశ్రోధముతో నీతను జంప ఖడ్గముఁ గైకొని యశోకవని కేఁగ రామవక్షపాతియగు 'అవింధ్యుఁడు' * రావణునకు సయుక్తి కముగా నీతను వధింప రాదని బోధించి వెనుకకు మళ్ళించెను. పిమ్మట రావణుఁడు ససైన్యుడై రాము మీఁదకు వచ్చి మాయాయుద్ధముఁ జేయ నమ్మాయను రాముఁడు దివ్యాస్త్రములచే నివారించెను. అంత లో దేవేంద్రునిచే పంపఁబడిన రథముఁ గొని 'మాతలి' రాము కడకు వచ్చి దాని నధిరోహించిన జయము లభించునని యింద్ర సందేశముఁ జెప్పెను. ♦ రాముఁ డారథము నారోహించి రావణుతో ఘోరరణ మొనర్చి బ్రహ్మాస్త్రముచే నాతని వధించి లోకముల కానంద మొనగూర్చెను. †

---

* 'సుపార్వ్యుఁడు' అనుమంత్రి రావణుఁడు నీతను జంపకుండఁగఁ జేసెనని వాల్మీకమునఁ గలదు.

♦ రాముఁడు మాతలిప్రయుక్తరథము నెక్కుటకు నది రావణకృత మాయారథ మని సంజేహింపుచుండ, విభీషణుఁ డా సందియముఁ బాపె ననియుఁ బిమ్మట రాముఁ డారథము నెక్కిననియు సంస్కృతమునఁ గలదు.

† రామాయణమున సర్దింపఁబడిన రావణప్రయుక్త మయశక్తిచే లక్ష్మణుఁడు మూర్ఛిల్లుటయు, హనుమంతుఁడు సంచీవి పర్యతముఁ దెచ్చుటయు, రాముఁడు రావణుని శిరస్సులను నూలు నొక్కసారి ఖండింప నవి తిరిగి యుద్భవించుచుండుటయు, మాతలిబోధచేతనే రాముఁడు బ్రహ్మాస్త్రముఁ బ్రయోగించి రావణు జంపుటయు మొదలగున విందుఁ గానరావు. భాస్కర రంగనాథ రామాయణములలో నింకను బెక్కులు 'కాలసేమి'

పిమ్మట రాముడు విభీషణుని లంకకుఁ బట్టాభిషిక్తుం జేసెను. 'అవింధ్యుడు' విభీషణుఁ బురస్కరించుకొని సీతను రాముకడకుఁ గొనివచ్చి యామెను సమర్పింప, దీనురాలగు సీతను రాముఁ జాదరింపక రావణ గృహీతపు గాన నిన్నుఁ బరిగ్రహింప ననెను. ఆమె మిగుల శోకించి రాముతో, "ప్రభువా! నీకుఁ గీడు రాకుండుటకును, నానత్యము లోకమునకు వెల్లడి యగుటకును నే సన్నిఁ జొచ్చెదను. నీ విందుల కనుమతింపుము" అనునంతలో 'పృథివ్యాదిభూతములు' సీత నిర్దోషురాలు, మే మామె పవిత్రత నెఱుఁగుదు' మనుచుండ సురలతోఁ గూడి 'బ్రహ్మ' వచ్చి సీత నిర్దోషత్వమును వెల్లడించి * రాము నయోధ్య కరుగఁ బ్రోత్సహించెను. పిమ్మట రాముడు 'పుష్పక' విమానారూఢుడై యయోధ్య కరిగి పట్టాభిషిక్తుడై ప్రజాభీష్టప్రదుడై చిరకాలము రాజ్యము నేలెను—

పాతాళహోమము, రావణుని పొట్టనమృతకలశముండుట, దానిని విభీషణుఁ డెరిగించి రాముచే నది యింకునట్లు చేయించినగాని రావణుడు మృతి 'నొందకుండుట మొదలగునవి పెక్కు వాల్మీకి రామాయణమునకు భిన్నమైన గానట బీసట' గాథలు కలవు

● సీత యగ్నిలోఁ బ్రవేశించినట్లును అగ్ని రాముకడకు సీతఁ గొని తేచ్చి యామె నిర్దోషయని యెప్పగించినట్లును గల రామాయణగాథ యిందు స్పృశింపఁ బడలేదు.

❖❖❖ రామోపాఖ్యాన విమర్శనము ❖❖❖

పై భారతాంతర్గతముగు 'రామోపాఖ్యానము' నలన మహాభారతము రచింపఁబడు నాటికిని వాల్మీకి రామాయణము స్థూలరూపము నొందునాటికిని రామునిగాథ తెల్లు మార్పునొందెనో తెలియఁగలవు. మఱియు, క్రైస్తవ శకము పదుమూడు పదునాల్గు శతాబ్దములలోఁ బై రెండు గ్రంథములకును భిన్నముగా నాంధ్రదేశమున రామాయణ కథలు వాల్మీకి రామాయణాదులకు విరుద్ధమై యెట్లు వ్యాప్తి మనవియుఁగూడఁ దెలియఁబడితిని. ఆ భాస్కర రామాయణాదులలోను నన్యోన్య విరుద్ధ గాథలు చేరియున్నవి. క్రింది గాథ యందుల కొక నిదర్శనము కాఁగలదు.

❖❖❖ ధాన్యమాలిని ❖❖❖

ఈమె రావణుని పుత్రులలో మహాబలవంతుఁడును, నీతి మంతుఁడు నగు 'అతికాయుని' తల్లి. అప్పరోవనిత; హనుమంతుఁడు నీతను వెదకుచు సశోకవనముఁ జేరినపుడే, రావణుఁడు నీతను దలఁచి యామెయం దనురక్తుఁడై నారీజనపరివృత్తాఁడై నీతకడకు వచ్చి తన్ను వరింపుమనెను. నీత కఠినోక్తులచే రావణుని దూషింప రావణుఁడు కినిసి నీతను దండింపఁబోగా, రావణునితో నటకు వచ్చిన ధాన్యమాలిని రావణున కడ్డమువచ్చి నీతపైఁబోకుండ నివారించెను. ఈ గాథ రామాయణము యొక్క సుందరకాండమునఁ గలదు.

హనుమంతుడు రెండవసారి సంజీవి పర్యతముఁ దెచ్చుట కేఁగునపుడు రావణ వోదితుడై 'కాలనేమి' హనుమంతుఁడు పోవు మార్గమునం దొక మాయాశ్రమమును నిర్మించి తాను కృత్రిమ మునియై హనుమంతుని భ్రామిపెట్టి యీతని నచట నుండిన కొలనికి నీరు త్రాగుట కంపెను. హనుమంతుఁడు నీరి కై సరోవరమున దిగ నందొక మొసలి హనుమంతుని గబళించెను. హనుమ దాని గర్భముఁ జూచి దానిని జంపునంతలో నది యొక స్త్రీ యై తాను భాస్వమాలిని యను సప్సరస్ స్త్రీ ననియు రావణుఁడు తన్ను బలాత్కరించి తనయందు 'అతికాయుడ'ను పుత్తుఁ గనె ననియు, అంతకుముందుఁ దన్నుఁ గామించిన 'శాంజిల్వడు' అను ఋషి తన్ను మొసలినిగా శపించి హనుమంతునిచే నీకు శాపముక్తి గలుగఁగలదని శాపమోక్షమును జెప్పెననియు భాస్కరరామాయణముననే యుద్ధకాండమున వ్రాయఁబడెను. హనుమంతుఁడు మొసలికినైన గాధ జరుగునాటికి, అతికాయుఁడు పెరిగి పెద్దయై లక్ష్మణునితో ఘోర సమర మొనర్చి చచ్చెను. అంతకుముందు కొలది దినములనాడె నీతను రావణుఁడు దండింపఁబోగా పై భాస్వమాలినియే రావణు నడ్డుకొనినది. ఇది యసందర్భపు గాధ కాదా?

ఇట్టిగాథలు పెక్కులు మహాభారత సంబంధమైనవియు నాంధ్రదేశమున వ్యాప్తములుకాగా 'నన్నయ, తిక్కన' మహాకవులు గాథలను సవరించి నిజమగు సంశములతోఁ దమ

గ్రంథములను రచించి రనియే యెఱ్ఱాప్రిగడ మహాకవి నన్నయ
తిక్కనలఁగూర్చి యిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు.

ఉ. భాసురభారతార్థముల - భంగుల నిక్క మెఱుంగ నేరమిన్
గానటబీసటే చదివి - గాధలఁ ద్రవ్వు తెఱుంగువారికిన్
న్యాసముని ప్రణీతపర-మార్థము తెల్లఁగఁ జేసినట్టి య
జ్ఞానస కల్పులం దలఁతు-నార్యుల నన్నయ తిక్కనార్యులన్.

నరసింహపురాణము ఆ 1

ఎఱ్ఱాప్రిగడ మహాకవినిగూర్చియు, నాతని కవిత్వ విశే
షములఁ గూర్చియు, రామోపాఖ్యానములో నెఱ్ఱనామాత్యు
నిచేఁ గూర్పబడిన కావ్య ఘోషకఁ గూర్చియు నీక విచా
రితము.

❀❀❀ రామోపాఖ్యా నాంధ్రీకరణము ❀❀❀

భారతాంతర్గతమగు రామోపాఖ్యానము ‘ప్రబంధపరమే
శ్వర, శంభుదాస’ బిరుదములు గల ‘ఎఱ్ఱాప్రిగడ’ మహాకవిచే
నాంధ్రీకరింపఁబడిన భారతారణ్య పర్వశేషములోని దని యింత
కుఁ బూర్వమే వ్రాసితిని. ఎఱ్ఱాప్రిగడ మహాకవి క్రైస్తవశక
ము పదుమూఁడు వందల యిరువదవ సంవత్సరము (1320)
మొదలు పదుమూఁడు వందల నలువది తొమ్మిదవ సంవత్సరము
(1349) వఱకు గుంటూరు మండలములోని ‘అద్దంకి’ రాజధాని
గా నాంధ్రదేశములోఁ గొంతభాగముఁ బరిపాలించిన ‘పోలయ

వేమారెడ్డి' యాస్థానకవియై యాలనికి హరివంశమును నా
తని తమ్ముడగు మల్లారెడ్డికి రామాయణమును గృతినిచ్చుటచే
నీతఁడును బహునాలుగవ శతాబ్ద మధ్యమున నుండినవాఁడని
స్పష్టమగుచున్నది.

ఈతని నివాసస్థలము నెల్లూరుజిల్లా కందుకూరు తాలూ
కాలాని గుడ్లూరు. శ్రీవత్సన గోత్రిము. గృహ నామము
'చెడలువాడవారు' తండ్రి సూరన్న, తల్లి పోతమ్మ, 'ప్రగ్గడ'
యనుశబ్దము పేరునకుఁ బిమ్మటఁ జేర్పఁబడుటచే నాంధ్ర బ్రా
హ్మణులలో నియోగి శాఖలోనివాఁడు. శంకరయతి శిష్యుఁ
డు. సంస్కృతాంధ్రభాషలలోఁ బండితుఁడై యారెండు భాష
లలోను ననర్గళధారగాఁ గవిత్వముఁ జెప్పిన మహాకవి.

ఈతఁడు (1) భారతారణ్యచర్వశేషమును (2) రామాయణ
మును (3) హరివంశమును (4) లక్ష్మీనృసింహపురాణమును,
రచించెను. మొదటి మూఁడుగ్రంథములు నాంధ్రీకరణములు.
కడపటిది 'స్థలమాహాత్మ్యము' (అహోబిలక్షేత్రముఁ గూర్చి య
చట వ్యాపించిన గాథల ననుసరించి వ్రాయఁబడిన ప్రబంధము.)

పై యంశముల నీక్రింది పద్యములు స్పష్టపఱచుచున్నవి.

సీ. ప్రజ్ఞా పనిత్రుఁ డా • పస్తంబ సూతుఁడు

శ్రీవత్స గోతుఁ డా • రిత్తచరితుఁ

డగు బొల్లనకుఁ బ్రోలఁమాంబకుఁ బుతుఁడు

నెలనాటి చోడుని • వలన మిగుల

మన్నన గన్న భీమసమృత్తి పాతుండు

ప్రేంకమాంబా మనఃప్రియుండు పోత

మాంబికావిభు సూరనార్య మజ్జనహని

బొల్లధీనిధికిని ♦ బ్రోలనకును

గీ. జన్ననకు సనుజన్ములి ♦ గన్న తండ్రి

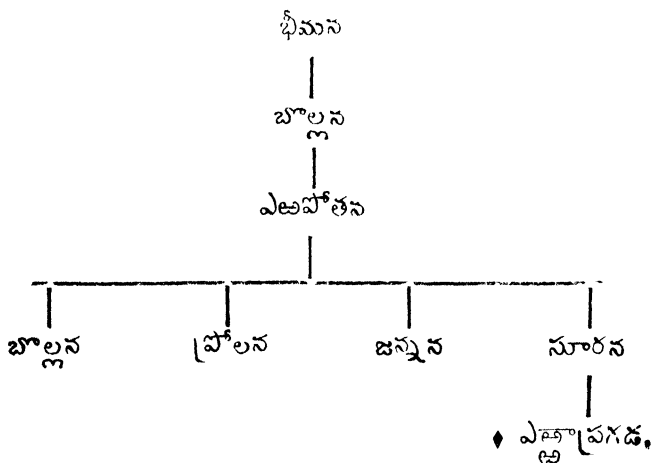
వేగినాట గరాపర్తి ♦ స్మృత్తిమంతుఁ

డనఘుఁ డెఱపోతసూరి కింసారి చరణ

కమల మధుకరవతి సార ♦ విమలయశుండు.

నగసింహ పురాణము.

పై పద్యము ననుసరించి 'ఎఱ్ఱాప్రగడ' వంశ వృక్ష మిట్లుండెను.

ఏత్రాప్రగడకు 'ప్రబంధ పరమేశ్వర, శంభుదాస' బిరుదములు వచ్చిన కారణము లిట్లు చెప్పబడెను.

ఉ. ఉన్నత సంస్కృతాది చతుఃశ్లోక్తి పదంబులఁ గావ్యకర, వై
యెన్నికమైఁ బ్రబంధపరమేశుఁ డనంగ సరణ్య పర్యశే
పోన్నయ మంద్రభాష సుజన్మోత్సవ మొప్పుగ నిర్వహించితో
నన్నయభట్ట తిక్కకవి • నాథుల కెక్కినభక్తి పెంపునన్.

శ. గిరిశ పద భక్తిరసత

తృరభావముకలిమి శంభు • దాసుఁ డనంగాఁ

బరఁగిన గోవిందగుణా

దర సంభృత సౌమనస్య • ధన్యుడ వెందున్.

నరసింహ పురాణము.

'ఎఱ్ఱన' పేరుగలవారు మఱియొకరు కాన్పించుచున్నారు. భాగవతము పఠస్కంధము నాంధ్రీకరించిన 'ఏర్పూరి' సింగన్నకు నాలుగు తరములు పూర్వమున నొక 'ఎఱ్ఱన' యనునాతఁ డుండినట్లు భాగవతపఠస్కంధము చెప్పుచున్నది.

మఱియు 'కొక్కోకము' అను 'రతికాస్త్రగ్రంథమును' రచించిన మఱియొక యెఱ్ఱన కలఁడు. వా రిద్దఱును శ్రీనరసగోత్రములును, ఆపస్తంబ నూత్రితులును, శివభక్తులు నయియుండిరి. కాని, సింగనాధ్యని పూర్వముడగు నెఱ్ఱన, కవిగావర్ణింపఁ జడకపోవుటచేతను, మన యెఱ్ఱన తరువాత గమాగమి నూత్రేంద్రనాటివాఁడుగాఁ గాన్పించుటచేతను నాతఁడీతఁడు కాఁడు. కొక్కోకకర్త తల్లిదండ్రులపేరులు, కాలము, వేఱగుటచేతను, మనయెఱ్ఱన వానికి నేతై యున్నాఁడు.

పై యంశముల నెఱ్ఱాప్రగ్గడ తాతయగు 'హోతన' యెఱ్ఱన మహాకవియొక్క- స్వస్థమునఁ గాన్పించి చెప్పినట్లమహాకవియే తన 'నరసింహ పురాణమున' వ్రాసికొని యున్నాఁడు.

ఎఱ్ఱనకవి 'రామాయణమును' రచించిన యంశమును, హరివంశమును గృతి నిమ్మని చెప్పుచు, 'ప్రలోయ వేమాగెడ్డి' యిట్లు చెప్పినాఁడు.

శా. నాతమ్ముడు ఘనుండు మల్లరథినీ • నాథుండు నిన్నాతత శ్రీశ్రీడన్ సముపేతుఁ జేసి యెలమిం • జేపట్టి మాకిచ్చుటం జేతోమోద మెలర్ప రామకిం మున్ • జెప్పించి యత్యుత్తమ భ్యాతింబొందితి సింకనుం దనియ నేఁ • గావ్యామృతాస్వాదనన్.

పై కారణములచే నెఱ్ఱాప్రగ్గడ మహాకవి (1) భారతారణ్యపర్వశేషమును (2) రామాయణమును (3) హరివంశమును (4) నరసింహ పురాణమును రచించి యున్నాఁడని స్పష్టమగుచున్నది.

కవి యింటిపేరు 'చెదలవాడవారు' అని ఎఱ్ఱాప్రగ్గడ వంశస్థుడై 'విప్రనారాయణ' చరిత్రవ్రాసిన 'మల్లన' తన గ్రంథమున నిట్లు చెప్పి యున్నాఁడు.

సీ. ప్రతిభతో నారణ్య • పర్వశేషముఁ జెప్పె

గవులకుఁ జెవుల పండువులుగాఁగ

వల్మీకభవు వచో • వైఖరి రామాయ

ఇంబు నాంధ్ర ప్రబంధంబుఁ జేసె
 నారసింహుని పురాణ మొనర్చె హరి మెచ్చి
 నన్ను నెన్నఁడు చూచినాఁడ వనఁగఁ
 బ్రాధిమై హరివంశ ధాగముల్ రెండును

రచించె సభలందుఁ బ్రాజ్ఞు లెన్న
 ఆ. వె. దురితహరుఁ బ్రబంధ ధరమేశ్వరునిఁ జెడ
 ల్వాడ నిలయు నాదు వంశకర్త
 ధన్యమూర్తి శంభు దాసు నెఱ్ఱాప్రిగ్గ
 డను నుతింప బ్రహ్మకును దరంబె ?

విప్రనారాయణ చరిత్ర. 1 ఆశ్వా.

మఱియు భారతారణ్య పర్వశేషమున నాలవ యాశ్వా
 సమున నూట నల్పదిరెండు (142) పద్యము లై నతరువాతను
 'ఇక్కడనుండి చెదలువాడ యెఱ్ఱాప్రిగ్గడ కవిత్వము' అని పెక్కు
 ప్రాచీన తాళపత్ర గ్రంథములలో గూడఁ గలను. అదియును
 గవి యింటిపేరు చెదలవాడవారనుటకు మఱియొక నిదర్శనము.

ఎఱ్ఱాప్రిగ్గడ మహాకవి తొలుతి నన్నయభట్ట మహాకవి
 'అది, సభా' పర్వములను రచించి, యరణ్యపర్వమున నాలుగవ
 యాశ్వాసమున నూట నల్పది రెండు (142) పద్యముల నాం
 ద్రీకరించి యేకారణముననో, నిలిపివేయఁగాఁ బిమ్మట 'దిక్కున'
 మహాకవి యరణ్య పర్వశేషమును వదిలి, 'విరాటపర్వము'నుం
 డియే, తక్కిన మహాభారత భాగము నాంధ్రీకరింప, నడుమ

నాంధ్రీకరింపఁబడక శేషించిన యరణ్యపర్వ భాగము నాంధ్రీకరించి 'బ్రబంధ పరమేశ్వర' బిరుదము నొందిన ట్లామహాకవి రచించిన 'నరసింహపురాణము' లోని—)

ఉ. ఉన్నత సంస్కృతాది చతుర్లోక్తి పదంబులఁ గావ్యకర్తవై
యెన్నికమైఁ బ్రబంధ పరమేశుఁ డనంగ నరణ్య పర్వశే
షోన్నయ మంధ్రీభావ సుజనోత్సవ ముప్పగ నిర్వహిం
చితో నన్నయభట్ట తిక్కకవి • నాథుల కెక్కినభక్తి పెంపు
నన్.

అను పద్యముచేతనే స్పష్టమైనది. కాని, యిప్పటి పరిశోధకులలోఁ గొందఱు నన్నయభట్ట, 'అరణ్యపర్వాంతము' భారతము నాంధ్రీకరించె ననియు, అందు వనపర్వములో నాలవ యాశ్వాసమున నూటనలువది మూడవ (143) పద్యమునుండి క్రిమిదప్టాది కారణములచేఁ గొన్నిపట్టులు లోపింపఁగా నెఱ్ఱన మహాకవి లుప్త భాగములను బూరించె ననియుఁ జెప్పుదురు.

ఇందులకు 'తిక్కన మహాకవి' విరాటపర్వారంభమునఁ జెప్పిన యీక్రిందిపద్యమే వారికి ముఖ్యసాక్ష్యము.

ఉ. అదరణీయ సారవినిధార్థగతి స్ఫురణంబు గల్గి య
ప్రాదశపర్వనిర్వహణ • సంభృతమై పెరుపొందియుండ నం
దాది దొడంగి మూడుకృతుఁ లాంధ్రకవిత్వ విశారదుండువి

ద్యావయితం ఊనర్పే మహి • తాత్కుడు నన్నయ
భట్టు దక్షతన్.

అనుపద్యమున, నన్నయభట్ట మహాకవి, మూడుకృతులు
అనగా మూడు పర్వముల జేసెనని యర్థమగుచున్నదందురు.
మఱియుఁ దిక్కనసోమయాజికి శిష్యుఁడును, మార్కండేయపు
రాణము నాంధ్రీకరించిన మహాకవియు నగు 'మారనకవి' తన
గ్రంథమునఁ గ్రిందిదీక్షిఁ జెప్పుటకూడ వారికి మఱియొక సాక్ష్య
మగుచున్నది. చూడుడు.

ఉ. సారకథా సుభారసమజసము నాగళపూరితంబుగా
నారఁగఁగ్రోలుచు స్థనులు • హర్షరసాంబుధిఁ దేలునట్లుగా
భారత సంహిత స్మృతు ద్రిపర్వము లెవ్వఁడొనర్చెనట్టి వి
ద్యా రమణీయు నాంధ్రకవిఁతగురు నన్నయభట్టుఁ గొల్పె
దన్.

మార్కండేయ పురాణము.

పై పద్యమునను, మారనకవి తనగురువగు తిక్కన మ
హాకవి వలెనే నన్నయభట్టు మూడు పర్వముల నాంధ్రీకరించె
నని చెప్పియున్నాడు.

ఇంతమాత్రమేకాదు, అంధ్ర లక్షణవేత్తలలో మిగులఁ
బ్రసిద్ధిగన్న 'అప్పకవి'యు నిట్లు చెప్పియున్నాడు.

ఉ. ఆదిని శబ్దశాసన మహాకవి చెప్పిన భారతంబులో

నేదివచింపఁగాఁ బడియె • నెందును దానినె కాని సూత్రనం

పాదనలేమిచే దెలుగుఁ ♦ బల్కుమఱొక్కటి కూర్చి చె
ప్పఁగా రా దని దాక్షవాటికచి ♦ రాక్షసుడే నియమాబుఁ
జేసినన్.

క. ఆమూఁడు పర్వములలో

నామాన్యుఁడు నుడువు తెనుగు ♦ లరసికొని కృతుల్
తాము రచించిరి తిక్క సు

ధీమణి మొదలైన తొంటి ♦ తెలుగు కవీంద్రుల్.

అని చెప్పటకూడఁ బ్రబుసాక్ష్యమై యున్నది. మఱి
యు 'ఎఱ్ఱన' తాను రచించిన యరణ్యపర్వ శేషమునందలి
యాశ్వాసముల యాద్యంతములలోను, నన్నయ రచించినట్లే
రాజరాజన రేంద్రునకుఁ గృతిగా రచించుటచేతను, అరణ్యపర్వాం
తమందు—

సీ. భవ్యచరితుఁడా ♦ వస్త్రంబ సూతుఁడు

శ్రీవత్స గోతుఁడు ♦ శివపదాబ్జ

సంతతధ్యాన సానక్త చిత్తుఁడు సూర

నార్యునకును బోతఃసాంబికకును

నందనుం డిలఁ బాకనాటిలో నీల కం

తేశ్వగస్థానమై ♦ యెనక మెనఁగు

గుడ్లూరు నెలవుగ ♦ గుణగరిష్ఠత నొప్పు

ధన్యుఁడు ధర్మైక ♦ తత్పరాత్ముఁ

గీ. డెట్టవార్యుడు సకలలోక్తై కవిదితుఁ
 డయిన నన్నయభట్ట మహావిద్రుఁ
 సరస సారస్వతాంశ ప్రిశస్తిదన్నుఁ
 జెందుటయు సాధుజన హర్ష సిద్ధిగోరె.

క. ధీరవిచారుడు తత్కవి

తారీతియుఁ గొంతదోషఁ దద్రచనయ కా
 నారణ్య పర్వశేషము
 పూరించె గవీంద్ర కర్ణపుటపేయముగాన్.

పై పద్యములలో

“తత్కవితారీతియుఁ గొంతదోషఁ దద్రచనయ కా
 నారణ్య పర్వశేషము పూరించెన్”

అను వాక్యముచే ‘ఎట్టవార్యునకు నన్నయ రచించి
 క్రిమినష్టమైపోయిన భాగములోఁ గొంతదోష (అనగాఁ గొం
 తభాగము కాన్పించఁగా) ఆ నన్నయపేరితోనె పూరించెను (పూ
 ర్తిచేసెను) అని యర్థ మగుచున్నది గాన నెట్టిన స్వంతకవిత్వ
 ముఁ జెప్పక నడిమిభాగములనే పూర్తిచేసె నందురు.

ఇట్టి విపరీతవాదముఁ జేయువారు ‘ఆరణ్యపర్వశేషము’
 అనువాక్యములోని శేషశబ్దమున కిర్థమును విచారించి యుండు
 రు. శేషమును బూర్తి చేసెనన లుప్త భాగములను బూర్తి చేసె
 నని యెట్లర్థమగును ? మఱియు నారణ్యపర్వశేషముఁ జెప్పుటచే
 తన యాశనికి ‘ప్రబంధ పరమేశ్వర’ విరుదము లభించినట్లూతఁ

డె సరసింహపురాణమునఁ జెప్పికొనియున్నాఁడు. గ్రంథములోఁ గొన్ని కొన్ని పద్యములయొక్కయు, వచనముల యొక్కయు భాగములను మాత్రము పూర్తి చేసినంతమాత్రముననే యట్టి ప్రసిద్ధమగు బిరుదు లభించునా? సన్నయయొక్క ‘సరససార స్వత ప్రశస్తి’ తన్నుఁ జెందుట, తత్కవిత్వారీతి తనకుఁ దోచుట, యనుదాని వలన సన్నయయొక్క వాఙ్మయాంశములు, ఆతని కవిత్వపద్ధతియుఁ దనకు నలవడె నని యర్థముకాని చెడిపోయిన కొన్నిపద్యములుగల తాటాకులని యెచటను సర్థముకాదు.

మఱియు నెఱ్ఱన యరణ్యపర్వభాగములోని కవిత్వశైలికిని ‘సన్నయ, తిక్కనల’ కవిత్వశైలికిని భేదము స్పష్టమగుచుండును. కొన్నియెడల సన్నయ యొక్కయు, మఱికొన్ని యెడల తిక్కనయొక్కయు, శైలి సనుకరించియు, విపులీకరించియు, నెఱ్ఱన రచించియున్నాఁడు. ఆయంశము ముందు వ్రాయఁబడును. మఱియు భారతారణ్య పర్వశేషములోని యెఱ్ఱన శైలి యాతని ‘హరివంశ, సరసింహపురాణములలోఁ’ గూడఁ బ్రతిఫలించుచుండును. వాని నట్టిదృష్టితోఁ జదివినవారికి విశదముకాఁగలవు.

మఱికొందఱు ‘ఎఱ్ఱన’ తానురచించిన యరణ్యపర్వభాగమును, సన్నయవేరితోనె, రాజనరేంద్రుని కంకితము గానె రచించుట యెట్టిదందురు. ఎఱ్ఱనకుఁ దత్కాలమున— ఆకాలము ననెకాదు— నేఁడును సన్నయభిప్రాయ సహపర్వశేషము నాంధ్రీకరించుచుండ బెడిసికొట్టి మతిపోయి మృతినొందె నను ప్రవాద

ము లోకమున నుండుటచేఁ దా నాంధ్రీకరించినను, తనపేరితో నుండకుండిన నాకీడు తననుసంభవింపక పోవచ్చు ననియె యట్లు సాహసము చేసియున్నాఁడని తలంపవలసి యున్నది. ఇందు 'తిక్కన మహాకవి' కంటె నీతఁడె చొరవచేసి, యరణ్యపర్వశేషము నాంధ్రీకరించి ఖ్యాతినొందె నని చెప్పవలెను. లోకప్రవాద మెంతటి ధీరునైన భీరువుఁ జేయుఁగదా ! అంతియెకాని సన్నయపేరితో నెఱుఁగనయ్యాంధ్రీకరించుటకు వేఱుకారణములేదు.

ఈనడుము నొకరు తిక్కన కాలమునకు సన్నయకృతమైన యరణ్యపర్వము సంపూర్ణముగా నుండుటచేతనే యాతఁడు విరాటపర్వముమొదలుకొని యాంధ్రీకరించెనుగాని, లేకుండిన సరణ్యపర్వశేషముఁ బూరించుటలో జడియువాఁడుకాఁడని వ్రాసియున్నారు.

కాని, తిక్కనమహాకవియు సాంఘికప్రవాదముకు సంబంధించువాఁడె యనుటకు నాతఁడు రచించిన 'నిర్వచనోత్తరరామాయణము' లోని రామనిర్యాణఘట్టము నాంధ్రీకరింపక విడుచుటయే మఱియొక నిదర్శనము. శ్రీరామనిర్యాణముఁ జెప్పిన, నేడేనికీడు మూఁడు ననియే యట్లు చేసియున్నాఁడు. *

ఇంతమాత్రమే కాదు, తిక్కనమహాకవి తత్కాలమున స్వదేశమునందు విజృంభించియున్న నైనమతమునకు వ్యతిరేక

---

* తిక్కనకవి విడిచిన రామనిర్యాణఘట్టగాథను 'జయంతి రామభట్ట' అను నొకకవి యిటీసల నాంధ్రీకరించియున్నాఁడు.

ముగా నుండిన మహాభారతములోని కొన్నియంశములను విడిచియుఁ గొన్నిటిని 'తాటుమాటు' చేసియుఁ గొన్నిటిని బెంచియు నాంధ్రీకరించియున్నాఁడు. *

తిక్కనసోమయాజియే కాఁడు, ఆతనికి 'దశకుమారచరిత్ర'ను గృతినిచ్చిన 'కేతనమహాకవి' యుఁ డా నాంధ్రీకరించిన 'విజ్ఞానేశ్వరీయము' లోఁ దత్కాలాచారములకు వ్యతిరేకముగా నుండినయంశములఁ ద్యజించియున్నాఁడు. †

గృహస్థులగు 'తిక్కన, కేతన' మహాకవులె కారు—వారి కాలముననే యుండినసన్యాసి యగు 'మధ్వాచారి'యు (ఆనందతీర్థులు) తానువ్రాసిన 'బ్రహ్మసూత్రభాష్యాంశము'నకు వ్యతిరేకముగానే తా నుండినప్రదేశమునఁ గల జైనమతమునకుఁ బుయిలోడి కర్మములఁ జేయించియున్నాఁడు. ‡

*తిక్కనమహాకవి భారతము నాంధ్రీకరించుటలో నేయంశములఁ ద్యజించెనో, వేనిని 'తాటుమాటు' చేసెనో, వేనిఁ బెంచెనో ముందు వ్రాయఁబడును.

♦ కేతన “విజ్ఞానేశ్వరీయము” నాంధ్రీకరించుటలో, సర్వశ్రుతిసమ్మతమగు 'గోమధుపర్క' విషయికాంశములఁ జెప్ప 'మహాత్మం వా, మహాజం వా, శ్రోత్రియా య ప్రకల్పయేత్' మొదలగుశ్లోకములకు నాఁడు నెల్లారు, ప్రాంతమున విజృంభించిన జైనమతమునకు వ్యతిరేకమని సంకోచించియే తెలిగింపక విడిచియున్నాఁడు. 31—1—25.

‡ మధ్వాచారి తనబ్రహ్మసూత్రభాష్యమున 'శంకర, రామానుజ' భాష్యములను మించుటకో యన, యట్లపనువిశసనమును విధించుచు—

నూ! అనుధ మితి చేన్న శబ్దాత్॥ 3-1-25

ఏమహాకవియైనను—ఏమహాయోగియైనను—తత్త ద్వేశకాల
పరిసితులను దాటుటకు సంకోచించినవాఁ డనిన, దానిని వారి
లోప మన రాదు. అది లోకస్వభావము.

అగుఁగాని, ‘తిక్కన, మారన, అప్పకవ్యా’దులు నన్న
య మూఁడుపర్వములఁ దెనిఁగించెనని చెప్పడి యంశమునకు
గతి యేమందురు ?

ఆ యంశము నిట్లు సమన్వయించుకొనవలసి యుండును.

నన్నయమహాకవి సంస్కృతభారతములోని ‘వన’పర్వము
యొక్క మూఁడువందల పదునాలు గధాయములలోను(314)
నూఁట యెనుబ దాఱధ్యాయములను(186)పదమూఁడువందల
(1300) పద్యగద్యములనుగా నాంధ్రీకరించెను. శేషించిన నూఁ
ట యిరువదేనిమిది యధ్యాయములను(128) ఎఱ్ఱాప్రగడమహా
కవి పదునాఱువందల(1600) పద్యగద్యములనుగా నాంధ్రీకరించి
యున్నాఁడు. ఇందు నన్నయయాంధ్రీకరణభాగము, సంస్కృతభా

అను నూత్రమునకు భాష్యమును పురాణము చేఁగూడ యజ్ఞమునఁ బశుహింస
చేయవలసినదే యని సోదాహరణముగా ద్రృఢపఱచియు, స్వస్థల మగు
‘ఉడిపి’ప్రాంతమునఁ దనయాజునాన్యమునఁ జేయఁబడిన యజ్ఞముఁ బశువు
ను విశసంపక, ‘పిష్ట’పశువు నుపయోగించియే చేయించియున్నాఁడు. అది
యే నాఁటినుండి నేఁటివఱకు మధ్యమతస్థుల కాచారిమైనది. మధ్యాచారి
తత్త్వదేశమునఁ దత్కాలమునఁ బ్రబలముగా నుండిన జైనమతమునకు
లోఁగియె యట్లు చేసె ననవలసియున్నది. ఆతఁడు బ్రహ్మసూత్రభాష్యము
నార్యావర్తమున రచించెను.

రతముయొక్క వనపర్వములో సగముకంటె నెక్కువయై, తెనుఁగున నాతని సభాపర్వముకంటె రెట్టింపై, తిక్కనమహాకవియొక్క ‘భీష్మ, కర్ణ, శల్య, సౌప్తిక, స్త్రీ, అశ్వమేధ, ఆశ్రమవాస, మాసల, మహాప్రస్థానిక, స్వర్ణాగోహణ’ పర్వభాగములకంటెను పెద్ద దగుటచేతను, తిక్కనాదిమహాకవు లద్దాని నొకపర్వముగానె పరిగణించిరి.

ఎఱ్ఱాప్రగ్గడకవి రచించిన వనపర్వశేష మన్ననో, సంస్కృత వనపర్వమున నూటయిరువదెనిమిది (128) యధ్యాయములుమాత్రమే కల్గియున్నను, తెనుఁగున నన్నయ రచించిన యరణ్యపర్వభాగముకంటె నెక్కు డగుటయే కాక, తిక్కన రచించిన భారతభాగములో ‘ద్రోణ, శాంతి, ఆనుశాసనిక’ పర్వములు కాక తక్కిన పర్వములకంటెఁ బెద్దదై పదునాఱువం దల(1600) పద్యగద్యములు కలదిగా నున్నది. వనపర్వాంధ్రీకరణములో నన్నయమూలమును సంక్షేపించి యాంధ్రీకరించినట్లును, ఎఱ్ఱన, విపులీకరించి ప్రబంధభోరణి నాంధ్రీకరించినట్లును తోఁచెడిని. దాని నింకను బరిశోధింపవలయును.

కాన నెఱ్ఱనామాత్యుని వనపర్వాంధ్రీకరణభాగము స్వల్పముకాక, యాతఁడు ప్రబంధపరమేశ్వరబిరుద మొందుటకుఁ దగిన పెద్దదగుగ్రంథముగానె పరిగణింపఁ దగియున్నది. *

---

* చదువరుల యుపయోగముకై భారతపర్వములలోని పద్యగద్య సంఖ్యక్రింద వ్రాయఁబడెను.

ప్రసిద్ధి కెక్కిన మను, వసుచరిత్రలకంటెను ఎట్టన యరణ్యపర్వము పెద్దది.

అందువలననే ప్రాచీనమహాకవులు 'ఎత్తప్రగ్గడ' మహాకవిని భారతాంధ్రీక ర్తలలో నొకనిగాను, మహాకవినిగాను పరిగణించిరి. ఇంతమాత్రమే కాదు, ఆంధ్రవాఙ్మయస్పష్టిలోఁ బ్రధానులగు 'నన్నయ, తిక్కన' మహాకవులతోఁ గలిపి నుతించిరి.

అట్లు నుతించినమహాకవుల కొందఱి వాక్యములఁ జూడుడు.

శ్రీ నాథమహాకవి.

సీ. వచియింతు వేములవాడ భీమనభంగి

నుద్దండలీల నొక్కొక్కమాటు

భాషింతు నన్నయభట్టమార్గంబున

నుభయవాక్పాఠి నొక్కొక్కమాటు

పర్వములు—పద్యగద్యసంఖ్య.	పర్వములు— పద్యగద్యసంఖ్య.
(1) ఆదిపర్వము— 2091	(9) శత్యపర్వము— 829
(2) సభాపర్వము— 618	(10) సోప్తికపర్వము— 376
(3) అరణ్యపర్వము } (A) నన్నయ } 1300 (B) ఎఱ్ఱన } 1600	(11) స్త్రీపర్వము— 377
(4) విరాటపర్వము— 1428	(12) శాంతిపర్వము— 3099
(5) ఉద్యోగపర్వము— 1564	(13) ఆనుశాసనిక పర్వము— 2148
(6) భీష్మ పర్వము— 1173	(14) అశ్వమేధపర్వము— 980
(7) ద్రోణపర్వము— 1865	(15) ఆశ్రమవాసపర్వము— 364
(8) కర్ణపర్వము— 1124	(16) మౌనలపర్వము— 227
	(17) మహాప్రస్థానికపర్వము— 80
	(18) స్వర్ణారోహణపర్వము— 98

వాక్రుత్తు తిక్కయఁజ్వప్రకారము రసా
 భ్యుచితబంధముగ నొక్కొక్కమాటు
 పరిధవింతు ప్రబంధ ఁ పరమేశ్వరునితేవ
 సూక్తి నెచిత్రి నొక్కొక్కమాటు ...
 కాశీఖండము.

తే. కాళిదాసు మనంబులోఁ ఁ గాంచి మ్రొక్కి
 రాజశేఖరుఁ గవిరాజుఁ ఁ బ్రస్తుతించి
 ధీరమతి నన్నపార్థుని ఁ దిక్కయజ్వ
 శంభుదాసుని గర మర్ధి ఁ నన్నుతిగి.
 శృంగారవైషణ్యము.

2. అల్ల సా ని పెద్ద న.

ఆ. వె. వ్యాసరచిత భారతామ్నాయమాండ్రభా
 షగ నొనర్చి జగతిఁ ఁ బొగడుఁ గనిన
 నన్నపార్థుఁ దిక్కఁనను గృతక్రతు శంభు
 దాసు నెట్టి సుకవిఁ ఁ దలఁతు భక్తి.
 మనుచరిత్ర.

3. పింగళి సూరన్న.

ఉ. ఏయెడ నర్థగౌరవ స ఁ మృద్ధియు శబ్దవిశుద్ధియుం దిరం
 బై యనవద్యతం బటగు ఁ సంధ్రవచస్థితి భారతంబు రా
 మాయణమున్ వచించిన మహాత్ముల నాత్మదలంచెదంజగ
 ద్దేయుల నన్నపార్థునిని ఁ దిక్కుసుధీమణి నెట్లు సత్కవిన్.
 రాఘవపాండవీయము.

చ. పలుకఁ దలంప దవ్వలగు ♦ భారత రామ కథార్థము ల్విభా
సిలఁగ నరంటివం డొలిచి ♦ చేతికి నిచ్చినరీతి నాంధ్ర వా
క్కులలితశక్తి నందఱకు ♦ సుప్రథితంబులు చేసినట్టి ధ
న్యుల నుతియింతు నన్నయబుధోత్తముఁ దిక్కన నెట్టినత్క
విన్.

కళాపూర్ణోదయము.

4. మా ద య్య గా రి మ ల్ల న.

తే. సరస సంస్కృత పుష్పగుచ్ఛప్రభాత
మగు తెనుంగను నెత్తావి ♦ కఖిలదిశలఁ
దరుణ పవమానమగు కవిశ్రయ విశేష
చతురవాచానిరూఢి కంజలి యొనర్తు.

రాజశేఖరచరిత్ర.

5. నంది మల్లయ్య—ఘంట సింగయ్య.

తే. నన్న పాచార్యునకు వందనంబు చేసి
తిక్కయజ్ఞకు మ్రొక్కి కీర్తితమ్ములైన
శంభుదాసుని వాగ్విలాసములు నెమ్మ
నంబుఁజూపల నిలిపి శ్రీనాథుఁ బొగడి.

వరాహపురాణము.

6. జ క్క న కి ని.

ఉ. ఈత్రయి దాఁ బ్రబంధవరః ♦ మేశ్వరుఁడై విరచించె శబ్దవై
చిత్ర సరణ్యపర్వము నశేషము శ్రీనరసింహ రామ చా

రితములున్ బుధవజగఁగిష్ఠత నెఱ్ఱియ శంభుదాసుఁ డా
చిత్రకవిత్వ వాగ్విభవఁజ్యంభితుఁ గొల్పెదభక్తియుక్తితోన్
విక్రమార్కచరిత్ర.

* 7. కు మా ర ధూ ర్జ టి.

సీ. తనరు వాగనుశాసన నితాంతవిభవంబు

ధరణి సురజ్యేష్ఠఁ డ సరణిఁ దెల్పు

తనమఘవత్ప్రీతిఁ డ ఘనపుణ్యజనదాన

కృతి నిరంతరసుఖస్థితి నెసంగ

తనప్రబంధాను బంధనిరూఢి సతతంబు

నార్యాభిమత సువాక్యములు నెఱవ

తనదు శ్రీనాథత్వమనుపమ నృపసభాం

తర చిత్రరచనబంధురత మెఱియ

తే. నలరు నన్నవఁ దిక్కఁ నార్యాంధ్రకవిని

నెఱనామాత్యు నిషధరాఁడేంద్ర సుచరి

తాంధ్రకవన సవీనవాఁగమృతలీల

నతిశయించిన నెఱజూణ ఁ నభినుతించు.

ఇందుమనోపరిణయము.

* శైవకవులైన 'పాల్కురికి సోమనాథుఁడు, పిడుపర్తి బసవన్న, ధూర్జటి' మొదలగువారు 'సౌమ్య' లగుటచే నన్నయగారును సుతంపలేదు. కాని కుమారధూర్జటి గులకో నియమోల్లంఘన మొనర్చెను. అట్లే రాజకవులైన 'నన్నెచోడుఁడు, రంగనాథుఁడు, శ్రీకృష్ణదేవరాయలు' మొదలగువారును నితరకవులకు నమస్కరింపలేదు. అందు సాధారణప్రభువు

8 రఘునాథ భూపాలుడు.

ఉ. లక్షణలక్ష్యకోటి పది • లంబుగ మేటికవుల్ నుతింపన్
దక్షమ సంస్కృతాంధ్ర కవిః తాపదవిన్ మహికెక్కిశబ్దనై
చక్షణి మించు నన్నని విశారదుడై తగు తిక్కయజ్ఞ ఫా
లేక్షణ భక్తి శీలుడగు • నెఱ్ఱయప్పగడచే దలంచెదన్.
వాత్మీకి చరిత్ర.

పై మహాకవులవలెనె (1) హరిభట్ట (ఉత్తరనరసింహ పురాణము) (2) శేషము వేంకటపతి (తారాశశాంకవిజయము) (3) తరిగొండమల్లన (చంద్రభానుచరిత్ర) (4) కామేశ్వరకవి (సత్యభామాసాంత్యనము) మొదలగు మహాకవులెందరో, ఎఱ్ఱన మహాకవిని నుతించియున్నారు. ఆ నుతించుటలో బెద్దనాది కవులు భారతాంధ్రీకర్తనుగానె చెప్పియున్నారు. ఇట్లుండ నిష్ప టివారిలోని కొందఱు 'ఎఱ్ఱన' భారతాంధ్రీకరణమునఁ బూర్తి కవి కాఁడనుట విచిత్రము—

ఇంతమాత్రమే కాదు. ఇప్పటివారిలోనె మఱికొందఱు ఎఱ్ఱనామాత్యునికే బ్రతిస్ఫురినిగా నిలువఁ బెట్టిన 'నాచన సో ముని' పై నుడువఁబడిన మహాకవు లెవ్వరును స్మరింపకపోవుట మఱియొకవింత. 'నాచనసోముడు' విజయనగరసామ్రాజ్య లగుటచే గాఁబోలు. కట్టా వరదరాజు, రఘునాథ భూపాలుడు మాత్ర ము దారిఁ దప్పిరి. శైవులవలెనె వైష్ణవము పుచ్చుకొనిన 'చిన్నన్న' మొదలగువారును వారి గురువులఁ దలఁచిరె కాని 'స్తార్త' కవులగు నన్న యాదులకు వందనముఁజేయలేదు.

స్థావకుడైన 'బుక్కభూపతి' చే గౌరవింపఁ బడిన మహాకవి యైనను విజయనగరసామ్రాజ్యమునఁ బేరుగన్న, పెద్దనాదులే యేల తలంపలేదో? విజయనగరకవులలో నొక్క పిల్లలమఱి పినవీరభద్రుడు మాత్రము ఎఱ్ఱనతో నాచనసోముని గలిపి యిట్ల నుతించియున్నాఁడు.

మ. కవులం బంకజగర్భసన్నిభుల వఁకాఁగింతు వల్మీకనం

భవునిన్ వ్యాసుని గాళిదాసుబిలహున్ బాణున్ మయూరు

న్ముకాన్భవభూతిన్ శివభద్రు మల్లణునిఘంటామాఘునింరు

భారవిమానన్నయభట్టుదిక్కకవి నెఱ్ఱప్రగడనోమునిన్ జో

శైమినిభారతము.

రామరాజ భూషనుఁడు, వసుచరిత్రమున నెఱ్ఱప్రగడను విడిచి 'నన్నయ, తిక్కన, శ్రీనాథ, సోమన, భాస్కరుల' నే స్మరించెను. అస్మరించుట యతని కిష్టమగు శ్లేషాలంకారపోషణమునకే యైనట్లు కాన్పించును.

ఎఱ్ఱన సోమునికంటె నెఱ్ఱన్ననే మహాకవులు స్మరించుట యతని భారతాంధ్రీకరణము నందలి గౌరవము చేతనె.

ఇక 'ఎఱ్ఱనమహాకవి' కవిత్వమును విమర్శించుటకుఁ బూర్వము ప్రాచీనాంధ్రభాషాపరిశిషిని, ఎఱ్ఱన్నకు గురుస్థానమైన 'నన్నయ, తిక్కన్నల' కవిత్వశైలిని గొంత ముచ్చటించవలసియున్నది. దానిఁ జూతము.

ఆంధ్రులు - వారి భాష

ఆంధ్రులనువారు 'విశ్వామిత్ర' శాపహతులైన యాతని సంతతివారేయని 'ఐతరేయబ్రాహ్మణము' చెప్పుచున్నది. ఆవిశ్వామిత్రుడు డల్లు తన సంతతివారిని శపించుటకు హేతువు 'హరిశ్చంద్రుని' రాజసూయయాగమునకు బశువుగా బంధింపబడిన 'శునశ్శేపుడు' అను ఋషిపుత్రుని విశ్వామిత్రుడు రక్షించునందర్భమునకు గల్గెనని యా యైతరేయ బ్రాహ్మణముననే స్పష్టముగా నున్నది. ♦ ఆగాధ నేటి 'అయోధ్యాపురి' పరిసరమునఁగాని, దానికి సమీపమునఁగాని జరిగినదని చెప్పవలయును. ఆయాంధ్రులప్పటినుండి నీచవృత్తుల నవలంబించి, నానాదిశలకుఁ బోయి యుందురు. రామాయణములోని 'శునశ్శేపుని' గాధఁజూడ నది యయోధ్యకుఁ బశ్చిమభాగమున నొక్కయెడ నై నట్లు కాన్పించును.

'తైత్తిరీయబ్రాహ్మణము' నందు * 'ఆందుడు, అను నొక జాతివాడు చెప్పబడియున్నాడు. ఆందుడన, రేవుల యందు, ఒకవిధమగు బల్లెము నుపయోగించి మత్స్యములఁ బట్టువాడని యర్థము కలదు. తైత్తిరీయబ్రాహ్మణము, ఉత్తర హిందూస్థానముననే యొక్కయెడ 'తిత్తిర' యను ఋషిచే

♦ ఐతరేయబ్రాహ్మణము — 7-3-4 .

* తైత్తిరీయబ్రాహ్మణము — 3-4 .

ద్రష్టమైనది. కాన నాందుడును ఉత్తర భారతములోనివాడే. తెత్తిరీయబ్రాహ్మణమునఁ జెప్పబడిన యాందుడే యైతరేయ బ్రాహ్మణమున నాంధ్రుడుగా నుచ్చరింపఁ బడియున్నాఁడేమో ?

మనుస్మృతియందు 'ఆంధ్రుడు' అనువాడు 'అరణ్యమున' జంతువులఁ జంపి జీవించువాడని కలదు. * మనుస్మృతిని బరిశోధించిన వా రాగ్నింథము 'గంగా, యమునా' నదుల నడుమ విరచింపఁబడెనందురు. కాన, మనువునకుఁ దెలిసిన యాంధ్రుడును, ఉత్తర భారతదేశవాసియే.

ఆంధ్రబ్రాహ్మణులలో నూటి కెనుబది మందివఱకు 'ఆపస్తంబసూత్రికులై' యుండుటచే నాంధ్రబ్రాహ్మణుల మూలపురుషుడు 'ఆపస్తంబ మహర్షి' యే యని చారిత్రకులు చెప్పుదురు. ఆపస్తంబుఁ డాంధ్రదేశీయుఁ డని కొందఱు తలఁచిరిగాని, యది సరికాదు. 'యమునానది' నంటియున్న 'సాల్య' దేశమే

◆ వేదవాఙ్మయమున దేశకాలముల ననుసరించి శబ్దములయుచ్చారణములలో భేదములు కలిగినవి 'అధర్వవేదము' నఁగల 'కుంతాపనూక్తము' నందు 'కారవ్యుడు' అని చెప్పబడినవాడు. ఐతరేయబ్రాహ్మణమున 'కారవ్యుడు' అని చెప్పబడుట యిందులకొక చిన్న నిదర్శనము.

* శ్లో. మత్స్యఘాతో నిషాదానాం, త్వష్టిస్త్యో యోగవస్యచ,
మేదాంధ్రచంచు మద్గూనా, మారణ్య పశుహింసనం॥

మనుస్మృతి.

యాతని నివాసమై యున్నదని అలయవచ్చుచున్నది. కి ఇది కూడ నాంధ్రుల డుత్తరభారతీయుడే యనుటను ధ్రువపఱచుచున్నది.

పైకారణములచే నాంధ్రుల డుత్తర భారతమునుండి యెప్పుడో యెట్లో భిన్న భిన్న సంఘములుగా నేటి యాంధ్రావనిఁ జేరియుందురని తెలియనగుచున్నది. ఆంధ్రజాతి యీప్రదేశము నకుఁ జేరక పూర్వము కూడ నొక 'కిరాతక' జాతియిట నివసించియున్నది. అది యేదన,

ఇట్వొక వంశజుడైన 'దండుడు' అనువాఁ డొకకారణముచే దండివలన వెడలఁగొట్టఁబడి, వింధ్యపర్వతపు దక్షిణభాగమునఁ జేరి, యచటనుండిన కిరాతులను వశపఱచుకొని, 'మధుమంతము' అను పట్టణమును నిర్మించి పరిపాలింపుచు, గురు వగు 'శుక్రుని' కుమార్తె 'నరజ' యను నామెను గామించి బలాత్కరించె ననియు, శుక్రుఁడందులకుఁ గోపించి, దండుడు నాతని యనుయాయులు నశించునట్లు శపింప, ధూళివ

క్ర 'ఆపస్తంబుడు' తన గృహ్య సూత్రములయందు 'సీమంత' కర్మ విధిఁ జెప్పుచు, నితర గృహ్య సూత్రకర్తలు విధింపని యొకమంత్రమును విధించియున్నాడు. అది , యమునానది నడియందుండిన 'సాల్య' దేశమును దానికీబ్రభువైన 'యాగంధరి' యను రాజును గూర్చియునై యున్నది. కాన నాపస్తంబుడు 'సాల్య' దేశీయుడనియే స్పష్టమగుచున్నది.

చూ. ఆపస్తంబ గృహ్య సూత్ర భాష్యము. చా. కాంబాసంస్కృతసీరీసు.

ర్ము కురిసి దండుడు నాతని సంబంధులగు కిరాతులు నశించిరనియు, కొందఱుమాత్ర మొక సరోవరతీరముఁ జేరి బ్రతికి రనియు, పిమ్మట రావణుడు శూర్పణఖకుఁ బదునాల్గువేలమంది రాక్షసులతో ఖరాసురుఁ దోడిచ్చి యాదండకారణ్యము నాక్రమింపఁ బంచెననియు రామాయణోత్తర కాండమునఁగలదు. శ్రీరాముఁ డా దండకారణ్యముఁ జేరునప్పటికిఁ ఆర్యులు, ఖరాదిరాక్షసులు, కబంధాది గంధర్వులు, వాలిసుగ్రీవాది వానరులు నేడేది యాంధ్రదేశమనుకొను చుందుమో యట్టిదండకారణ్యమున నుండిరి.

మఱియు భారతయుద్ధానంతరమైన 'యాదవ' నాశనమున మిగిలినవారిలో 'కృతవర్మ' పుత్రుని యర్జునుఁడు దక్షిణాపథమున నుండిన 'మృత్తికావత' పురి కథిపతిఁ జేసినట్లు భారతమునఁ గలదు. ఆమృత్తికావతము నేటి 'ఒరుగ్లు' నంటియున్న 'మట్టివాడ' యేమో? కృతవర్మ భోజకులఁజుడు. భోజుల శాసనము లీయాంధ్రావనిఁ గొన్నికలవు. అందు, కర్నూలుజిల్లాలో 'మద్దకరి' అనుచోట భోజులశాసనము లున్నవి. తద్వంశజులమని చెప్పుకొనువారును. నట నేడుకూడఁ గలరు.

'కాకతీయులు' భారతయుద్ధములోఁ బ్రసిద్ధి నొందిన 'త్రిగర్తులు' అనువారిలోఁ జేరిన 'ఆయుధజీవికగణము'. * వారెపుడో, యెట్లొ, యీయాంధ్రావనిఁ జేరిరి.

ఇట్లప్పుడప్పు డనేకరీతుల నీ యవస్థ జేరినవారిలో

ఆంధ్రులు, అను సంఘమువారు ప్రబలులగుటచే వారి యేలుఁ బడిలోఁ జేరినవా రందఱికి నాంధ్రీసంజ్ఞ కలిగినది.

అట్టి యాంధ్రీదేశమును, ఆంధ్రుల ప్రభుత్వమును, క్రీ.పూ. నాల్గవశతాబ్దమునకే యుండినట్లు 'మెగస్తనీసు' అను గ్రీకు సుదేశీయుఁడు, నాటికాలమున సహార్యచంద్రగుప్తునికడ రాయ బారిగ నుండినపుడు వ్రాసిన యంశములవలనఁ దెలియనగుచు న్నది. పిమ్మట 'అశోకుఁడు' కళింగాంధ్రీముపై దండెత్తుటయు, మఱికొంతకాలమునకు 'సుశర్మ' యను నాంధ్రప్రభువు 'మగధ దేశ'మును గూడ స్వాధీనపఱచుకొని యేలుటయుఁ గలిగెనని, పురాణాదులవలనను, చరిత్రలవలనను దెలియనగుచున్నది.

పైరీతి నార్యావర్తమునుండి యపుడపుడు చేరిన యా ర్యుల యొక్క సంస్కృతము, దండాదులయొక్క ప్రాకృతము 'భోజ, కాకతీయా'దుల శౌరశేని, ఖరాదుల 'పైశాచి' (ప్రాచీనద్రావిడము) కాలాంతరముల మిళిత్తమై, ఈ యాంధ్రావనిఁ జేరినవారిభాష ఆంధ్రీమనియు, 'తెలుఁగు, లేక తెనుఁగు' అని యు పేరులు కలదైనది. 'తెనుఁగు, తెలుఁగు' అనుపేరులు 'త్రినగ, త్రిలింగ' శబ్దభవములని చెప్పుదురుగాని యింకను నది స్థిరమైన వ్యుత్పత్తి కలదిగాఁ గాన్పింపదు.

ఆంధ్రులు పశ్చిమభారతదేశమునుండియే, బయలు వెడలి గోదావరీ నది పుట్టినచోటునుండి, క్రమముగాఁ దూర్పుదిశకుఁ బ్రసరించిరి. అందువలననే ఆంధ్రప్రభువులకుఁ దొలుత గోదావరీ

తీరమునందలి 'ప్రతిష్ఠాన' పురము రాజధానియగుట కూడఁ గలిగినది. ఆయాంధ్రుల భాష 'ప్రాకృతము' * ఆ ప్రాచీనప్రాకృతభాషయందే శాలివాహనుఁడు 'సప్తశతి' అను గ్రంథమును వ్రాసియున్నాఁడు. ఆసప్తశతి పుట్టకముందే నాటి యాంధ్ర దేశమున వ్యాప్తమైన 'పైశాచి' భాషలో 'గుణాధ్యుఁడు' అనునాతఁడు 'కథానరితాగర' మను గ్రంథమును వ్రాసెను.

మహారాష్ట్రదేశభాష ప్రాకృత మని 'దండి మహాకవి' చెప్పియున్నాఁడు. * ఆప్రాకృతమును, అశోకుని పరిపాలనాకాలమున, 'కళింగాంధ్రమునఁ' బ్రవేశించిన 'మాగధి'యు, తత్పూర్వముననే దేశమున నుండిన 'పైశాచియును, కాకతీయాదులతో వచ్చిన శౌరసేనియు, నాంధ్రదేశమున సమ్మిళిత మగుటచే 'అపభ్రంశ' మనువేరితోఁ బ్రాచీనులచేఁ బిలువఁబడెను. అందువలననే 'ఎలుకూచిబాలసరస్వతి'తన 'షడ్భాషావివరణము'

◆ పశ్చిమపు టిండియానుండి 'ఆంధ్రుల'ను వారు సమృద్ధులగు కొందఱు నిలిచి పోయి యుందురు. ఆజాతీశాలే 'దెలుచి' స్థానమునను, భాగతదేశమునకును నడుమ స్థిరపడియుందురు. వారిభాష 'బ్రాహ్మాయి' అను పేరు గలదై యాంధ్రభాషకు సన్నిహితమగుచున్నది. ఈయంశముచేతనే 'గ్రియర్సన్' దొరగారు తమ 'లింగ్విస్టిక్ సర్వే ఆఫ్ ఇండియా' అను పుస్తకమున, ద్రావిడ భాషా వంశ వృక్షముఁ జూపుచు 'ఆంధ్రము'నకు 'బ్రాహ్మాయి' సోదరి భాషగా నిరూపించుట కల్గినది.

* శ్లో. మహారాష్ట్ర శ్రయాంభాషాం | ప్రకృష్టాం ప్రాకృతం విదుః |
దండి.

నందు * 'అభీర, ఆంధ్ర'దేశములలోఁ బుట్టిన భాష 'అపభ్రంశము' అని చెప్పియున్నాఁడు.

అపభ్రంశ శబ్దమునకు, 'అపశబ్దము' అని యర్థము. ఏ నియమములకును లోబడక నానాభాషల సాంకర్యముగల యాంధ్రమును 'అపభ్రంశము' అనియే ప్రాచీనులు తలచి యుందురు. పై వేర్వేలు ప్రాకృతభాషలకు 'శాతవాహన' చక్రవర్తుల కాలమున 'వాల్మీకి' అనుఋషిచే నొకవ్యాకరణము వ్రాయఁబడెను. అదియే ప్రాకృత వ్యాకరణములకు మొదటిది.†

పై 'యపభ్రంశ' భాషలో వ్రాయఁబడిన గ్రంథము లేవియుఁ గాన్పింపవు. గాని, ఆభాషకును నొకవిధమగు నియమ మును 'వాల్మీకి' చూపియున్నాఁడు.†

మఱియు 'హేమచంద్రుఁడు, త్రివిక్రముఁడు' మొదలగు వారును, ప్రాకృతభాషపై వ్యాకరణములను రచించి యున్నారని 'విన్నకోట పెద్దన్న' చెప్పియున్నాఁడు. చూడుఁడు.

* శ్లో. అభీరాంధ్రాది భాషాషా మపభ్రంశం విదుర్బుధాః ||

షడ్భాషావివరణము.

♦ వాల్మీకి యొక్క ప్రాకృత సూత్రములలో 'శాతవాహన' శబ్దముఁ గూర్చి చర్చ యుండుటచేతను, 'అప్తశతీ' యావ్యాకరణమునకులక్ష్యముగా నుండుట చేతను, అది శాతవాహనుని కాలముననే రచింపఁ బడెనని, తలఁపఁ బడుచున్నది.

† వాల్మీకి సూత్రములపై నాంధ్రదేశపు పండితులగు (1) చెరుకూరి లక్ష్మీధరుఁడు 'షడ్భాషాచంద్రిక' (2) అప్పయ్య దీక్షితులు 'ప్రాకృతమణి

గీ. విశ్రుతులు హేమచంద్ర త్రి • విక్రమాదు
 లొనరఁ జూపిరి ప్రాకృతం • బునకుఁ ద్రోవ
 నంధ్రభాషయుఁ బ్రాకృతా • హ్వయము కాన
 వలయుఁ దల్లక్షణంబులు • వలయుఁ దెలియ.

కావ్యాలంకార చూడామణి.

ఇప్పుడు ‘హేమచంద్రుని’ దేశీయనామావళియు, ‘త్రివిక్రముని’ వాల్మీక సూత్రవృత్తియుఁ బ్రచారమునఁ, గలవు. కొందఱు హేమచంద్రాదులు తెనుఁగునకు ‘లక్షణము’ వ్రాసియున్నారని చెప్పు వాక్యమునకు, పెద్దన్న పద్యము ‘అపవాదమై’ యున్నది.

ప్రాకృతభాషలోను, దానితో సంబంధించిన ‘పాలి’భాషలోను, శార్దూమతగ్రంథములు పెక్కులు వ్రాయఁబడి యున్నవి. ‘అశోకుని’ యొక్కయు, వానివెనుక చక్రవర్తులైన ‘అంధ్ర’ చక్రవర్తుల యొక్కయు శాసనము లాప్రాకృతభాషలోనే వ్రాయఁబడియుండెను. ఆంధ్రదేశమున నాంధ్రచక్రవర్తుల పరిపాలనానంతరము తెనుఁగుదేశమునకు ‘పల్లవు’ లొక వైపునను, ‘శాలంకాయనులు’ వేఱొక వైపునను బరిపాలకులైరి. వారును, ప్రాకృతభాషలోనే వ్రాయించిన శాసనావళి కాన్పించును. శాలంకాయనులలో ‘విజయదేవవర్మ’ అనువాని పరిపాలనమువఱకు దీపము’ (3) ఎలకూచి బాలనరస్వతి ‘షడ్భాషా వివరణము’ అను వ్యాఖ్యానములను రచించి యున్నారు.

(క్రీ. త 375) ప్రాకృతభాషలో వ్రాయబడిన శాసనములు లభించుచున్నవి.

రాజుల మతము ననుసరించి మతగ్రంథములు, రాజశాసనములు, మాటుచుండును 'అశోకుడు, ఆంధ్రచక్రవర్తులు' బౌద్ధులగుటచే బౌద్ధమతగ్రంథములుగల 'ప్రాకృతమే' శాసనములకును నెక్కినది. వైదికమతముఁ బ్రోత్సహించిన 'గుప్త' రాజుల పరిపాలనమున సంస్కృత మభివృద్ధి కాఁజూచినది. సముద్రగుప్తుని యాంధ్రదేశదండయాత్రచే నాంధ్రావనిలోని ప్రభువులును సంస్కృతమును బోషింపుచు నాభాషనే రాజభాషగా నంగీకరించి, దానియందే శాసనములను వ్రాయించినట్లు కాన్పించును. ఆకాల మించు మించు క్రీ. త. నాలవశతాబ్ద మధ్యమునుండి యైయున్నది.

ఆంధ్రదేశమును, శాలంకాయనరాజులకుఁ బిమ్మట బ్రాహ్మణము నేలిన 'విష్ణుకుండినులు' కేవల వైదికమతపోషకులై కాక, తాము వేదముఁ జదివి* యశ్వమేధాది మహాయజ్ఞములఁ జేసియున్నారు. అందు 'మాధవవర్మ' పదునొకండశ్వమేధయాగములను, నరమేధయాగముఁగూడఁ జేసియున్నాడు. అందు వలననే వారిశాసనములు వైదికమత నిదానమగు సంస్కృత

* మాధవవర్మ 'పాలమూరు' శాసనమున ప్రతిగ్రహితయగు 'శివశర్మ' ను గూర్చి చెప్పుచు నాతఁడు మాధవవర్మకు 'తైత్తిరికసంప్రసాదా' అనఁగా - 'కృష్ణయజుర్వేదము'ను దనతోఁ జదివినవాఁడు, అని చెప్పెను.

భాషలోనే రచింపఁబడినవి. విష్ణుకుండినవంశజుల వేగీరాజ్య మం తరించినపిమ్మట వచ్చిన 'చాళుక్యులును' దమకూటస్థుఁడగు 'పులికేళి' అశ్వమేధయాగముఁ జేసెనని చెప్పుకొనుటచే వారు ను, వైదికమతచిహ్నముగ సంస్కృతభాషలోనే, శాసనములను వ్రాయించిరి. పిమ్మట ఆంధ్రచోళులు, కాకతీయులు, రెడ్లు, విజయనగరసమ్రాట్టులునుగూడ, వైదికమతావలంబకులగుటచే సంస్కృతభాషలోనే శాసనములఁ జేసిరి. కృష్ణదేవరాయలు మాత్రము వివిధభాషలలోను శాసనములఁ జేసియున్నాఁడు.

కాని, చాళుక్యుల కాలములో రాజులు సంస్కృత భాషలో శాసనములను వ్రాయించినను, వారి 'మాండలికులు, దండనాయకులు, కొందఱు స్త్రీలు' స్వకాలమునందుండిన యాంధ్రభాషలోనే శాసనములను వ్రాయించుచుండిరి. ఇందులకు 'జయసింహుని' సేనానియగు 'ఎఱుంబోది' యనువాని 'విత్పత్తి' శాసనము, చాళుక్యభీముని సేనానియగు 'పాండురంగని' ధర్మ పురి శాసనము, రాజరాజనరేంద్రుని పుత్రిక నని చెప్పుకొనిన సోమయొక్క దాక్షిణ్యశాసనము నిదర్శనములు.

ఇది సంస్కృతనాటకములలోని 'ఉత్తమపాత్రలు' సంస్కృతమును వాడినట్లును, స్త్రీ, సేవ కాదిపాత్రలు పాకృతభాషను వాడినట్లును నాటివారు శాసనములను వ్రాయించుట లోను బ్రవర్తించి రని తలంపవలసి యున్నది. నాటికాలపు తెలుఁగైనను, 'ద్రావిడ, కర్ణాటక, మహారాష్ట్రాది' దేశముల

నంటిన యాంధ్రమండలములలో నాయాప్రాంత భాషల సంపర్కముచేఁ, బెక్కుమార్పుల నొందియున్నది. పాకృతభాష లనఁబడు నవియుఁ దాము ప్రవేశించినదేశములవారి యుచ్ఛారణాపరిస్థితుల ననుసరించి పెక్కురూపములతో 'తత్సమ. తద్భవ, దేశ్య, గ్రామ్య' రూపముల నొందినవి. అందువలన, నేది యే భాషాజన్యమో తెలియకుండఁగఁ బోయినది. ఇందులకుఁ జిన్న నిదర్శనముగా 'శూరసేని' భాషనుండి తెనుఁగునఁ గలిసి, యవి 'వైకృతా'దులఁగా నిఘంటుకారులచే గ్రహింపఁబడిన కొన్నిపదములఁ జూపుచున్నాను.

* శూరసేని	తెనుఁగు	శబ్దరత్నాకరకర్తయభిప్రాయము
తరగ	తరగ	వైకృతము
మిన	మిన	...
దుంగ	దుంగ	...
అయ్య, అంయ-అయ్య		...
వేసం	వేసము	...
అంతియ	అంతియ, (అంతమాత్రము)	...
దువారం	దువారము	...
సుంణ	సున్న, (శూన్యము)	...
దీవ	దివ్వె	...

* శూరసేనిపదములను జయదేవునియొక్క 'శూరసేని'ద్వితీయభాషగాఁ గల ప్రసన్న రాఘవ నాటకమునుండియు, లక్ష్మీధరుని 'షడ్భాషాచంద్రిక'నుండియు సేకరించితిని.

మది	మది	తద్భవము
సంతి	సత్తి, (శక్తి)	సంస్కృతభవము
తావ	తావు	దేశ్యము
పుణం	పున్నెము	వైకృతము
బళా	బళా(ఆనందసూచకము)	హింది
తాణా	తాణా(అధికారిస్థానము)	హింది
మోడి	మోడి(పని)	దేశ్యము

పై శూరసేనీశబ్దములను శబ్దరత్నాకరకర్త, 'వైకృత, తద్భవ, తత్సమ, హిందీ' పదములనుగాఁ దలంచియున్నాఁడు. ఇట్లే మనకుఁ దెలియని ప్రాకృత పట్కము లోని పదము లెన్ని యో యాంధ్రమునఁ జేరియున్నవి.

ఇప్పటివారు కొందఱు ఆర్యభాషలకును, ప్రాకృతభాషలకును భిన్నమైన ద్రావిడభాష యొకటి కల దని చెప్పుదురు. తాని, ఏది ద్రావిడభాషాకుటుంబమని చెప్పుదురో, అట్టి 'ద్రవి, డాంధ్ర', కర్ణాట, మళయాళాది భాషలు ప్రాకృతపట్కములోనివే యని పాఠీచీనులు చెప్పియున్నారు. 'దండి' పండితుని వాక్యములఁ జూడుఁడు.

*మహారాష్ట్రము నాశ్రయించిన భాష శుద్ధమగు 'ప్రాకృతము' మగధదేశమునఁ బుట్టినది. 'మాగధి' శూరసేని దేశమున

---

* శ్లో. మహారాష్ట్రేశయాంభాషాం ప్రకృష్టం పాకృతం విదుః
శూరసేనోద్భవాభాషా శూరసేనీతియతే

జన్మించినది 'శూరసేని' పిశాచదేశములఁ బుట్టినది. 'పైశాచీ ద్వితయము' (పైశాచి, పైశాచిచూళిక) ఆభీరామల * వాక్యములు 'అపభ్రంశము.' పిశాచదేశములను బెద్ద లిట్లు నిర్దేశించినారు. "పాండ్య, కేకయ, బాష్లీక, సింహ, నేపాళ, కుంతల, సుధేష్ఠ, చోట, గాంధార, హైవకన్న దేశములు" పిశాచదేశములు.

ద్రావిడములనుకొను 'ఆంధ్ర, ద్రావిడ, చోళ, కుంతలాది' దేశములలోని ప్రాచీనభాషను, అపభ్రంశ మనియు, పైశాచీ ద్వితయ మనియుఁ బ్రాచీనుల తలంపు. ఎక్కడనో 'కేకయ, బాష్లీక' దేశములలోని 'బ్రాహ్మాయి' భాషకును మనయాంధ్రమునకును సంబంధము కలదని 'గ్రియర్సన్' దొరగారు తలచిన దానిని మనప్రాచీనులు పైశాచీద్వితయము లోనిదిగాఁ జెప్పినట్లు కాన్పించును. దాని నటుండనిచ్చి చాళుక్యులకాలమునం

మగధోత్పన్నభాషాం తాం మాగధీం సంప్రచక్షతే
పిశాచదేశనియం పైశాచీద్వితయం భవేత్

పిశాచ దేశాస్తు సృష్టై రుక్తాః

"పాండ్య కేకయ బాష్లీక సింహ నేపాళకుంతలాః
సుధేష్ఠ చోట గాంధార హైవకన్నా జనాస్తథా,
ఏతే పిశాచదేశాస్యః".....

* 'ఆభీరాంధు' లని పాఠాంతరము.

♦ 'చోళ' యని పాఠాంతరము.

దాంధ్రభాష యెట్లు పరిణతి నొందెనో, రెండుమూడు నిదర్శనములఁ జూపుదును.

ప్రాచీనకాలమునం దుండిన 'అపభ్రంశ' భాషలోనే యప్పటియాంధ్రులు "నదులకు, గ్రామములకు, గ్రామసీమలకు, కొన్నివృత్తులకు, కొందఱు మనుష్యులకు" దేశకాలానుసారము లగు పేరులఁ బెట్టుకొనియున్నారు.

ఇందులకు 'విష్ణుకుండిన మాధవవర్మ' యొక్క 'పాలమూరు' శాసనములోని కొన్నియంశములఁ జూపెదను.

❦❦❦ మాధవవర్మపాలమూరుశాసనము. ❦❦❦

* "స్వస్తి భగవచ్ఛ్రీ పర్వతస్వామిపాదానుధ్యాతస్య. 'విష్ణుకుండినస్య' .... శ్రీవిక్రమహర్షస్యసూనోః ... శ్రీగోవిందవర్మణః ప్రియతనయః .... క్రతుసహస్రయాజీ .. ఏకాదశాశ్వమేధావబృథ స్నానవిగతజగదేనస్కః .... విద్వద్విజగురువృద్ధ తపస్వీ జనాశ్రయః మహారాజః శ్రీమాధవవర్మా ... పరమబ్రహ్మణ్యో మాతాపితృ పదానుధ్యాతః * 'జనాశ్రయమహారాజః' గుద్దవాడివిషయే విషయమహత్తరా నధికారపురుషాంశ్చ ఇమమిత్థ మాజ్ఞాపయతి.

* 'జనాశ్రయమహారాజ' బిరుదము నొందిన యీ 'మాధవ'వర్మకును 'మధురాపురి' నాకాలమున నేలు 'సుందరపాండ్య'నకును నేదియొ సంబంధము కలదని, 'సుందరపాండ్య' కృతమగు 'నీతివ్యవస్థిక' యను గ్రంథముఁ బ్రకటించిన బ్ర. శ్రీ. వేటూరి ప్రభాకరరాష్ట్ర గా రాపుస్తక పీఠికలోఁ జర్చించియున్నారు.

అస్తి విదిత మస్తు వో యోఽస్మాభిః గుద్ధవాడివిషయే 'దట్టాయ
 వారితీర' 'పులిబూంరు' నామగ్రామం 'మయేందవాటికీ' దక్షిణతః
 సీమాంత చతుర్భిర్తనంచ .... 'పూంగ్దిజిగీషయా' ప్రస్థితః
 గోదావరీ మతీతరన్ వేద వేదాంగ విదో 'రుద్రశర్మణో' నప్తే
 దామశర్మణః పుత్రాయ శివశర్మణే గౌతమనగోత్రాయ, కమ్మరా
 ష్ట్రకుండుక వాస్తవ్యాయ తైత్తిరికసబ్రహ్మచారిణే వేదచతుష్టయ
 సమామ్నాతావదాతాననాయ; ..... పాల్గునపౌర్ణమాస్యాం సోమ
 రాహుగ్రస్తనిమిత్తే జనాశ్రయః దత్వా సర్వకరపరిహారే జాగ్ర
 హరీకృత్య సంప్రదత్తః. తదత్ర భవద్భిరన్యైశ్చ ధర్మాధి గతబుద్ధి
 భిః పరిపాలనీయః . ఆజ్ఞప్తి రత్ర హస్తి కేశ, వీరకేశౌ' మహాం
 శ్చ . ఇత్యేవ ముభయగణో స్వీకృత్య పరిపాలయేత్॥... ..

పై శాసనములో మాధవవర్మ 'పూంగిది' గిజిగీషచే
 గోదావరిని దాటి పాల్గునపూర్ణిమనాడు రాహుగ్రస్తమగు
 చంద్రగ్రహణ సమయమున 'గుద్ధవాడి' విషయమున 'మయేం
 దవాటికీ' కి దక్షిణమున 'దట్టాయవారి'తీరమునందలి 'పులిబూం
 రు' గ్రామమును అన్నివిధములగు పన్నులను దీసివేసి, 'కమ్మ
 రాష్ట్రము'లోని 'కుండక' వాస్తవ్యుడును, దనతో 'తైత్తిరియ
 సబ్రహ్మచారియు, సగు శివశర్మకు దానమిచ్చి, విషయమునం
 దలి మహత్తురులగువారిని 'హస్తి కేశ, వీరకేశు'లను, దానమును
 నెరవేర్చ నాజ్ఞ నిచ్చెను.

ఇందు నాటి దేశీయపదము లెట్లుండెనో చూడుడు.

‘పూంగిదిక్కు’ అనగా పొంగిదిక్కు అని యర్థమగుచున్నది. పూంగి, ప్రాకే శబ్దభవము ‘గుడ్డవాడివిషయము’ అన నేటి తూర్పుగోదావరి జిల్లాలోని తూర్పుడెల్టా ప్రదేశము. ‘గుడ్డవాడి’ గోదావరి శబ్దమునకు పై శాచి రూపమో, అపభ్రంశ రూపమో యైయున్నది. ‘గో, గు, గాను ‘రి’ డి,గాను మాటి యపభ్రంశమైనట్లు కాన్పించుచున్నది. ఈ ‘గుడ్డవాడి విషయము’ మనకుఁ దెలిసినంతవఱకు మాధవవర్మ శాసనము మొదలు, క్రీ. త. 1202 సంవత్సరమున నిచ్చిన ‘మల్లవిష్ణువర్ధనుని ‘ఎఱుఱుపల్లి’ (రామచంద్రపురము తాలూకాలోని ఏరుపల్లి) శాసనకాలమువఱకుఁ గాన్పించుచున్నది. అది రెడ్డిపరిపాలనమున, ఇంచుమించు క్రీ. త. పదునాల్గవ శతాబ్దమధ్యమునుండి ‘భీమమండల’ సంజ్ఞతో మాఱినది. ఈగుడ్డవాడివిషయమునే శ్రీనాథమహాకవి ‘భీమఖండ’ మని ప్రసిద్ధమగు భీమేశ్వరపురాణమును వ్రాసియున్నాఁడు. దానికి సంస్కృతగ్రంథమును గలదు. అది స్కాందపురాణాంతర్గతమఁట ! ముద్రితమగు స్కాందపురాణమున ‘భీమఖండ’ గాథలు లేవు.

ఇక దట్టాయవారి‘తీర మనునది ఇటీవల ‘తుల్య’ తీరమైనది. అది గోదావరినదియొక్క శాఖానదిగాఁ బ్రవహించుచు నిపుడు ‘కాకినాడకాలువ’గాఁ ద్రవ్వఁబడియున్నది. ఈతుల్యనదీ మహాత్మునిగూర్చి పెక్కుగ్రంథములను రచించిన ‘ఏనుఁగులత్తుణకవి‘తుల్యమార్త్వము’ అను నాఱాశ్వాసముల గ్రంథమును

జేసియున్నాడు. 'పులిబూరు' నేడు 'పొలమూరు' అనుపేరు కలదై నది. పులిబూరుకు సరిహద్దు గ్రామమగు 'మయేంద్ర వాటికి' నేడు 'మహేంద్రవాడ' అనుపేరుగల గ్రామమైనది. 'కమ్మరాష్ట్రము' గుంటూరుజిల్లాలోని 'కమ్మనాడు' అనుపేరు గలది. 'కుండక' మెద్దియో తెలియదు.

ఇవన్నియుఁ గాలాంతరమునఁ బొందిన జనుల యుచ్చారణభేదములచేతను, స్థలాభిమానమున జనులు వానిని మహత్తు కలవానినిగా భావించుటచేతను గలిగిన మార్పులు

ఈ శాసనమున—'హస్తి కేశ, వీరకేశ' గణములు విషయ పరిపాలక సంఘములుగాఁ గాన్పించును. ఆసంఘములు నేటి 'రివిన్యూ, పోలీసు' డిపార్టుమెంటులవంటినై యుండును.

ఈమాధవవర్మశాసనముతోనే లభించిన 'జయసింహ వల్లభుని' మఱియొక 'పొలుమూరు' శాసనమును గలదు. అది మాధవవర్మశాసనమునఁ బ్రతిగ్రహితముగా 'శివశర్మ' యొక్కపుత్రుడగు 'రుద్రశర్మ'కు, పొలమూరునే మరల నగ్ర హారముగా స్థిరపఱచిన యంశము లున్నది. మాధవవర్మకును 'జయసింహవల్లభు'నకును 30, 40 సం॥ రములు మాత్రమే కాలభేద ముండును.

జయసింహవల్లభుని శాసనములో, మాధవవర్మశాసన ములోని 'పూంగిదిక్కు' అనుశబ్దము లేదుగాని 'కుండక' శబ్ద

మునకు మాటు 'అననపుర' వాస్తవ్యుడు రుద్రవర్మయనికలడు.
తక్కిన దేశీయ పదములన్నియు సమానములే.

జయసింహవల్లభుని యనంతరమున వేగీదేశపరిపాలకుఁ
డై 'అటు' మానములె పాలించి మృతినొందె ననఁబడు జయ
సింహ వల్లభుని సోదరుఁడు 'ఇంద్రవర్మ' యొక్క 'కొండ్లనూ
గూరు' శాసనమున దేశీయపదము లెట్లుండెనో చూడుఁడు.

❀ * ఇంద్రవర్మశాసనము ❀

స్వస్తిశ్రీ మతాం సకల భువనసంస్తూయమాన మానవ్య
సగోత్రాణాం, హరీతీపుత్రాణాం, స్వామిమహానేనపదానుధ్యాతానాం
కౌశికీవరప్రసాదలబ్ధరాజ్యానాం, భగవన్నారాయణవరప్రసాద లబ్ధ
వరాహలాంఛ నేక్షణ క్షణ వశీకృతాశేష మహీభృతాం, అశ్వమేధావ
భృథస్నాన పవిత్రీకృతమానస శరీరాణాం, స్వయశో విషయీకృత
త్రిలోక్యానాం, చక్రుక్యానాం, కులమలంకృత్య, నిజజన్మనా విరాజ
మానః. శ్రీ 'కీర్తివర్మ' మహారాజస్య నప్తా, శ్రీవిష్ణువర్ధన మహా
రాజః, రణముఖగతరీపువిజయసముపలబ్ధ శ్రీవధూనివాసాయమాన
విపులవక్షస్థలస్య పుత్రః, శక్తిత్రయసమధిగత మహాఖ్యాతివిభూతి
త్రివర్గసేవానిపుణః, పురాణపురుషజివ బహులోకస్తుతః, పురారాతి

* ఈశాసన మిదివఱకెచ్చటను బ్రకటింపఁబడలేదు. దీని నొకమి
ఠుఁడు గుంటూరు మండలమున సంపాదించి నాకిచ్చియున్నాఁడు. మద్రా
సుమ్యూజియమునకు దీని నిచ్చితిని ఇది యపూర్వమైన శాసనమని శోధ
కులు తలంచుచున్నారు.

రివ భూతగణప్రియః, ద్వితీయఇవ మకరధ్వజః, పంచమ ఇవ లోక
 పాలః, పృథాగ్రసుతఇవ సత్యసంధః, శరత్కాలఇవ కృతబంధుజీవో
 త్సవః, పూర్వాచలేంద్రిఇవ మిత్రోదయానుకూలమహిమా, మహీ
 పతి మకుటతటఘటిత మహారత్నమరీచి మంజరీరంజిత చరణార
 వింద యుగళః, శ్రీంద్రవర్మమహారాజః. త్యాగధేన్వపరనామధేయః
 ఉదకపూర్వకం సర్వకర పరిహారోపేతం బ్రహ్మదాయాకృత్య, 'కౌ
 జ్ఞనూగూరు' నామగ్రామం ప్రాదాత్. తస్యగ్రామస్య దిగ్విభాగాః. ఉ
 త్తరతః 'ముజుణూరు' నామ గ్రామః, పూర్వతః 'పగునూరు' నామ
 గ్రామః, దక్షిణవిభాగవస్థితః 'చెఱుపురు' నామగ్రామః, పశ్చిమతః
 'ఇర్చులి' నామగ్రామః, ఏతేషాంగ్రామాణాంమధ్యే నివసీకృతవాజ
 సనేయచరణస్య 'దుగ్గశర్మణః' బ్రహ్మవిహితకర్మనిరతస్య, ఇఱ్ఱ
 కూర్చోయనామధేయస్య పౌత్రాయ, అభిజనవిద్యావృత్త వతః, భార
 ద్వాజ సగోత్రస్య విష్ణుశర్మణః పుత్రాయ వేదవద్విప్రసంస్తూయ
 మానచరితాయ, 'చణ్డిశర్మణే' మాతాపిత్రో రాత్మనశ్చపుణ్యావాప్త
 యే, ఇతిచ ఛావినో రాజర్షీనయథోపచార పురస్కరం సమ్మానయతి.
 ఆర్య (హూం)? వశగగనతిలకభూత 'రాణ్డివర్మణా' మహారాజస్య
 సుత ఇంద్రవర్మణో నామధేయ విజ్ఞాపనయా, తస్యాజ్ఞప్తి రేవం
 "అలపాకబోక్, నెప్పిలాక్, సోమయాజులవెల్లెక్కిబోక్, మారట
 బోక్" అపిచ మోహాల్లోభా ద్వా యః కశ్చి ద్విఘ్నకర్తాస పంచమ
 హాపాతకయుక్తో భవిష్యతి. ఇతిచ. వేదవ్యాసస్యశ్లోకశ్చాత్ర(నిఘ్న
 తో) భవతి. గోవిప్రబాలయోషిత్తపస్వినో యా గతి స్సా భవే ద్వృ
 త్తిం హరతి శాసనాంకితాం. 'షష్ఠిం వర్షసహస్రాణి స్వగే తిష్ఠతి భూ

మిషన్, ఆక్షేప్టా చానుమంతా చ తాన్యేవ నరకే వనేత్. బహుభి ర్వసుధా
దత్తా బహు భిశ్చానుపాలితా. యస్యయస్య యదా భూమి స్తస్య తస్య
తదా ఫలం. ఇతి కనకరామలిఖితే శాసనే చతుష్టప్త్యంశః. ఏతేషాం ప్రా
ల్తాం కుశ్లేకాంశః. చోడబోళ్ తృతీయాంశః*.

పైశాసనమునందలి సంస్కృతవాఙ్మయము సాలంకృత
మును దీర్ఘసమాసయుక్తమునై, ఇంచుమించుగ నాకాలము
ననే వ్రాయఁబడుచుండిన బాణమహాకవియొక్క ‘కాదంబరి,
కావ్య సంబంధమగుగాలి, సోఁకినదానివలె గాన్పించుచున్నది.

ఇందుండిన నాటిదేశీయపదములగు “ (1) ఆలపాక
బోళ్, (2) నెప్పిలాళ్, (3) సోమయాజుల వెల్లెక్కిబోళ్, (4)
మారటబోళ్, (5) ప్రాల్మాంకుళ్, (6) చోడబోళ్. ” అను
పదములు, యరవగాహముగా నున్నవి.

కాని పదాంతములందలి ‘ళ’ కారము కాలాంతరమున
‘ప్రథమాబహువచన’ రూపప్రత్యయ మగు లు వర్ణక మైనట్లు
శాసనశోధకులకుఁ దెలియనగును. ‘బోళ్’ పదము’ పోలును
అను పదముయొక్క ప్రాచీనరూపముగాఁ గాన్పించుచున్నది.
ఆ పదజాలము శాసనస్థధర్మమును వ్యర్థముచేసినవారికిఁ గలుగు
పాపమును, దానిని స్థిరపఱచువారికిఁ గల్గుపుణ్యమును దెలుపు

* ఈశాసనము నిచట వ్రాయుటలో మూలమునందలి వర్ణరీతిని
వ్రాయక, ఇపుడు మన ముచ్చరించుపద్ధతినే వ్రాసితిని. క్రిందగీతలు
పెట్టినభాగములను మాత్రము యథామాతృకగానే వ్రాసితిని.

నవిగా నున్నవి. 'సెప్పిలా' అనునది 'నెరపినవారు' అని మాటి నట్లు 'మల్లవిష్ణువర్ధనాదుల' శాసనములలోఁ గాన్పించును.

ఇందు దానప్రతిగ్రహిత యగు 'చండిశర్మ' యొక్క పితామహుఁడు 'దుగ్గశర్మ' యనియు నాతఁడు 'ఇట్టభూరోబ్బియఁడు' అను నామధేయము కలవాఁ డనియుఁ జెప్పఁబడెను. నిఘంటువులలో 'బోయ' శబ్దమునకు 'కిరాతుఁడు, పాలకిమోయువాఁడు' అని యర్థములు కలవు. ఈ శాసనమునందలి 'ఇట్టభూరోబ్బియఁడు' వాజసనేయచరణుఁడు అనఁగా, 'శుక్లయజుర్వేదము' జదివినవాఁడు. భారద్వాజసగోత్రికుఁడునై యుండుటచే నీతఁడు 'ప్రథమశాఖాబ్రాహ్మణుఁ డగుట నిశ్చయము. మఱియు 'ఇట్టభూరోబ్బియఁడు' బ్రహ్మవిహితకర్ముఁ డని చెప్పఁబడినది ఇందువలన నాతఁడు బ్రాహ్మణుఁడే కాని 'బోయ, జాతివాఁడును, పాలకి మోయువాఁడు' ను గాఁ డని స్పష్టమగుచున్నది.

బోయశబ్దము 'గ్రామపురోహితుఁడు' అను నర్థమున హైదరాబాదు రాజ్యములోని కొన్ని పల్లెలలో వాడుకొనఁబడుట కలదు. తూర్పుగోదావరీమండలమున నేడును పల్లెలయందు శూచులయిండ్లలో నగు 'పితృ' కర్మమునందు గ్రామపురోహితున కిచ్చు 'ఆమదానము'ను 'బోజి'యని చెప్పఁబడుచున్నది. 'బోయి'కి (గ్రామపురోహితునకు) ఇచ్చు 'ఆమద్రవ్యము' బోజిగా మాటియుండును. శాసనమునందలి 'ఇట్టభూ

రోబోయడు' ఇట్టఁగా రను నొక గ్రామమునకుఁ బురోహితుఁ డని తోచెడిని. *

శాసనపుతుదిని 'ఇతికనక రామలిఖితే శాసనే చతుష్ట్యం శః' అని కలదు. శాసనలేఖకుని నామములు శాసనాంతమున లిఖింపఁబడుట కిదియే ప్రారంభ మని తోచుచున్నది. ఇంద్రవర్మశాసనమునకుఁ బూర్వమున నుండిన 'శాలింకాయన, విష్ణుకుండిన' రాజుల శాసనములలోఁ గాని, ఇంద్రవర్మయొక్క 'పెద్దతండ్రి, తండ్రి, అన్న' యగు 'రెండవపులికేసి, కుబ్జ, విష్ణువర్ధన, జయసింహవల్లభ'ల శాసనములలోఁ గాని యీ సాంప్రదాయము కాన్పింపదు. పిమ్మట 'చాళుక్య, కాళితీయ, రెడ్డి' రాజుల శాసనములలో నీసాంప్రదాయ ముండుటయేగాక, నేడును, 'దస్తావేజు, నోటు' వ్రాయువారియొక్క పేరును 'దస్తావేజు, నోటు'లఁ దప్పక యుండవలయు ననువిధి యేర్పడినది.

శాసనములలోఁ గొంతభాగమే కాక, ఇంచుమించి శాసనమున కేఁబదియఱువదేడ్లకుఁ బిమ్మట నుద్భవించిన యొకసం పూర్ణమగు చిన్న తెనుఁగు శాసనమును, నాటి వాడుక భాషా స్వరూపముఁ జూపుటకు వ్రాయుచున్నాను.

* పై 'బోయ' శబ్దము, దానప్రతిగ్రహీతలలో 'సర్వలోకాశ్రయుని' 'చండలూరు' శాసనమునను గలను. ఇంద్రకీలపర్వతశాసనమున 'త్రికోటిబోయ' శబ్దము కాన్పించుచున్నది. ఆ శాసనములలో 'బోయ' శబ్దములకుఁ బూర్వముననున్న 'పంక్తి, త్రికోటి' మొదలగు శబ్దము లానాటి గ్రామనామములని తలంపవలసియున్నది.

❖❖❖ * పాటదుర్తి — చూలెపాడుశాసనము ❖❖❖

- (1) స్వస్తి(—) శ్రీ శోష్ణమహారాజు ల్లాశన ఇన్సుష్టాళి
- (2) అణపోతులు రేవణకాలు పుర్దణకాలు ఇచ్చిన ప
- (3) న్న సపెన్నాట ఇశతేనికిన్(—) తేని ప్పచ్చినవాన్తు(ప)
- (4) (ఇచ్చ) మహాపా(త)కున్తుకున్(—)
- (5) అని వెరువులికితమ్. (—)

ఈశాసనమునందలి భాష కర్థము సులభసాధ్యము కాదు. ఇంకను నిట్టిశాసనములు పెక్కు లిపు డిపుడు లభించి, ప్రకటింపఁబడుచున్నవి. వానియందు మనయాంధ్రముయొక్క పరిణామము తెల్లముకాఁగలదు.

ఇట్లు నియమహీనమైన భాషనన్నయకుఁబూర్వమునూఱు నూట యేబదియేండ్లనాఁడు 'కర్ణాట'దేశీయుల సంపర్కముచే గేయములకు నుపయోగపడు 'ద్విపద, అక్కఱ, మధ్యాక్కఱ, నీనము, గీతము' మొదలగు ఛందోబద్ధరచనలుకలదై తెనుఁగుదేశమునఁ బ్రసరించి 'రాజసేనానులయొక్కయు, నూండలికులయొక్కయు' శాసనములలో మహారాజులయొక్క శాసనముల

---

* ఈశాసనమును బహు శాసనశోధకులు, నాకు మిత్రులునగు శ్రీమల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ గారు ప్రకటించియున్నారు. ఈ శాసన కాలము క్రీ.త ఏడవ శతాబ్దమని నారితలంపు. ఎనిమిదవ శతాబ్దమని కొందఱితలంపఁట! ఇంతకుముందు వ్రాయఁబడిన 'ఇంద్రివర్మ' శాసనములోని దేశభాషకంటె నిది కొంచెము లేటగ నున్నదనుకొనుచున్నారు.

లోని సంస్కృతశ్లోకములకుఁ బ్రతిగా వ్రాయనారంభింపఁబడినది.

నాటిపదములలో గ్రామపురోహితుఁ డనునర్థముగల 'బోయ'వంటి పదము లంతరించినవి. 'పులిబూండు, మైందవాటకి' మొదలగుపదములు రూపాంతరము నొందినవి. ఇట్టి యాంధ్రభాషకు వ్యవస్థ యొకటి యవసర మయ్యె. ఇట్లుండ, క్రీస్తునకుఁ బిమ్మట పదునొకండవ శతాబ్దారంభమున నాంధ్రుల పుణ్యవిశేషమున శ్రీశైలాది మహేంద్రగిరిపర్యంతముఁగల త్రిలింగదేశమును రాజమహేంద్రపురాధీశుఁడై రాజరాజనరేంద్రుఁడు పరిపాలించుట కలిగెను.

రాజరాజనరేంద్రునకుఁ బూర్వ మియాంధ్రావని, పరరాజులదాడులచేతను, చాళుక్యుల యన్యోన్యకలహములచేతను క్షోభించెను. రాజనరేంద్రుని తండ్రియగు 'విమలాదిత్యుఁడు' బలవంతులగు చోళులతో సంబంధ బాంధవ్యములు కలుపుటచే నాంధ్రావనికి 'స్వచక్ర' పరచక్ర' భీతులు పోయినవి. పదునొకండవ శతాబ్దారంభమున, భరతఖండోత్తరభాగమునందు 'గజనీమహామదు' వలన నుపద్రవములు సంభవించినను, నాటిభారతవీరులా మ్లేచ్ఛునకు భరతఖండమునం దొక్క యంగుళముమేర నైనను దక్కనీయరైరి. యావద్భరతఖండమునందును విజ్ఞానవాయువులు వీచెను. 'భోజ, కైయట, మమ్మట, క్షేమేంద్ర, బిల్హణ, హరదత్త విజ్ఞానేశ్వర, హేమచంద్ర, సోమధేవ' ప్రముఖులగుమహా

కవులు సంస్కృతభాషయం దీపదునొకండవ శతాబ్దముధ్యముననే
యమూల్యగ్రంథములను రచించిరి. అందు 'భోజుడు, షేమేం
ద్రుడు, మమ్మటుడు' కావ్యవ్యవస్థగూర్చిన యైదలంకార గ్రం
థములనురచించిరి. *షేమేంద్రుని 'బౌచిత్యవిచారచర్చ' అనుగ్రం
థము అలంకారశాస్త్రవినుల కమూల్యమైనది. భోజుని సంస్కృత
భాషాపోషణము జగద్విదితము. అందుకై క్రింది రెండు చిన్నకథ
లుదాహరింపఁ దగియున్నవి.

భోజు డిట్లు శాసించెనట !

• బ్రాహ్మణుడైనను విద్యనేర్వనివాడైనవో, నాపట్టణ
మునకు వెలుపలకుండవలయును. కుమ్మరి యైనను విద్వాంసుఁ
డైనవాడు నాపట్టణమున నివసింపవచ్చును." అని.

(1) ఇట్లుండ నొకప్పుడు అపరాధశోధకులు, 'సాలె'వాని
నొకనిని, నీవు మూఢుడవుగాన నగరమున నుండరాదని నిర్బం
ధింప, వాడు రాజనన్నిధికి వచ్చి ప్రభువా ! నాకు విద్యలేదని
నన్నన్యాయముగా మీభటులు వెడలఁగొట్టుచున్నారన, భోజుఁ
డది విని నీకు విద్య కలదా? యన, వాఁడిట్లనెను

*భోజుడు (1) సరస్వతీకంఠాభరణము (2) శృంగారప్రకాశము అను
వానిని రచించెను. షేమేంద్రుడు (1) బౌచిత్య విచారచర్చ (2) కవికంఠా
భరణము (3) సువృత్తతిలకము అనువానిని జేసెను, మమ్మటుడు కావ్యప్రకా
శముఁజేసెను.

• శ్లో. విప్రోసియోభివే నూర్ఘ్నః పురాద్భుహిస్తుమే
కుంభకారోపి యో విద్వాన్ సతీష్ఠతి పురే మమ॥

శ్లో. కావ్యంకరోమి సహి చారుతరంకరోమి
 యత్నాత్కరోమి యది చారుతరంకరోమి
 భూపాలకాళి మణి మండితపాదపీఠ !
 భోసాహసాంక ! కవయామి వయామి యామి ! ||

తా॥ రాజులయొక్క కిరీటములయందలి మణులచే బ్ర
 కాశించు పాదపీఠముగల మహారాజా ! ఓ సాహసాంక ! నేను
 కావ్యముఁ జేయఁగలను. కాని యది యంతగా బాగుండదు.
 ప్రయత్నించి చేసితినేని బాగుగఁ జేయఁగలను. నేను, కవిత్వ
 మును జెప్పఁగలను. నేయఁగలను. (నీకిష్టములేనియెడల) వెడలి
 పోవుచున్నాను.

అనియత్యద్భుతరీతిని సాలెవాఁడు శ్లోకరూపకముగాఁ బ్రత్యుత్తర
 మీయ భోజుఁ డానందించి వానిని బహూకరించి పంపెనట !

(2) మఱియొకప్పుడు భోజమహారాజు వేటకువెల్లివచ్చు
 చుండ పాలకిమోయు భోయివాఁడు భుజము పెనుండిన బొంగు
 నేదియొ బాధచే హెచ్చు తగ్గుగఁ బట్టుచుండెను. భోజుఁ డది
 చూచి సంస్కృతభాషలోనె

*శ్లో. అయ మాందోళికాదండో తవబాధతి కిం భుజే

(ఈపాలకిబొంగు నీభుజమును బాధించుచున్నదా ?)

అనఁగా భోయివాఁడు—

*ఈశ్లోకము కొంచెము భేదముతో ‘ప్రకాశనస్తుని రసార్థవాలంకా
 రము’ అను గ్రంథమున నవశబ్దప్రయోగమున కుదాహరణముగాఁ జూపఁ
 బడెను, దీని నట భోజాని సంబంధమైనదిగా నె నూచింపఁబడెను,

శ్లో. నాయ మాందోళికాదండో తవ బాధతి బాధతే॥
(ఈపాలకీబాగు బాధించుట లేదుగాని నీ 'బాధతి' యను తప్పు ప్రయోగమే నన్ను బాధించుచున్నది.)

అని శ్లోకమును బూర్తి చేయుచు 'అత్మనేపదముగా బాధతే' అని ప్రయోగింపఁదగిన క్రియను 'బాధతి' అని పరస్మై పదముగాఁ బ్రయోగించుటను తప్పుగాఁ జూపి యున్నాడట !

పైయంశములు నాటి సంస్కృత వాఙ్మయ మెట్లు మిన్ను ముట్టెనో చూపుటకై యుదాహరింపఁబడెను. ఆకాలముననే 'నన్నయ' భారతమునాంధ్రీకరించుచుండుటచే నా సంస్కృతపు గాలి నన్నయకవితకును దగిలినది.

మన రాజరాజనరేంద్రుని యాస్థానమునందును సంస్కృత పండితులు తక్కువగా లేరు.

♦ "అపారశబ్దపారగులై న వై యాకరుణులును, భారతరామాయణాద్యనేకపురాణప్రవీణులై న పౌరాణికులును, మృదుమధుర రసభావ భాసుర నవార్థవచన రచనా విశారదులై న మహాకవులును, వివిధ తర్కవిగాహిత సమస్త శాస్త్రసాగర గరీయఃప్రతిభులై న తార్కికులును, నాదిగాఁగలుగు విద్యజ్ఞుంబులు పరివేషించి కొలువ"

ఇట్టి సమయమున రాజరాజనరేంద్రుడు దేశకాలపరిస్థితులఁ జూచెను. తన మాతామహుని దేశమగు ద్రవిడదేశ

మున—ద్రవిడ వాఙ్మయమున, భక్తిజ్ఞాన వైరాగ్యాది బోధకములును, రసపోషకములు నగు పెక్కుగ్రంథము లదివఱకే యుద్భవించి వృద్ధినందుచుండుటఁ బరికించినాఁడు. జాతులుగల కర్ణాటక దేశమున జైనమతోద్బోధకములై, రసవంతములగు ‘విక్రమార్జునవిజయము’ మొదలగు కావ్యములూ దేశభాషలోఁ బుట్టుచుండుటఁ దెలిసికొనినాఁడు. కర్ణాటకుల సంపర్కముచే జైనమతము తెలుగుదేశమున వైదికమతమును తలక్రిందు చేయునట్లు కాన్పించెను.

ఇట్లుండఁ దన యాంధ్రదేశమేల తోడిదేశములకుఁ దీసి పోవలయును ? విమతమునకేల చోటిఁబువలెను ? ఇందులకు నార్యమతబోధకమై, కావ్యరస స్ఫూర్తి కలదై, ధర్మాదులను బోధించునదియై, హృదయంగమ కథాసంవిధానముకలదై యొప్పు గ్రంథము నాంధ్రభాషలో నేల వెలుంపరాదు? అని రాజరాజు తలఁచెను. అందుల కనుకూలుఁ డగు కవి కావలెను.

అలోచింపఁగా, తన కులక్రిమాగత పురోహితుఁడు, బ్రహ్మాండాది పురాణవేత్త, విపుల శబ్దశాసనుఁడు, సంస్కృతాంధ్ర కావ్యరచనాపారీఃఁడు, బుద్ధివిశారదుఁడు, మంచి ప్రతిభగలవాఁడు, అవిరళ జప హోమతత్పరుఁడు నగు నన్నయభట్ట యట్టి గ్రంథముఁ జేయఁదగినవాఁడుగఁ గాన్పించెను. దాని కనుకూలముగా ‘సంస్కృత, ప్రాకృత, కర్ణాట, పైశాచి’ భాషలఁ బండితుఁడై, కవియై, పశ్చిమ చాళుక్యులకడఁ

గొంతకాలము మంత్రమైన 'నారాయణభక్తు' అను మేధాశా
లి యేకారణముననో రాజనరేంద్రుని నాస్థానమునకు రాగా,
రాజనరేంద్రుఁ డాతని నాదరించి 'నందమపూడి' యను నగ్ర
హారము నిచ్చెను. పై విధమగు సద్గ్రంథమును జేయింపు తలం
పును నన్నయాయులతోఁ జెప్పి యట్టి గ్రంథమేదని తర్కింప
నట్టిది భారతమే యని పండితులచే నిర్ణయింపబడెను. కారణ
మేమన—

నీ. ధర్మతత్త్వజ్ఞులు ♦ ధర్మశాస్త్రంబని

యథ్యాత్మవిదులు వేదాంత మనియు

నీతి విచక్షణుల్ ♦ నీతిశాస్త్రంబని

కవి వృషభులు మహా ♦ కావ్య మనియు

లాక్షణికులు సర్వ ♦ లక్ష్యసంగ్రహ మని

యైతిహాసికు లితిహాస మనియుఁ

బరమ పౌరాణికుల్ ♦ బహుపురాణసముచ్చ

యం బని మహిఁగొని ♦ యాడుచుండ||...

...

...

...

వ్యాసమహర్షిచే రచియింపబడుటయేగాక,

చ. హిమకరు దొట్టిపూరు భరతేశ కురుప్రభు పాండుభూపతుల్
క్రమమున వంశకర్తలనఁగా మహి నొప్పిన యస్మదీయవం
శమునఁ బ్రసిద్ధులై నిమల ♦ సద్గుణశోభితులై న పాండవో
త్తములచరిత్ర నాకు సతతంబు వినంగ నభీష్ట మెంతయున్.

అనెడి మహారాజయొక్క యభీష్టముకూడ దాని కను
కూలమగుటచేతను, సంస్కృతభారతమునందలి కథను 'ధర్మ,
వేదాంత, నీతి, కావ్య, ఇతిహాసా'ద్యంశములు స్ఫుటమగు
చుండ నారాయణభట్టు సహాయముతో నన్నయభట్టు దాని
సాంధ్రీకరింప సిద్ధపడెను. కాని యాంధ్రమున కప్పటికొక
వ్యాకరణముగాని, లక్షణగ్రంథముగాని లేనందున ప్రాకృ
త వ్యాకరణముల ననుసరించి, దేశమున వాడుకలోనుండిన యు
క్తములగు పదములను సమకూర్చి, ద్రావిడభాషలోని సాంప్ర
దాయములను వీలుకొలది చేర్చి, కర్ణాటకభాషలోని ఛంద
మును జాల స్వీకరించి, నాడు మిగుల వాస్తిప్తిలోనుండిన సం
స్కృతభాషాసంబంధమునే విశేషముగఁ జేర్చి, నన్నయమహా
కవి భారతము సాంధ్రీకరించెను.

నన్నయకుఁ బూర్వమునఁ జెనుఁగునఁ దప్పలతోఁగూ
డిన శాసన పద్యావళివంటి స్వల్పగ్రంథములేకాని, మంచిగ్రంథ
ములేమియు లేనందునను, 'నన్నయ' గ్రంథరచనము 'సంస్కృత,
ద్రవిడ, కర్ణాటక' కవిత్వములకు భిన్నమగునీతిని రచించుటచేతను
నాతనిగ్రంథముపైఁ బెక్కు పెద్దవిమర్శనములు బయలుదేరి, నా
వివాదములలో నారాయణభట్టు తోడ్పాటు నన్నయపక్షముననుండి
సమర్థించుట చేతనే నన్నయమహాకవి తనభారతములో, 'నారా
యణభట్టు' భారతఘోరరణమున నారాయణుఁ డర్జునకుఁదోడ్ప

డిన్లు తనకు భారతాంధ్రీకరణములో దోడ్పడె నని చెప్పియు న్నాడు.

ఏదేని యొకకొత్త పద్ధతిని గ్రంథము వ్రాసిన న్నది పూర్వ పద్ధతికి వ్యతిరేకమని, తెలిసిన వారును, తెలియనివారును గూడ నవీనఫక్కిక, గల గ్రంథముచుదానిని వ్రాసినవానిని ధిక్కరించుచు దిరుగఁగాటుచేయుట లోకసామాన్యముగ నేటికిని గలదు.

నన్నయమహాకవి లోకజ్ఞుఁడు కావున, కర్ణాటకాదిభాషలలోవలె దెనుఁగునను, సంస్కృతాంధ్రభాషామిశ్రమములగు- 'అవసరపడి, భయపడి, అవమానపాటు భంగపాటు, నీకారణము, నీ తదర్థము, హంసపిండు, వాడిమయూఖములే' మొదలగు మిశ్రమసమాసములను బెక్కింటిని దేశీయపదములతోఁ గలిపి తనభారతమునఁ జేర్చియున్నాడు. ఇటీవలి యాంధ్రవైయాకరణులు కొందఱు అట్టి ప్రయోగములు తప్పు లని చెప్పుదురుగాని, నన్నయప్రయోగములే తెనుఁగు వ్యాకరణములను వ్రాయుటకు గతియగుచుండ, నాతనిప్రయోగములు తప్పునుటకు వీరికాధారమేమి? పూర్వకవి ప్రయోగముల ననుసరించియే కదా వ్యాకరణము లేర్పడుట.

సంస్కృతవ్యాకరణ విరుద్ధముగ నన్నయ ప్రయోగించి, నది తప్పునవలయును. నన్నయ ప్రయోగములలో 'ముష్టాముష్టి ధారుణీ' శబ్దములు, సంస్కృతవ్యాకరణదుష్టము లందురు. అందు

‘ముష్టాముష్టి’ ప్రయోగము సవినవ్యాకరణజ్ఞుల మతము కాదని యు, ప్రాచీనుల మతమనియు ‘సిద్ధాంతకాముదీ’ వ్యాఖ్యాత యగు ‘శునోరమాకర్త’ వ్రాసియున్నాఁడు ‘ధారుణి’ శబ్దము మాత్రము నేటివఱ కెవ్వరును సాధువని సాధింపరైరి. ఇట్టివి కాళిదాసాదుల గ్రంథములలోను బెక్కులున్నవి. అది లెక్క లోనిది కాదు.

నన్నయభట్టమహాకవి

—:0:—

నన్నయమహాకవి గ్రంథకరణమునఁ దెనుఁగు వారికి మార్గదర్శకుఁ డైనట్లే, కవిత్వభోరణికిని మార్గదర్శకుఁ డైనాఁడు. ఆతనికివితాగమనము భావగంభీరయుక్తమై ‘గంధగజ గమనము’ బోలియుండును. అందువలననే, ఎఱ్ఱనామాత్యుఁ డిట్లనినాఁడు.

ఉ. ఉన్నతగోత్రసంభవము • నూర్జిత సత్త్వము భద్రజాతినం
పన్నము నుద్ధతాన్యపరి • భావి మదోత్కటము న్నరేంద్రపూ
జోన్నయనోచితంబు నయి • యొప్పెడు నన్నయభట్టకుంజరం
బెన్న నిరంకుశోక్తి గతి • నెందును గ్రాలుటఁ బ్రస్తుతించెదన్
అట్టి నన్నయ కవితావనిత యొక్క గమనమును రెండుమత్తేభ
ములచే దిక్పిదర్శనముగాఁ జూపెదను.

మ. మదమాతంగ తురంగ కాంచన లసన్మాణిక్య గాణిక్య సం
పద లోలింగోనవచ్చియిచ్చి ముదమొప్పం గాంచి సేవించిర
య్యదయాస్తాచలసేతుశీతనగమ • ధ్యోర్వీపతుల్ సంతతా
భ్యదయు స్థర్మజుఁదత్సభాస్థిత జగత్పూర్ణప్రతాపోదయున్.

సభాపర్వము. 1 ఆ.

ఇందు కావ్యమునకు 'రసమాత్మ' యని చెప్పవారి పక్షమున 'అద్భుతరసము' కలదు. భారతసామ్రాజ్యలక్ష్మి పూర్వార్థవరసముద్రమధ్యస్థమై, సేతుశీతాచలవర్యంతము సంపూర్ణముగ నెప్పుడును 'నేచక్రవర్తికిని' లోబడి యుండలేదు. నేటి బ్రిటిషువారి భారతసామ్రాజ్యలక్ష్మియు, తద్విగ్రహముఁ జూడ, సంపూర్ణ శోభితయన వీలుకాదు; ఈరాజ్యలక్ష్మియందు, నేపాళము, గాంధారము' చేరక గ్రహణపుష్పములు కలదానివలె నున్నది. 'ప్రచించి, పోర్చిగీసు' కాలనీలు శరీరమునందలి వివర్ణపుమచ్చలం బోలి యున్నవి. నన్నయచెప్పిన ధర్మజుని రాజ్యలక్ష్మి, సర్వాంగ సుందరోపేతగాఁ జెప్పఁబడుట చే నపూర్వమై, అద్భుతరసము చిప్పిలుచున్నది.

బౌచిత్యమే కావ్యమున కాత్మ యనువారి పక్షమున నిందు మణిమయసభయందు, జగత్పూర్ణప్రతాపోదయుఁడై యుండఁ గాన ధర్మజునకు, మదమాతంగాదులఁ గానుకలుగా నొసఁగి సర్వదేశప్రభువులు సేవించుటయను పాత్రౌచిత్యము పరిపూర్ణమైయున్నది.

గుణము కావ్యమునకుఁ బ్రధానమనువారిపక్షమున, నిందు సాంపై న పదబంధము కలిగి శ్లేషగుణమున్నది.

‘రీతి’ యె కావ్యమున కాత్మయనువారిపక్షమున నిందు ‘వైదర్భీ’ రీతి కలదు.

అలంకారము లుండినఁ గాని కావ్యమునకు శోభలేదను వారి పక్షమున నిందు ‘వృత్త్యనుప్రాసము’ అను శబ్దాలంకారమును, ‘ఉదాత్తము’ అను నర్థాలంకారమును గలవు.

వేయునేల, కావ్యమున కెవ్వరెవ్వ రేవి ప్రధానములై యుండవలె నందురో యట్టియంశములన్నియు నీపద్యమున శోభించుచున్నవి. కావుననే యిది యద్వితీయమగు పద్యమందురు.

నన్నయమహాకవి, ఎట్టియంశములు కవిత్వమునం దుండవలెనో, తనగ్రంథాదినె రాజనరేంద్రుని సభలోని కవులఁ గూర్చి యిట్లు చెప్పియున్నాఁడు.

“ మృదుమధుర రసభావ భాసుర నవార్థవచన రచనా విశారదులైన మహాకవులు ”

కవిత్వమునందలి పైలక్షణము లన్నియు నీపద్యమునం బూర్ణముగ నున్నవి. తాను చెప్పినయంశము లన్నిటిని కవి యిందుఁ జూపియున్నాఁ డేమో ?

—, మఱియొక మత్తేభము. ,—

మ. వివిధోత్తుంగ తరంగఘట్టన చల , ద్వేలావనైలావలీ

లవలీలుంగ లవంగ సంగతలతా,లాస్యంబు లీక్షించుచున్

ధవళాక్షుల్ సని కాంచి రంతి నెమరం , దత్తీరదేశంబునం
దవదాతాంబుజ పనపుంజ నిభానఃయ్యశ్శోస్త మున్ దవ్వులన్.
అది. 2. ఆ.

కవిని 'శిల్పి'నిగాఁ దలంచుచు తిక్కనమహాకవి 'నే నుభ
యభాషాప్రాధిఁ బాటించు శిల్పమునం బొరగుడన్' అని 'నిర్వ
చనోత్తరరామాయణమునఁ' జెప్పియున్నాఁడు. నన్నయకవి
యను మహాశిల్పి, ప్రపద్యమున నెట్టిశిల్పముం జెక్కెనో చూ
డుడు.

ఏలకతీఁగలు మొదలగునవి లవంగాదివృక్షములఁ జూట్టు
కొనియుండ నచటనున్న సముద్రమునందలి పెద్దకెరటముల తా
కుడుచేఁ జైతీఁగలు నాట్య మాడుచుండ 'కద్రువ, వినత'
యను నిద్దఱునుందరాంగనలూతీవలనాట్యములఁ జూచుచు నడచు
చుండ నెదురుగఁ గొంతదూరమున 'పద్మాద్యావర్తములు'
కలిగి, మృదు చైత్యరీరముగల తెల్లనిగుఱ్ఱ మొండు కాన్పించెను.

అను నొకచిత్తరువును మహాకవి యిందుఁ జూపి
యున్నాఁడు.

చిన్న ఫలకమువంటి యీమత్తేభపద్యమున నిన్నిశిల్ప
భేదములఁ జూపిన నన్నయశిల్పియొక్క 'ఉలి' సున్నితమై లో
తుగ చిత్రించునది యని తలఁపవలసియున్నది.

ఇందు 'భయానక, శృంగారరసముల' భావశబలత తోఁ

గూడ 'వృత్తనుప్రాస, ఉపమాలంకారముల' నిమిచ్చియు
న్నాడు. శ్లేషగుణ మున్నది.

పైపద్యములోని శిల్పమునే భావభేదముతో 'తిక్కన
మహాకవి' యెట్లు విపులముగాఁ జిత్రించెనో కనుఁడు.

సీ. చుంచులఁ జిగురాకు ♦ జించి యాడెడు నలి

నెలిగించు గండుఁగో ♦ యిలలసొంపు

నలరుఁ దేనియఁ గ్రోలి ♦ యన్ను సోలంబుల

మురియుతేటుల నునుఁ మ్రోతయింపుఁ

దమిఁ బండ్లరసమాని ♦ తమలోనఁ జెలఁగుచుఁ

బలికెడు రాచిల్క ♦ పదుపురంగుఁ

గొలఁకుల కెలఁకులఁ ♦ గూడి క్రీడించుచుం

డెడు నంచతండంబు ♦ నడబెడంగుఁ

తే. దరఁగఁ దేలుచుఁ బూదీవఁ ♦ దగులఁబడుచు

వచ్చు చిరుగాలి సోకును ♦ మెచ్చిమెచ్చి

తగిలి కొనియాడుచును విన ♦ తయును గద్రు

వయును మున్నీటిచేరున ♦ వనమునందు.

వ. మెలంగుచుండి రట్టియెడ.

చ. కరువునఁ బోసిరో విధునిఁ కాంతి సుధాభితరంగఁ దెచ్చిగం
డరు బానరించిరో హరుజ ♦ ట్లాస్థలికిం దొడ్డవైన యేటిపె
న్నురువునఁ జేసిరో యన మన్మోహసితచ్ఛవి నుల్లసిల్లు సుం
దర తురగోత్తమంబు దపుఁదవ్వలఁ గాంచిరి చారులోచనన్

నన్నయ రచించిన 'కద్రూ వినతలు' నముద్రతీరవిహారమున నుచ్చైశ్రవముఁ జూచుటయే, 'తిక్కన' తనయానుశాసనికపర్వములోని 'సుపణ్ణోపాఖ్యానమున' నముద్రతీరమునందలి వనమునఁ గద్రూ వినతలు విహరించుటయు, నుచ్చైశ్రవముఁ జూచుటయు వర్ణించియున్నాఁడు. *

నన్నయశిల్పి చిత్రఫలకము చిన్నజైనను నందు (మత్తేభము) సూక్ష్మముగా విశేషభావములఁ జెక్కియున్నాఁడు. తిక్కనశిల్పి యొక పెద్దఫలకమును, మఱియొక చిన్న ఫలకమును (సీస, చంపకమాలాపద్యములు) గూర్చి పెద్దదానియందు మున్నీటిచేరువవనములో 'గండుఁగోయిలలు చిగురాకులఁ ద్రుంచుచు నెలిగించుట, తుమ్మెదలు, పూఁదేనెలఁ గ్రోలి మత్తునొంది సంతోషముతో మృదువుగాఁ బాడుట, ఇంపైన రంగుగల చిలుకఱానందముతోఁ బండ్లరసముఁ గ్రోలి తమలోనెఁ చెలఁగుచుఁ బలుకుచుండుట, హంసలు సొగసుగ నడచుచు, కొలఁకులకెలఁకులఁ గూడి కీడ్రించుచుండుట, వాని నన్నింటిఁ జూచుచు, కెరటములనుండి వచ్చు చిరుగాలి తాకుడును మెచ్చుచు విహరించుచుండు కద్రూవినతలను జిత్రించినాఁడు.

* అనుశాసనికపర్వములో 'సుపణ్ణోపాఖ్యానము' తెనుఁగున ముద్రింపఁబడిన సంస్కృతభారతమునఁ గాని, జౌత్తరాహపుట్రప్రతులలోఁ గాని లేదు. దాక్షిణాత్యపుట్రప్రతులలోఁ గలదు. ఆప్రతులలోఁ గూడ మున్నీటిచేరువ పరవర్ణము క్వాంపము; నన్నయపర్వముఁ జూచియే దాని విపులీకరింపఁదలచి తిక్కన యట్లు వ్రాసియున్నాఁడు.

చిన్న ఫలకమున, ‘చంద్రకాంతిని’ ముద్దచేసి కూర్చిరా? గంగానది నుండలి నురుగును మూసకట్టి చేసిరా? యనునట్లుండు సుందరమైన యుచ్చైశ్రవమును ‘కదూ’, వినతలు’ చూచుటను శీల్పించి యున్నాఁడు. నన్నయపద్యములో ‘ఆళి, శుక, పిక, హంసలులేవు తిక్కనపద్యములో ‘పెద్దవగుసముద్ర’ కెరటములు, లతానాట్యములు, గుఱ్ఱముపై నుడులు’ లేవు.

నన్నయపద్యములోని ‘శ్లేష’ గుణముఁబోలె నిందు ‘ప్రసాద’ గుణము కలదు. అందు భావశబలతవలె నిందు శృంగారరసము కలదు. అందు సమానాలంకారముఁబోలె నిందు ‘భ్రాంతి’ మదలంకారము కలదు. నన్నయ చిన్నపద్యమున విశేషాంశములఁ జూపియున్నాఁడు. తిక్కన రెండుపద్యములలో విశేషభావములఁ గూర్చియున్నాఁడు. నన్నయది సంస్కృతపదజాలము, తిక్కనది యాంధ్రపదవిసరము—నన్నయ కవిత, గజగమన యొనఁజేసి తిక్కనకవిత ‘కలహంసయాన’ యైనది. ఏది సుందరము రెండును భేద మెక్కడ? చనువరుల హృదయములలోనె

శీల్పి, యొక్కయెడ నొకవిధమగు భావములఁ జిత్రించి యీభావములనె మఱియొక చోటునఁగూడ సమయానుసారముగఁ గూర్చి చిత్రించును.

“అమరావతి స్థాపమున ‘గోతమీపుత్రశాతకర్ణి’ చక్రవర్తి యొక్క యావనమునందలి శృంగారలోలతయు, ఆతఁడె

‘నాగార్జును’ నుపదేశముచే న్న స్త్రీలతోఁగూడ భక్తుఁ డగుటయు, నొక ‘గజము’ మేరగల తెల్లనిశిలపైఁ జెక్కఁబడెను.* ఆ భావములనె ‘భట్టిప్రోలు’ స్తూపమునందును, నాశిల్పియె, నల్లని శిలపైఁ జెక్కియున్నాఁడు. ♦

అట్లే తిక్కన శిల్పియుఁ దొలుత ‘అళి, పిక, శుక, హంసల’ చేస్థితములను శ్రీరాము నుద్యానవనమునఁ జిత్రించి, పిమ్మట దానినె కీచకు నుద్యానవనమునఁ గూడ నవస్థాభేదములతోఁ గూర్చియున్నాఁడు) చూడుఁడు—

❖❖ శ్రీరాముని యుద్యానవనవిహారము ❖❖

నీ. తీరె యుయ్యెల లెక్కి ♦ తూఁగి యాడుచుఁ గూడి
పాడెడు మత్తాళి ♦ బాలికలను
బలుకులతోడన ♦ యలవడఁ దొడఁగియు
నేరని కీరకు ♦ మారికలను
నింపారు లేఁదూడు , లేరి పిల్లలకుఁ బె
ట్టుచునున్న హంసకు ♦ టుంబినులను
ఫలరస మొండొంటి ♦ కెలమిఁ జెంచులనించు
తఱిఁ జొక్కుకోకిల ♦ దంపతులను

---

* ఈశిల యెటులనో బండు బాతీయకలాకాలకుఁ జేరి మ్యాజియము హాలున జాగ్రత్త చేయఁబడెను.

♦ భట్టిప్రోలు స్తూపమునకు సమీపమున నున్న యొక దేవాలయముఖ్యార్చమునఁ దాఫలముచేయఁబడియున్నది

తే. జూచిచూచి యొండ్ రులకుఁ ♦ జూపిచూపి

చెలుల కెఱిగించి కొనియాడి ♦ చెప్పిచెప్పి

చిత్త హరి విహారసం ♦ నేవఁ దగిలి

యుల్లసిల్లిరి వనితయు ♦ వల్లభుండు.

నిర్వచనోత్తర రామాయణము. 8 అ.

❖❖ కీచకుని యుద్ధానవనవిహారము ❖❖

సీ. ఇంపైన ప్రియకాన ♦ నిచ్చి నిల్చినమధు

వాదట నానుమ ♦ త్రాళి విభుని

జ్ఞేయవల్ పచరించి ♦ చుట్టు గ్రుమ్మరి మనో

రమ నియ్యకొలుపు మ ♦ రాశవిభుని

ఫలరస మొండ్లొంటి కెలమిఁ జెంచుల కిచ్చు

మెయిన చొక్కెడు శుక ♦ మిథునములను

గమిఁబాసి తలిరుజొం ♦ పమునకు మెయిమెయి

దాఁకంగఁ జను పిక ♦ దంపతులను

తే. జూచిచూచి యుల్లంబున ♦ నేచి కోర్కు

లడరఁ జిడిముడిపడు మ్రాను ♦ పడు వెడంగు

పడు వెనుంబడుఁ దల్లడఁ ♦ బడు దురంత

చింతబారికి నగపడు ♦ సింహబలుఁడు.

విరాటపర్వము-2 అ.

ఇంక నొకటిరెండు నన్నయ తిక్కనల పోలికలఁ జూడుఁడు:—

❖ ❖ ❖   స   న్న   య   ❖ ❖ ❖

వ. ఇ ట్లకతంబ యేకవస్త్రయై యోడనెక్క వచ్చువారి నిరీ
క్షించుచున్న 'సత్యవతిం' జూచి యామునివరుండు దాని
యందు మదనపరవశుండై దానిజన్మంబుఁ దనదివ్యజ్ఞానం
బున నెఱింగి యయ్యోడనెక్కి దానితో నొక్కట చనిచని.

సీ. చపలాక్షి చూపుల ♦ చాడ్చున కెడ మిచ్చుఁ
జిక్కనిచనుఁగవఁ ♦ జీరఁగోరు
నన్నువ కౌఁదీగ ♦ యందంబు మది నిల్పు
జఘనచక్రింబుపైఁ ♦ జలుపు దృష్టి
యభిలాష మేర్పడ ♦ నట్లుండఁగాఁ బల్కు
వేడ్కతో మఱుమాట ♦ వినఁగఁ దివురు
నతిఘన లజ్జావ ♦ నత యగు నక్కన్య
పైఁ బడి లజ్జయుఁ ♦ బాపఁ గడఁగు

ఆ. నెంతకాంతు లయ్యు ♦ నెంతజితేంద్రియు
లయ్యుఁ గడు వివిక్త ♦ మయినచోట
సతులగోష్ఠిఁ జిత్త ♦ చలన మొందుదు రెందుఁ
గాముశక్తి నోర్వఁ ♦ గలరె జనులు.

ఆది. 3. అ.

పై యంశము 'పరాశరమహర్షి' సత్యవతితో నేకతమ
యోడ నెక్కినపుడు గల్గిన చిత్తచాంచల్యముతోఁగూడిన భావో

ద్రోణుని నమస్కరించి, గీతమున నట్టిమహర్షి యారీతిని వర్ణించుటకు హేతువును 'అర్థాంతర' న్యాసముతో నింపుగ సమర్థించియున్నాడు.

అథ తిక్కన శ్లోకా

చ. అని యని యుగ్గడించు ధృతిఁ యల్లలనాడినఁ దల్లడించుఁ బై
కొను తలఁ పోరగించు మదిఁ గోర్తులు పేర్చిన నప్పళించు నె
ట్టన తెగ నగ్గలించు నచటన్ జనులం బరికించు బుద్ధిదూ
లినవెన నెంతయుం గళవఁ బించు మనోజవికారమగ్నుడై.

... ..

సీ. తన్వంగి మవ్వంపుఁ ♦ దనులత నెనఁగెను

నునుఁ గాంతి వెల్లువ ♦ మునుఁగఁ బాటఁ

గిసలయహస్త కెం ♦ గేల నేరారు కొ

మించను లేయెండ ♦ మిగులఁ బర్యం

గమలాస్య ముద్దుమొ ♦ గంబు మెఱుంగుల లే

మొత్తంబు పరిచుట్టా ♦ ముట్టికొనఁగ

ధవళాక్షి తొంగలి ♦ తఱచు తెప్పలచెన్ను

కప్పను చీకటి ♦ గవియుదేర

తే. బెగ్గలం బంతకంతకు ♦ నగ్గలించ

నొదవు చెమటతోఁ జిత్తంబు సెదరి యెందు

మెలఁగఁ దలఁ పేది యాసింహ ♦ బలుఁ డనంగు

పట్టి యాడెడు జంత్రంబు ♦ పగిది నుండె.

విరాటపర్వ. 2. ఆ.

ఇం దెవరివర్ణన మింపై యున్నది ? భేద మెక్కడ ?
సన్నయ సంస్కృతపదభూయిష్ఠముగా గాని తెనుగున బాగు
గఁ గవిత్వముఁ జెప్పలేఁ డనువారి మతము నాతనిసీసపద్యము
త్రోసివేయుచున్నది.

ఇంక నొకటి.

❖❖❖ న న్న య. ❖❖❖

ఉ. ధారుశిరాజ్యసంపదమఁదంబునఁ గోమలిఁ గృష్ణఁ జూచి రం
భోరు నిజోరుదేశమన , నుండగఁ బిల్చిన యిద్దురాత్ముడు
ర్వార మదీయబాహుపరి , వర్తితచండగదాభిఘాత భ
గ్నోరుతరోరుజేయుదునుఁ యోధనునుగ్రరణాంతరంబునన్.

సభాపర్యము. 2. ఆ.

ఇది ద్యూతసమయమున దుర్యోధనుఁడు ద్రౌపదిని దన
తొడపైఁ గూర్చుండుమని సన్నజేయఁ జూచి భీముఁ డనిన
పరుషోక్తులు—

❖❖❖ తి క్క న. ❖❖❖

శా. గంగానందనుగూర్చి ద్రోణుపని సక్కుంజేసి కౌరవ్యవీ
రాంగము ల్లునుమాడి తత్ప్రబలపై , న్యం బెల్ల మాయించి
యిత్తుం గొంతేయుల కిమ్మహీవలయమున్ , దుర్దాంత చం
చద్భుజాసంగసూర్ధిత చక్రవిక్రమకళాసంక్రీడ నోన్తాదిన్.

భీష్మపర్యము. 2 ఆ.

ఇది భీష్ముని మూడవనాటియుద్ధమున నర్జునుడు డస్సి
యుండ, సమస్తపాండవ సైన్యంబులు పరువిడ కృపకృతవర్మా
శ్వత్థామ సైంధవాదు లాతనిపై బడినప్పుడు శ్రీకృష్ణుడు సా
త్యకితో ననిన భీషణవాక్యములు.

‘నీర, కాద్ర, రస’ పోషకమును దీర్ఘ సమాసయుక్తి
మునగు ‘ఓజో’ గుణము రెండుపద్యములలోను నెట్లు స్ఫుటమై
యున్నదో కనుడు.

పైని వ్రాయఁబడిన మూడంశములలోను నన్నయ తి
క్కనలు మూలము ననుసరింపక స్వేచ్ఛాకల్పనములనే మూల
ముకంటె నింపుగఁ జేసియున్నారు. ఇంక నొక్కయంశమున
మాత్ర ముభయుల పోలికలకు జూపి యాయంశమును ముగిం
తును.

—→ స న్న య. ←—

క. వెలయంగ నశ్వమేధం

బులు వేయును నొక్కసత్య • మును నిరుగడలం

దుల నిడి తూఁపఁగ సత్యము

వలనన ములుసూపుగౌర • వంబున పేర్కిన్.

ఆది. 4-84.

— తి క్క న. —

తే. వాజమేధముల్ వేయొక్క • వలనఁ బెట్టి
యలఘుసత్సంబు దక్కటి • వలని యందు

నిల్చి తులఁ దూఁపఁగా నత్య • నిష్కలోని

యర్థమున కెత్తువచ్చె న • య్యధ్వరములు.

ఆను. 2-43

ఇందు మొదటిపద్యము లోకమున నెక్కుడు ప్రచారమున నున్నది. అందలి 'ములుసూపు' ప్రయోగమచిత్యవిశేషముఁ దెల్పును. నన్నయ తిక్కనకంటెఁ దక్కువవాఁడు కా నందుననే, నాతఁడు నన్నయనుఁగూర్చి 'అంధ్రకవిత్వవిశారదుండు విద్యాదయితుం డొనర్చె మహితాత్ముండు నన్నయభట్ట దక్షతన్' అని ప్రశంసించెను. 'నన్నయ, తిక్కనల' భేదము, అట్లాంటిక్క, పసిఫిక్క, మహానముద్రముల భేదము వంటిది.

❖❖ నన్నయ సంస్కృతభాషాప్రాధిమ. ❖❖

నన్నయనాటికి, తెనుఁగుభాష యున్నతస్థానమున నుండునందునను నేటియాంగ్లభాషవలె నాఁడు సంస్కృతమున నాదరము హెచ్చుగనుండుటచేతను, నాతఁడు సంస్కృతభాషనే పెద్దనమాసములతోఁ గూర్చినను, సులభముగ నర్థమగురీతిని సొంపుగ బ్రయోగించియున్నాఁడు. కొన్నిపద్యములలో 'డు' మాదిప్రత్యయములఁ దీసివేసి 'సు' బాదులఁ జేర్చిన, నవి సంస్కృతశ్లోకము లగును. అందుల కొకపద్యమును నిదర్శనముగఁ జూపెదను.

క. విమలాదిత్యతనూజుఁడు

విమల విచారుఁడు కుమార • విద్యాధరుఁడు

త్ర మచాభక్యఁడు వివిధా
గమవిహితశ్రమఁడు తుహిన • కరుఁ డురుకాంతిన్.

ఆ. 11. 1 ఆ.

శ్లో. విమలాదిత్యతనూజ్ఞో

విమలవిచారః కుమార విద్యావాన్

ఉత్త మచాభక్యో వివిధా

గమవిహితశ్రమ స్తు హినకరోరు కాంత్యా॥

పైపద్యములోని సంస్కృత మేమియుఁ గట్టము లేకయే తెనుఁగువలె నర్థ మగుచున్నది ఇట్లే నన్నయ తెనుఁ గునను నింపుగఁ గవిత్వముఁ జెప్పవాఁడె. అందువలననే తిక్కన 'ఆంధ్రకవిత్వవిశారదుఁడు' అనుట కలిగెను.

అతఁ డాదికవి కాఁడని యనేకులు, 'వేములవాడ భీమవ్వు, రంగనాథుఁడు, నన్నె వోడుఁడు' మొదలగువారి నాతి నికిం బూర్వులనుగాఁ జేయఁ దివిరిరి గాని నన్నయ యందఱిని మించి నేటివఱకు సగ్రస్థానముననే నిలిచియున్నాఁడు.

తిక్కనసోమయాజి.

నన్నయమహాకవి, ఆరణ్యపర్వమును గొంత యాంధ్రీ కరించి యే కారణముననో విరమించెను పిమ్మట (క్రీ. త. 1063) మరల తెనుఁగుదేశము కలహములచే నల్లకల్లోలము

నొందినది. పశ్చిమచాళుక్యప్రభువగు 'ఆఱవవిక్రమాదిత్యుడు' తెనుగుదేశము నాక్రమించి కొంతకాలము పరిపాలించెను. అతని పరిపాలనములోనే జైనమత మీదేశమునకు వలస వచ్చి నెలకొని యేకోత్తరాభివృద్ధి నొందినది. తూర్పుచాళుక్యులు క్రమముగా నీయాంధ్రదేశమును వదిలి 'చోళు'లైరి. పశ్చిమమున 'వీరశైవము' దక్షిణమున 'నిశిష్టాద్వైతము' పుట్టి యచటి జైనమతౌద్ధత్యమును గొంత నివారించినవిగాని, ఓరుగంటి సామ్రాజ్యమున జైనము వృద్ధిచే పొందినది. నైదికమతము మల్లుమొగముఁ బట్టెను.

ఇట్టి 'దేశోపద్రవ, మతోపద్రవ' కాలములలో, నైదికమతోద్బోధకమగు మహాభారతము నాంధ్రీకరింప నెవరికి బుద్ధి పొడమును? ఆంధ్రకవు లా యుపద్రవకాలమునను లేకపోలేదు. 'పాల్కురికి సోమనాధుడు, వేములవాడ భీమకవి, మంచెన, బద్దెన, సన్నె వోడుడు' మొదలగు కవు లెందఱో పుట్టి కొన్ని గ్రంథములఁ జేసిరి. కాని, మహాభారతము నాంధ్రీకరింప వారికి నాహసము కలుగ లేదు. ఇట్లు సన్నయకుఁ బిమ్మట రెండుశతాబ్దములు కడచెను

పిమ్మట నాంధ్రవాఙ్మయాభికిఁ బూర్ణచంద్రుఁడో నా తిక్కనమహాకవి 'నెల్లూరు' పురమున నుదయించెను. అతఁడు వేద వేదాంగవేది, 'ఫలనదర్శన బోధ పర్యంతం సావ్యధ్యాయోఽధ్యేతవ్యః' అను ప్రాచీనోక్తిననుసరించి యజ్ఞముఁ జేసి సోమ

పవిత్రీకృతవాగ్గిరియము కలవాఁ డయ్యెను. అంతమాత్రమే కాదు. నన్నయ, అవిరళజపహోమతత్పరుఁ డైనట్లే, యీతఁ డును ‘సతత స్వాహా స్వధా దిశబ్దవ్యయ సంస్కృత సత్కృతశత మఖముఖనిలింపపితృవరుఁ’డయ్యె. ♦ ఇంతమాత్రమే కాదు. నెల్లూరు మండలమునకుఁ బ్రభు వగు ‘మనుమసిద్ధిభూపాలు’నకు, మంత్రియయ్యె. ఆయుద్యోగ మాతనితగ్గడి తాతలనుండియు సాంప్రదాయసిద్ధమగు నుద్యోగమే. ఆతని పితృవ్యపుత్రుఁడగు ఖడ్గ తిక్కన* మహావీరుఁడనుగాథలు జగద్విదితము లై నవిగాదా ! ఆకుటుంబములోని స్త్రీలును వీరవనితలే యట!

తిక్కన, పండితుఁడే కాక సంస్కృతాంధ్రభాషలలో ననర్గలముగఁ గవిత్వముఁజెప్పు మహాశక్తి సంపన్నుఁడు. ఖడ్గ తిక్కన కత్తి నెంతచుటుకుగఁ ద్రిప్పఁగలఁడో యీకవి గంటము సంతకంబెను మిన్నఁగఁ ద్రిప్పఁగలవాఁడు.

మంత్రిత్వమును జేయుచునే తిక్కనతనప్రభువగు మనుమ సిద్ధికి ‘నిర్వచనోత్తరరామాయణము’నంకితముఁ జేసియున్నాఁడు. మనుమసిద్ధిరాజ్యము చిన్నదైనను, దేశపుఁబాలిమేరలయందా శత్రువులతోఁ బెక్కుయుద్ధములు సంభవించుటచే మంత్రియగు తిక్కనయు, నాయుద్ధములలో రాయబారములునడపి, యుద్ధములఁ బొల్గొనుట తట్గించుచుండును గదా! *

♦ చూ. దశకుమారచరిత్ర. పశ్యంతములు.

* మనుమసిద్ధికి ‘కర్ణాటక సోమేశ్వరుఁడు, రక్కాస గండ్లఁడు,

‘అక్కన్న, బయ్యన్నల’తో నైన యుద్ధమున మనుమ సిద్ధి రాజ్యచ్యుతుఁడు కాఁగా, ‘తిక్కనమంత్రి’ తనప్రభువు పక్షమున, త్రిలింగదేశసమ్రాట్టగు ‘గణపతిదేవచక్రవర్తి’ కడకు రాయబారిగఁ బోయి యట విద్యచేతను, మంత్రాంగశక్తి చే తను జక్రవర్తిని మెప్పించి. చక్రవర్తిచే ‘మనుమసిద్ధి’శత్రులఁ గొట్టించి యాతనిచేఁ దిరిగి మనుమసిద్ధికి రాజ్య మిప్పించెను. తానును నెనిమిదిగ్రామములను బొంది చిన్న జమీందారయ్యెను. ప్రభువగు మనుమసిద్ధిచే ననేకబహుమతులను గౌరవములను బొందెను. కృతులఁ జేసి, కృతులఁ బొంది, కృతికర్తల నాద రించి సుకృతి యయ్యెను. వైదికముగ-తాకికముగ నెన్నివిధము లగు సుత్యుష్టకార్యములఁ జేయవలెనో, ఎన్ని గౌరవముల నంద వలెనో, యన్నిటిని బొందెను. అట్టివైభవ మేయాంధ్రకవికిఁ గలెను ?

ఎన్ని యుత్యుష్టగుణములు మహాపురుషున కుండవలె నో, ఎట్టిప్రతిభ మహాకవి కుండవలెనో, అవన్నియుఁ దిక్కన సోమయాజిలో మూర్తీ భవించి యున్నవి. అందువలననే యీ మహాపురుషుఁడు మహాభారతముపై దృష్టి సారించినాఁడు. నన్నయ ఘోషకఁ దెలిసికొనినాఁడు; నన్నయవలె నాంధ్రీకరింపఁ దలపెట్టినాఁడు. అపుడు నన్నయనాఁటికుండిన సంస్కృతభాషా

మహారాష్ట్రసామంతుఁడు, అక్కన్న బయ్యన్నల’ అనువారలతోఁ బోరులు కలిగెను.

ప్రభావము, వైదికమతాతిశయము, దేశమున లేదు. తనకు నన్నిహితమైన ద్రవిడదేశమున 'శైవ, వైష్ణవ'మతోద్బోధకములగు గ్రంథములు ద్రవిడభాషలో మితిమీరి పుట్టుచున్నవి. జైనములు కర్ణాటకభాషలో ననేకగ్రంథములఁ జేయుచున్నారు. 'పాల్కురికి సోమనాథాది'కవులు 'జానుతెనుఁగు' అనుపేరితో నాంధ్రమున శైవమతోద్బోధకములగు గ్రంథములను వ్రాసియున్నారు. నన్నె-చోడాదులు 'ఆంధ్రకవిత్వము' అనిపేరు పెట్టియు 'ద్రవిడ, కర్ణాటక' పదముల నందు నియమము లేకుండఁగఁ జేర్చుచున్నారు. కాన, తిక్కనమహాకవి, ఎంతవఱకు దేశీయ పదములఁ బ్రయోగింప సాధ్యమగుచో యంతవఱకుఁ జేర్చుకొని, సంస్కృతమును గూడఁ దఱచుగ మేళవించి విరాటపర్వమునుండి భారతము నాంధ్రీకరింపఁదొడఁగెను. * తిక్కనగంటముయొక్క యదృష్టమో నా,దానికిఁ దొలుత హృదయాహ్లాదకథాసంవిధానముగల, విరాటపర్వమే రంగస్థల మయ్యెను. ఆతని గంటము నిరర్గళముగ సంచరించెను. కాని, యీమహాభారతము నెవరికిఁ గృతినీయవలెను ? అని కవి వితర్కించెను. ఆకాలమున జైనమతము విజృంభించి యున్నది. జైనుల, యిరువదినలుగురు 'తీర్థంకరులు' దేశమున భిన్నభిన్నరూపములఁ గొలువఁబడుచుండిరి. మతసమరసముకై పెక్కండ్రుమహా

---

* అరణ్యపర్వశేషమును తిక్కన పూర్తి చేయకపోవుటకైన కారణము లింతకుఁబూర్వమే వ్రాయఁబడెను.

మహిళలు యత్నించుచుండిరి. శ్రీరామానుజులవారు తొలుత శైవక్షేత్రముగు 'తిరుపతిని' వైష్ణవక్షేత్రముగఁ జేసిరి. తిరుపతి వేంకటేశ్వరవిగ్రహమున శివచిహ్నముగు జటాజూటము, విష్ణుచిహ్నములగు శంఖచక్రములు గలవు. ఇట్టి యర్చారూపములు 'బాదామి, హఃహరము, పూనా' మొదలగుచోటులను గలనఁట ! ఇట్టి 'శివ, కేశవ' చిహ్నములు, జైనుల యిరువదిమూఁడవతీర్థంకరుఁడగు 'పార్శ్వనాథుని' యందును గలవు. ఈ దేవతాద్వంద్వార్చనములను బుద్ధిమద్రేసరుఁడగు తిక్కన పరికించి నాఁడు. దేవున కేదిప్రీతి యనుకొనినాఁడు ? ఒకప్పుడాకవి.

శ్లో॥ కి మసి_ధమాలాం కిము కౌస్తుభం వా
పరిష్క్రియా_యయాం బహుమన్యసే త్వం
కిం కాలకూటం కిమువా యశోదా
స్తన్యం వద స్వాదు తవ ప్రభో మే॥

తా॥ ఓప్రభువా ! నీవు అస్థికలమాలిక నలంకరించుకొనుట గౌరవ మనుకొందువా ? లేక కౌస్తుభమణిని ధరించుట గౌరవ మనుకొనెదవా ; నీకు కాలకూటవిషము రుచికరమా ? లేక యశోదయొక్క స్తన్యము రుచికరమా ?

అని శైవ వైష్ణవచిహ్నములతో నాకాలమున నారాధింపఁబడు, దేవదేవుని నుతింపఁ గొన్నిదినముల కీక్రిందిరీతిని స్వప్నము కలిగెను.

సీ. కరుణారసము పొంగి ♦ తొరఁగెడుచాడ్పున

శశిరేఖ నమృతంబు ♦ జాలువాఱు

హరినీలపాత్రిక ♦ సురభిచందన మున్న

గతి నాభిధవళపం ♦ కజము మెఱయ

గుఱియైన చెలువున ♦ నెఱసినలోకర

క్షణ మన గరళంబు ♦ చాయ దోఁపఁ

బ్రథనూద్రుఁ దోఁతెంచు ♦ భానుబింబము నా ను

రమ్మునఁ గొస్తుభ ♦ రత్న మొప్ప

తే. సురనదియును గాళిందియుఁ ♦ బొరసినట్టి

కాంతిపూరంబు శోభిల్ల ♦ శాంతమూర్తి

నామనంబు నానందమ ♦ గ్నముగఁ జేయ

నెలమి నన్నిధిసేసె స ♦ ర్వేశ్వరుండు. విరాటపర్వ. 1 ఆ.

ఇంచుమించు తిక్కనసోమయాజికి స్వప్నమునఁ గాన్పించిన రూపకల్పనములతోనె, జైనమతస్థులగు ‘మానతుంగ, నత్యసేన, దేవనంది, వాదిరాజ, హేమచంద్ర, జనప్రభ సూరి’ మొదలగుకవులు, తీర్థంకరులను స్తుతించిరి. వారు నుతించిన స్తవములలో దేవుఁడు, శ్రీనివాసుఁడు, వృషభధ్వజుఁడు శ్యామాశ్యామాంగధారుఁడు, ఘణిభూషణుఁడు, విషాపవారి, మొదలగు విశేషణముల నుంచి నుతించియున్నారు.* తిక్కనవర్ణన

* పైకవుల గ్రంథములు ‘కావ్యమాల’ యొక్క సప్తమగుచ్ఛమున, గలవు.

సముత్తో నించుమించు సమానమైన 'జనప్రభసూరి' యొక్క
'పార్శ్వనాథ' స్తవమునుండి యొక్క శ్లోకము నుదాహరించు
చున్నాను.

శ్లో॥ సంసారాంభోధివేలా! జడనిబిడమతిధ్వాంత విధ్వంసహంసః
శ్యామాశ్యామాంగధామా! శతకమతపోఘర్మనిర్మాధపాధః
స్ఫారస్ఫూర్జత్ఫణీద్రవగుణఫణమణిద్యోతిరుద్యోతితాశా
చక్రశ్చక్రధ్వజస్త్యం జయ జన! విజితద్రవ్యభావారివార॥

జనప్రభసూరి.

తా॥ జయింపఁబడిన ద్రివ్య శత్రుభావములుగల యోజినుఁడా!
నీవు సంసారసముద్రమునకుఁ జెలియలికట్టనై, జనులయొక్క
జడబుద్ధి యనుచీకటిని బోఁగొట్టు సూర్యుఁడనై, నలుపుతె
లుపు కలిసిన శరీరకాంతి కలవాఁడనై, దుర్మార్గుఁ డగు
'కమసుఁడు' అనువాని తపస్సుయొక్కవేడిమికి స్త్రీరైనవాఁ
డనై * ప్రకాశించుచు బుసకొట్టుచున్న ఫణీంద్రునియొక్క
గొప్పదగు పడగపైఁగల మణులకాంతిచే వెలుగుచున్న
దిచ్ఛక్రము గలవాఁడనై, చక్రధ్వజుఁడనై సర్వోత్కృష్టుఁ
డవుగా నుండుమా !

పై శ్లోకమున ఫణీంద్రధారణము శివచిహ్నమును, చక్ర

* కమసుఁడును నొక ధూర్జతాపని చేయు ఘోరతపస్సును పా
ర్శ్వనాథుఁడు నివారిం చె నని శైవుల గ్రంథములఁ గలదట!

ధ్వజము కేశవచిహ్నమును, శ్యామాశ్యామాంగ ముభయ సమ్మేళనచిహ్నమునై యున్నవి.

తిక్కనసోమయాజి భారతములోని యాశ్వాసా ద్యాశ్వాసాంతములలో నొసర్చిన హరిహర స్తవభావములు చాలవఱకుఁ జెని చెప్పిన 'హేమచంద్రాది' కవుల జిన స్తవభావములఁ బోలి యున్నవి.

జైనమతము, అనైదికమతము. వేదకర్మములను జైనులు నిరసించుదురు. భక్తియే వారికిఁ బ్రధానము. అందువలననే తిక్కనకు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించినదేవుఁడు తిక్కనతో నిట్లనినాఁడు:—

ఉ. వైదికమార్గనిష్ఠ మగు * వర్తనముం దగ నిర్వహించుచు
నేభదములేని భక్తిమది * నిర్మలవృత్తిగఁ జేయుచుండ మ
త్పాద నిరంత స్రవణ * తత్పరభావము కల్గి నాత్మ స
మైదముఁబొందఁ గావ్యరస * ముం గొనియాడుచు నుండు
దెప్పడున్.

విరా. 1 ఆ.

పై పద్యములో వైదికమతమున సంచరించు నీవు భేదము లేని బుద్ధితో నున్నావనుటలో 'అద్వైతమతము' అనునర్థము గాఁ గొందఱు చెప్పుదురు. కాని, వైదికమతము, అద్వైతము నకు వేరునది కాదు. అద్వైతమున నిష్కామకర్మము, జ్ఞానము

ములే ప్రధానములు. భక్తి నామమాత్రము. అద్వైతము వైదిక కర్మములను సమర్థించియే యున్నది. ఇట భేదములేని బుద్ధి యనగా 'వైదిక, అవైదిక' మతములయందు భేదములేని బుద్ధి యని యభిప్రాయము.

మఱియు 'హరి, హరులు' విరాట్టుయొక్క 'నత్త్వ, తమో' గుణావతారులు, దేవతలు 'విరాట్టు' యొక్క గుణము లని, యుపనిషత్తులు చెప్పుచున్నవి. * ఒక్కవ్యక్తియందు రెండుధర్మము లుండుట జైనమత మని, బ్రహ్మసూత్రభాష్య కర్తలగు శంకరాదులు దానిని నిరసించిరి. † ఇక్కడ వ్యతిరేక ధర్మములు గల 'నత్త్వ, తమో' గుణములు 'హరిహరనాథుని' యం దాగోపించుట యద్వైతమతవ్యతిరేకము.

అందువలననే యభేదబుద్ధి గల 'తిక్కనమహాకవి' ప్రారంభముననే జైనమతఖండనము గల 'సనత్సుజాతీయము'ను, పెక్కుచోటుల 'దేహాత్మవాద' నిరసనము గల భగవద్గీతలను తెనిగింప లేదు. 'అశ్వమేధపర్వమున' బ్రాహ్మణగీతలలోని 'యజ్ఞపశువిశననముఁ' గూర్చి సంస్కృతమునఁ బశువిశననముచిత మని సమర్థింపఁ, దిక్కన దానికి వ్యతిరేకముగాఁ బశువిశననముకంటె సాత్త్విక తపస్సే యుచితమని వ్రాసియున్నాడు. ‡

* చూ బృహదారణ్యకోపనిషత్తు శాకల్యప్రశ్నలు.

† చూ శంకర, రామానుజ, నాథ్య'భాష్యములలోని జైనాదికరణము.

‡ ఆంధ్రభార. అశ్వ. 2 ఆ. 65 మొదలు 77 కడకు.

మఱియు, జైనులు, పురుషుఁడు తాఁ జేసిన సుకృత దుష్కృతములు పూర్తిగ ననుభవింపఁ దగినవియే కాని, దుష్కృతమునకుఁ బ్రాయశ్చిత్తము లే దందురు. వైదికమతమునఁ గొన్ని సుకృతకార్యములచే దుష్కృతములు తొలఁగు నని చెప్పఁబడియున్నది. ఇట్లుండ తిక్కనసోమయాజి, సంస్కృతమున దుగోధనుఁడు 'రణ'నిహతుఁ డగుటచే శాశ్వతస్వర్గము నొందె నని యుండ మూలవిరుద్ధముగా నిట్లాంధ్రీకరించెను.

క. రారాజు నాకనరకో

దార సుఖాత్యంత దుఃఖ • ధామంబులఁ బెం

పారియు హీనత నొందియుఁ

గౌరవకులనాథ ! పిదపఁ • గలియుం దొందెన్.

స్వర్గాలోహణపర్వ.

కొందఱు 'భగవద్గీతలు, సనత్సుజాతీయము, ఉత్తర గీతలు' వేదాంతరహస్యము గలవిగాన వాని నాంధ్రీకరింప లే దందురు. భగవద్గీతాదుల నాంధ్రీకరించుటకంటె వేదమంత్రముల నాంధ్రీకరించుట సనాతనమతమునకు విరుద్ధము. దాని ననుసరించియే, 'సన్నయ, ఎఱ్ఱావ్రగ్గడలు' తమయాంధ్రీకరణమున వైదికమంత్రముల నాంధ్రీకరింప లేదు. తిక్కన యట్లు కాక, ఉపనిషత్తులలోని మంత్రభాగముల నెట్లాంధ్రీకరించెనో చూడఁడు:—

ఆ. * హరి సహస్రశీర్షః † బరము సహస్రాక్షు
 వేదమయు సహస్ర ‡ † పాదు ‡ నలఃతు
 లైనవారికంటె † నలఃతుఁ బెద్దలకును
 జాలఁ బెద్దయగు ద † యాభుఁ గొలుతు.

తే. శ్రీవదనబాహూరుపదము లె † వ్యాడు విప్ర
 రాజ నైశ్యశూద్రులకు సంఃప్రభవదేశ
 ములుగ వెలుగొందు నమ్మహా † మూర్తి విభవ
 దీప్తువర్ణాత్మకుని బ్రణ † తింతు విష్ణు.

శాంతివర్ణము. 2 ఆ.

ఇట్లని చెప్పట హరిహరనాథుఁ డద్వైతబ్రహ్మము
 కాక నాటికాలమున దేశమున నారాధింపఁబడు నొకయర్చా
 మూర్తి యని చెప్పటకే. తిక్కయబ్బ, నాఁడుదేశమునం దుం
 డిన ‘జైన, శైవ, వైష్ణవ’ మతములకు సమరసముఁ గలిగిం
 చుటకే హరిహరనాథరూపముగల దేవు నారాధించి కృతకృత్యుఁ
 డయ్యెను. తిక్కనకవితలోఁగల యిట్టి మత సమరస భావము
 లెన్నియో కలవు. ప్రకృతివర్ణనములఁ జేయుటచో నాతఁ
 డెట్లు మూలము నతిక్రమించెనో, మతాంశములఁ గూడ నతఁడు

* “సహస్రశీర్షా పురుష సహస్రాక్షః సహస్రపాత్.”

† “అశోరణీయాన్ మహతో మహీయాన్”

‡ “బ్రాహ్మణోఽస్యముఖమాసీత్, బాహూరాజన్యః కృతః
 ఊరూయదస్యతద్వైశ్యః పద్భ్యగ్ం శూద్రో అజాయత.
 తైత్తిరీయోపనిషత్తులు.

మూలము నతిక్రిమించెను. ఇట్లు నన్నయకూడ వైదికమతో దోర్బీధకములగుపట్టులలో మూలాతిక్రిమణముఁ జేసెను. ఇవియు మహాకవుల లక్షణములే—

ఇపుడు సనాతనధర్మమునఁ బ్రవర్తించు స్మార్తబ్రాహ్మణులు చేయు ‘ పంచాయతన ’ దేవతార్చనములలోనుండు * ‘ ఆదిత్య, అంబిక, విష్ణు, గణనాథ, మహేశ్వర ’ రూపములు మతసామరస్యముకై కల్పింపఁబడినవియే. అనైదికమతములగు ‘ జైన, బౌద్ధ, శైవ ’ మతములు వైదికమతములో, నదులు మహానముద్రమున లీనమైనట్లు లీనమై, సనాతనమతము, లేక హిందూమతము, అనుపేరు కలఁజెనది.

... ..

తిక్కన మహాకవి కవిత్వము

—:0:—

తిక్కనకవిత, సమయానుసారమగు ‘ ఓజః, ప్రసాద ’ గుణములతోఁగూడి సరసమై పాత్రోచిత్యముగ జాతీయోక్తుల నొంది శోభించును.

ఆతఁడు, మంత్రి, దండనాథుల, వంశపువారి డగుట చేతను, స్వయముగ రాయభారములను నడుపుటచేతను, రాయ

* శ్లో1 ఆదిత్య మంబికాం విష్ణుం గణనాథం మహేశ్వరమ్॥

బౌరములను వర్ణించుపట్టులను, 'పీర, చాద్ర, భయానక' రసములతోఁగూడిన యుద్ధవర్ణనములయందును, మూలమును మించి స్వేచ్ఛగ నింపుగ నాతనిగంటము తాండవమాడును. ఉద్యోగపర్వమునఁ గొన్నియెడల మూలభిన్నముగఁ దిక్కన యాంధ్రీకరించె నందురు. సత్యమే; కాని, యచట ముఖ్య గాథలకు భిన్నముగఁ జెప్పలేదు. సమయము ననుసరించిన నీతులనే యతఁడు చెప్పెను. సాత్త్విచిత్త్యమునే పాటించెను. నన్నయకవితయందును నిట్టి యశాచిత్త్యము కలదు. తిక్కనకవితయందో, ఆయశాచిత్త్య మతిశయించెను. అందులకు 'నన్నయ, తిక్కనల'కవిత లొక్కయంశముననే యెట్లు సమయానుసారముగఁ బ్రవర్తించినవో చూపెదను.

ద్యూతజితులై పాండవులు పదిరెండేడులు వనమున నుండి యొక్క యే డజ్ఞాతవానమున నుండ నిశ్చయించుకొని యరణ్యమున కేగినపుడు దానిఁజెలిసి, శ్రీకృష్ణాది యాదవులు, ధృష్టద్యుమ్నాది పాంచాలురు, పాండవులఁ జూడ వచ్చి ధర్మరాజాదుల నోదార్చిరి. అపుడు ద్యూతపరాభవఖిన్న యగు ద్రౌపది కన్నీరుఁ గార్చుచు శ్రీకృష్ణకడకు వచ్చి యిట్లనెను.

❀   న   న్న   య   ❀

సీ. పార్థివప్రభుఁడైన ❀ పాండుమహీపతి

కోడల నయి యుద్ధ ❀ కుశలులైన

పాండుతనూజుల ♦ భార్యనై పూజ్యుడ
 పైన నీ సఖయనై ♦ యధికశక్తిఁ
 బరఁగు ధృష్టద్యుము ♦ భగినినై ధృతరాష్ట్రు
 పట్టిచే సభఁ దలఁ ♦ బట్టి యీడ్వఁ
 బడి పాపకర్ముచేఁ ♦ బరిధాన మొలువంగఁ
 బడి దారుణంబైన ♦ పరిభవంబు

ఆ. పడితి నట్టి నన్ను ♦ పాండవుల్ సూచుచు
 నుండి రొరులపోలె ♦ నుక్కు దక్కి-
 యాపగా తనూజుఁ ♦ డాదిగాఁ గలవృద్ధ
 బంధుజనులు చూచి ♦ పలుకరైరి.

క. శరణునినచారి గరుణా
 కరులయి రక్షించు పురుష ♦ కారాన్వితులే
 శరణుని యటచిన నాలిం
 వర భీమార్జునుల బాహు ♦ బల మేమిటికిన్.

అరణ్యపర్వము 1 ఆ.

ఇచటఁ బాండవు లింకను బదమూడేండ్లవఱకు వన
 మున నుండ నిశ్చయించుకొనుటచేతను, నల్పకాలమునకుఁ
 బూర్వమే పరాభవింపఁబడిన దగుటచేతను, జాలిపుట్టునట్లే ద్రౌ
 పది తనపరాభవము చెప్పినది. నన్నయ, ద్రౌపదిని కరుణరసపా
 త్రానుగాఁ జిత్రించుచున్నాఁడు.

ఈ మంశమే యుద్యోగపర్వమున పాండవులు సంధిచేసికొని రమ్మని శ్రీకృష్ణుని బ్రోత్సహించి కౌరవులకడ కంఠసపు డట్లే సంధికై యత్నింతు నని శ్రీకృష్ణుఁ డన పరాభవముఃఖమె కాక, అరణ్యవాసకష్టములను గూడ ననుభవించిన దగుటచే చాొ పది కరుణను విడిచి, వీరత్వముతో నుడువు సమయము కలదు. పదుమూడేండ్లనాఁడు తనపరాభవ మేకారణముచే నైన నపనయించుకొనఁగలనేమొ యనునాశ ద్రాపది కుండును. ఇపు డాయాశ యడుగంటఁ బోవుచున్నది. సంధియైనఁ దన పరాభవ మెట్లు పోవును ? కాన, చాొపది పూర్వమువలె నుడువ వీలులేదు. కాన, తిక్కన తనప్రతిభచే వేటుగ నాపాత్రమును సృష్టించినాఁడు.

❖ ❖ ❖ తిక్కన ❖ ❖ ❖

తే. ధర్మనందను పలుకులు ♦ తనకు హృదయ

తాప మొనరింప మోమున ♦ దైన్య మొంద

నున్న పాంచాలి యిట్లని ♦ యెయ్యఁ బలికె

గనలి శౌరితో గద్గద ♦ కంఠి యగుచు.

* * * * *

చ. వరమునఁ బుట్టితిన్ భరతఃపంశముఁ నొచ్చితి నందు పాండు భూవరునకుఁ గొడ్తలైతి జనపంద్యులఁ బొందితి నీతివిక్రమ స్థిరులగు పుత్రులం బడసితిన్ సహజస్మృలప్రాపుఁ గాంచితిన్ సరసిజనాభ! యన్నిటఁ బశికి నెక్కినదాన నెంతయున్.

వ. అదియునుం గాక:—

ఉ. నీవు సుభద్రకంటె గడునెయ్యము గారవముందలిర్ప సం
భావనసేయు దిట్టిననుం బంకజనాభ ! యొకండు రాజసూ
యావభృథంబునందు శుచియై పెనుపొందిన వేణివట్టి యీ
యేవురుఁ జూడఁగా నభకునీడ్చె గుఱాంగన నిట్లొనర్తురే?

ఉ. ఆసభ కేకవస్త్రయగు నట్టి ననుం గొనివచ్చి నొంచు దు
శ్శాసనుఁ జూచుచుం బతులంభములై తగుచేష్టలేక నా
యాసలుమాని చిత్రములయాకృతి నున్నయెడ న్ముకుంద!
విశ్వాసముతోడ నిన్ గొలువ వచ్చె మనం బదియుం
దలంపవే ?

చ. అరయమిఁజేసి కోడలనకప్పడు దాసిగఁ జేసె నమ్మహా
పురుషునిపాలికిం బతులు వోవగ వీరలతోన యేను జె
చ్చెరఁజని కోటరంబుఁ దగఁజేయుదునో యటుగాకపోడిమై
వరవుడమోపి చేయుదునోవారికి మాధవ!నిశ్చయింపుమా

వ. అని యట్లుగడించి:—

ఉ. ద్రోవది బంధురంబయినక్రోమ్ముడి గ్రమ్మవిప్పి వెండుకల్
దావల చేతఁబూని యసితచ్చని బొల్చుమహాభుజంగమో
నా నిలసిల్లి వ్రేలఁగ మనంబున బొంగు విషాదరోషముల్
గావఁగలేక బొప్పములు గ్రమ్మఁగ దిగ్గనలేచి యార్చె.

వ. గోవిందు ముందటం బెట్టి యిట్లనియె:—

క. ఇవి దుస్ససేను వ్రేళ్ళం

దవిలి సగము ద్రెవ్విపోయి ♦ దక్కినయవి, కా

రవులకడఁ దీరుమాటల

యవసరమునఁ దలఁపవలయు ♦ సమ్యత ! వీనిన్.

సీ. ఈవెండుకలు వట్టి ♦ యాడ్చిన యాచేయి

దొలుతగాఁ బోరిలో ♦ దుస్ససేను

తను వింతలింతలు ♦ తునియలై చెదరి రూ

పటియున్నఁ గని యడు ♦ కాటుఁగాక

యలుపాలఁ బొనువడు ♦ నట్టి చిచ్చే యిది

పెనుగద వట్టిన ♦ భీమసేను

బాహుబలంబును ♦ బాటించి గాండీవ

మనునొక విల్లెప్పు ♦ డును వహించు

అ. కట్టి విక్రమంబు ♦ గాల్పనే యిట్లు బ

న్నములు వడిన ధర్మ ♦ నందనుండు

నేను రాజరాజు ♦ పీనుంగుఁ గన్నారఁ

గానఁబడయ మైతి ♦ మేని కృష్ణ.

ఉ. నెట్టన యట్టియల్క మది ♦ నిల్పితి రక్కెనతాల్మిఁ జిహ్వాడిం

గట్టినయట్లు పెద్దయును ♦ గాలము దీనికి నాటుటెన్నడుం

బుట్టదు దుష్టనిగ్రహము ♦ పూని జగంబులు గాచునట్టితోఁ

బుట్టువు నీవు తేజమునఁ ♦ బొల్చిన భర్తలు గల్గ నచ్యుతా!

పదుమూఁడేండ్లనుండి కష్టావమానముల పాలైన యీ

ద్రావిడి నన్నయ ద్రావిడివలె గరుణరసాలవాలము కాదు. వీర రసపూరిత. ఈసమయము దాటినయెడలఁ దనయవమానము పోవుమార్గము లేదు. కావున నామెవాక్యములు సమయోచితములై యున్నవి. ఇందు, తిక్కన సంస్కృతభారతములోని కొన్నియంశములను, వదలియుఁ గొన్నిటి నింపుగఁ బెంచియు ద్రావిడీపాత్రమును సమర్థించియున్నాఁడు.

ఇదియే, కవియొక్క 'ఉపజ్ఞ'. తిక్కనలో నిట్టియుపజ్ఞ మిగుల శోభించిన ఘట్టము లెన్నియో భీష్మాది యుద్ధపర్వము లైదింటను గలవు.

తిక్కన తెనుఁగునే యెక్కుడుగఁ బ్రయోగించె ననియు సంస్కృతమును బాటింప లేదనియుఁ గొందఱు చెప్పుచున్నారు. అది సరికాదు. ఆతఁడు 'ఉషయభాషాప్రాధికే బాటించు శిల్పమునం బొరగుండ' ననియే చెప్పుకొని యున్నాఁడు. ఆయు భయభాషలను సమముగఁ బ్రయోగించి రచించినయంశము నొకదానిని మాత్రము, భీష్మపర్వములోని శ్రీకృష్ణుఁడు భీష్మునిపై విజృంభించుఘట్టమునుండి వ్రాయుచున్నాను.

భీష్ముఁడు మూఁడవనాటియుద్ధమునఁ బొండవనేనతోఁ గూడ నర్జునుని డయ్యునట్లు చేసి, శ్రీకృష్ణునిగూడ నొప్పింప నర్జునుఁ డేమియుఁ జేయలేక నివ్వెటపడియుండె. అది చూచి 'కృప కృతవర్తాశ్వత్థామలు, భూరిశ్రవస్సైంధవ చిత్రసేనులు' నొక్కపెట్టిన నర్జునునిపైఁ బడిరి. అపుడు శ్రీకృష్ణుఁడు తానె

యుద్ధమున భీష్మాదులఁ దునుముదునని పలుకుచు, చక్రమును
ధరించి భీష్ముపై నేఁగునప్పటియంశము—

తే. అవని గంపింప లలితసీ ♦ తాంబరంబు

చేఱఁగు దూలఁ జక్రాంశులు ♦ తుఱఁగలింప

సింహనాదంబు కోధరం ♦ జితభయంక

రాననంబునఁ జెలఁగంగ ♦ నడరెఁ బెలుచు.

శా. అంహోమర్దనుఁ డాజనార్దనుఁడు మా ♦ దృద్ధీష్మకుంభీ
దుఁపై సింహోల్లాసవిలాసియై కవియు ను ♦ తేకంబు నా
టోపమున్ రంహస్ఫూర్తియు దీప్తమూర్తియును నం ♦ రం
భంబు జూడన్ జగత్సంహారోన్ముఖుఁడైన రుద్రగతి శా♦
ద్ర ప్రక్రియం బొల్చినన్.

చ. పులిఁ బొడఁగన్న లేళ్లగమి ♦ వోత సుయోధను నగ్రస్థై ని
కుల్ దలఁకి కలంగి నివ్వెఱఁగు ♦ దన్నినఁ జేప్తులు దక్కి
చిత్రరూపులక్రియ నుండి రక్కురు వి ♦ భుండును మాఱు
దలంపలేని కొందలమునఁ బొందు డెందమున ♦ దానును
రూపటి యుండె వెల్లనై .

ఉ. అప్పుడు భీష్ముఁ డెంతయుఁ బిల్లి ♦ యంబున నిట్లను నం
భ్రమంబులే! కప్పరమేశుతో నిట కృ ♦ తార్థుని జేయుదె
నీవు వచ్చి నన్నిప్పుడు నీకుఁ బోలినటు ♦ లెల్లను జేయు
దుగాని వేగరమ్మొప్పదె నాకు నిట్టి తెఱ ♦ గుజ్జ్వలపుల్ల
సరోజలోచనా !

పైనాలుగుపద్యములలోను మొదటిరెండింటిని సంస్కృత పదములతోను, తక్కిన రెండింటిని నాంధ్రపదములతోను నెట్లు సిండించి వీరరసస్ఫూర్తిని గలిగించెనో చూడుడు.

ఈచిత్రమున శ్రీకృష్ణుని రాద్రత్వమును, దుర్యోధనాది కౌరవుల భీరుత్వమును, భీష్ముని మహావీరత్వముతోఁగూడిన భక్తిని, కన్నులకుఁ గట్టినట్లు సోమయాజి చిత్రించెనున్నాడు. వీర రసాతిశయముగ వర్ణించుటలోఁ దిక్కనకు సాటియగు మహాకవి యెవఁడును లేడు. అతని కతండే సాటి.

ఇట్టివిశేషసృష్టిం జూచియే యెఱుఁగనమహాకవి—

మ. తనకావించినసృష్టి తక్కురులచే ♦ తం గాదునా నేముఖం
బునఁ దాఁ బల్కినఁ బల్కులాగముముత్తై ♦ పొల్పొందు నా
వాణిన! త్తను నీతం డొకరుండ నాఁజను మహా ♦ తావ్విత్తిం గవి
బ్రహ్మనా! వినుతింతుం గవి తిక్కయజ్ఞ సఖిలో ♦ ర్వీదేవ
తాభ్యర్చితున్.

హరిపంశము.

అనినాడు—

తిక్కనయొక్క శ్రీకృష్ణ విజృంభణఘట్టముఁ జూచియే బమ్మెర పోతనామాత్యుఁడు భక్తిరసస్ఫూర్తిగ, భీష్మస్తవమున నెట్లు చిత్రించెను.

సీ. కుప్పించి యెగసినఁ ♦ గుండలంబులకాంతి

గగనభాగం బెల్లఁ ♦ గప్పికొనఁగ

నుటికిన నోర్వక ♦ యుదరంబులో నున్న
 జగముల వేగగున ♦ జగతి కదల
 చక్రంబుఁ జేపట్టి ♦ చనుదెంచు రయమునఁ
 బైనున్న పచ్చని ♦ పటము జాఱ
 నమ్మితి నాణావు ♦ నగుఁబాటునేయకు
 మన్నింపు మని క్రీడి ♦ మరలఁ దిగువఁ
 తే. గరికి లంఘించు సింహంబు ♦ కరణి మెఱసి
 నేడు భీష్మునిఁ జంపుదు ♦ నిన్నుఁ గాతు
 విడువు మర్దున ! యనుచు మ ♦ ద్విశిఖవృష్టిఁ
 దెరలి చనుదెంచు దేవుండు ♦ దిక్కు నాకు.
 భాగ. పృథ. 223.

కీచకవధ—శృంగారరసము

—:—

ఇప్పటి పండితులలోఁ గొందఱు విరాటవర్షములోని
 కీచక కథానందర్పము మిగుల సొంపైన యాచిత్యమునొంది
 శృంగార రసముతోఁ గూడియున్న దందురు.

కాని, యాదౌపదీ కీచకకథాఘట్టములో, కవి మూల
 ము నతిక్రమించి చేయుటయే గాక, 'రసాభాసము' అను దోషము
 సోకునట్లు రచించియున్నాఁడనవలసియున్నది. తెనుఁగున, కా
 వ్యనిబంధనములఁ జెప్పగ్రంథము లేరెండుమూఁడుమాత్రము

కలపు గాని, యవి సంస్కృతమున మితిమీరి యున్నవి. వానిలో
(1) పండితరాయుని 'రసగంగాధరము' (2) డా. మేందుని
'బౌచిత్యవిచారచర్చ' (3) విశ్వనాథకవిరాజయొక్క 'సాహిత్య
దర్పణము' (4) విద్యానాథుని 'ప్రతాపరుద్రీయము' వన్నె కెక్కినవి.
వారు కావ్యమునందలి 'రసాభాసా'దికముగూర్చి మిగులఁ జర్చిం
చియున్నారు. అందు 'పండితరాయలు'

* 'అనుచిత విభావాలంబనము రసాభాసము' అనెను.

విభావము అనఁగా, రసోత్పాదనకారణము. అది ఆలం
బన విభావ మనియు, ఉద్దీపనవిభావ మనియు రెండువిధములు.
సమానప్రేమ గల స్త్రీ పురుషులవృత్తియు ఆలంబన విభావము.
యావనాదికము, ఉద్దీపనవిభావము అట్టియంశములు గల స్త్రీ
పురుషుల, విప్రీలంభ, సంయోగముల, వర్ణనమే శృంగారరస
వర్ణనము.

అట్లుకాక, స్త్రీ పురుషులలో నొక్కరికె యనురాగ
ముండినఁగాని, యావనాదికము లేకయుండినఁగాని, వర్ణింపఁ
బడు శృంగారవర్ణనము అనుచిత విభావ మగుటచే రసాభాసము
నాఁబడు.

ఇట్ల 'ద్రౌపదీ, కీచకుల'లో కీచకునకె యనురాగ ముం
డెను గాని, ద్రౌపదికి లేదు. అందువలన 'ఆలంబనవిభావము'

* "అనుచితవిభావాలంబనత్వం రసాభాసత్వం"

రసగంగాధరము.

లేదు. మఱియు, కీచకుడు వలచునాటికి చౌపది కలువది యేండ్లు దాటుటచే * యశావన మనబడు 'ఉగ్రసవిభానము' లేదు. చౌపది వృత్త యగుటచేతనే ధర్మబాడు తమ్ములతో నజ్ఞాతవాసారంభమున నీమఱు దల్లివలె జూడవలె నని చెప్పి నట్లు సంస్కృతమున గలదు. ఏబది యైదేండ్లకు మించినస్త్రీని 'లోల' యనియు, నామెయందు శృంగారనాయికగా నుండు నవస్థ యుండదనియు, 'కొక్కోకము' మొద-గు కామశాస్త్ర గ్రంథములు చెప్పుచున్నవి. కాన, నిట చౌపదీనిష్ఠమగు శృంగారవర్ణన మనుచితము. మఱియు బరకీయ (ఇతిరునిభార్య) యందలి విరాళినభివృద్ధించుట యకౌచిత్యమని 'సాహిత్యదర్పణ' గ్రంథకర్తయగు విశ్వనాథకవిరాజయొక్క మతము. రసాభాస భేదము గూర్చి యదాహరణముగా నిచ్చిన 'పండితరాయల, శ్లోకము నొకదానిని, ఆసీతినె, కచకుని విరాళిని పుల్లించిన తిక్కనకవియొక్క పద్యము నొకదానిని జూపుచున్నాను.

శ్లో. వ్యత్యస్థం లపతిక్షణం యథా మధో మనసా సమాలంబితే
సర్వస్మి న్విదధాతి కిం చ విషయే దృష్టం నిరాలంబనాం

* చౌపది స్వయంవరమునాటికి మువతిగా నుండుదిపర్వమున వర్ణింపబడుటచే నించుమించుగ నిరుపదేండ్లది. చౌపదిస్వయంవరానంతరము పాండివులు ద్రుపదపుత్రులను గొక్కయేడును, హస్తిపురిలో నైకేండ్లును, ఇంద్రప్రస్థమున నిరుపదిమూడేండ్లును, పనునన బండేండ్లము, నజ్ఞాతమున నొక్కయేడును (20 + 1 + 5 + 23 + 13 = 62) నుండుటచే చౌపదికి నశుపదేండ్లు దాటివని.

శ్వానం దీర్ఘమరీకరోతి న మనా గంగేషు ధత్తే ధృతిం
వైదేహీకమనీయతా కబలితో హహంత లంకేశ్వరః॥

తా॥ రావణుడు నీతాసాందర్యముచే గబళింపఁ బడినవాఁడై
క్షణకాలము తడఁబాటుగా సంభాషించును. పిమ్మట నొక్క
క్షణము మానమును నహించును. అన్నివిషయములను
జూచియుఁ జూడ నట్లుండును. పెన్నిట్లుార్పు విడుచును.
ధైర్యమును వహింపఁడు—

ఇది రావణుని విప్రలంభశృంగార రసాభాసము. ఇక,
కీచకుని విప్రలంభశృంగార రసాభాసముఁ జూడుఁడు:—

నీ. వామాక్షి రుచిరలా ♦ వ్యోంబు భావించు

దన్వంగిరూపు చి ♦ త్తమున నిలుపు

గంబుకంధరచెన్ను ♦ కైవడిఁ దలపోయు

నంగనసౌకుమా ♦ ర్యముఁ దలంచు

భామిని సహజవి ♦ భ్రమ మెదఁ గీలించు

బడఁతిచెయ్యలు మదిఁ ♦ బట్టుకొలుపు

మానిని గరువంపు ♦ మాటపోం దూహించు

దళితాబ్జముఖి తిన్నఁ ♦ దనము మెచ్చు

తే. నడరి కోర్కెలు చిఱుము ♦ తొడ వెడఁగు

పడిన యుల్లంబుపట్టునఁ ♦ బరుపఁ దనకు

వశము గాకున్న నెంతయు ♦ వంతఁ బొందు

జింత యెనకంబు వడిఁగొని ♦ చిక్కువలువ.

ఇట్లతివేలముగా నింకను, దిక్కనకవి వర్ణించియున్నాడు. కాన, నిది శృంగార రసాభాసమే కాని, శృంగార రసము కాదు.

మహాభారతమున శృంగార రసాభాసమున కడిమిచ్చు పట్టులు, 'కచ-దేవయాన' 'దమయంతీ-కిరాత' 'సీతా-రావణ' 'ద్రౌపదీ-సైంధవ' గాథలలో గలవు. కాని, యీ ఘట్టములలో 'సన్నయ, ఎత్తవ' కవులు 'బౌచిత్యము'ను బాటించిరి. తిక్కన మహాకవియు నీ కీచకగాథలలో దప్ప 'శచీ, సహుష, ఉత్తరా దిక్కు, అష్టావకుల' గాథలలోను, బౌచిత్యము దప్పలేదు. తిక్కన భారతాంధ్రీకరిణారంభమున విరాటపర్వమును గావ్య ఫక్కికగాఁ జెప్పు సత్యుత్సాహముతో శృంగారరసవర్ణనముకై యట్లు మితిమీటి కీచకవిరహాదులను వర్ణించి యుండును.

ఇట్టివి. కాళిదాసాదులు, కుమారసంభవాదులఁ జేసి రని 'క్షేమేంద్ర, విశ్వనాథకవిరాజులు' తమ యలంకారగ్రంథములలోఁ జర్పించియున్నారు.

కాన, నీ కీచకగాథలోని శృంగార రసాభాసమును, కాళిదాసాదుల లోపములవంటిదే.

ఎఱ్ఱా ప్రగడక విత

—:—

‘అట్లాంటిక్కు’ మహాసముద్రముం బోలు నన్నయవాఙ్మయాల్ని, ‘పసిఫిక్కు’ మహాసముద్రముం బోలు తిక్కన వాఙ్మయాల్ని, హిందుమహాసముద్రముం బోలిన ఎఱ్ఱన వాఙ్మయాంబుధి కలిపి సమీకరణ మొనర్చినది.

‘ఎఱ్ఱన వాఙ్మయాంబుధి చిన్నదైనను, రత్నాకరము. దీనియందు ‘నజ్రీల దీవులు, పగడపు లంకలు, ముక్తాకరములు, బంగారు గనులు, చెఱుకుపంటలు’ గలతావులవంటి వున్నవి.

ఇందులకు ‘రామోపాఖ్యాన, సావిత్రి’ చరిత్రాదులె యట్టివని చెప్పవచ్చును. నన్నయయొక్క ‘ధారాశుద్ధి, భావగాంభీర్యములు’ తిక్కనయొక్క ‘ప్రసాదగుణ, భావస్ఫుటీకరణములు’ ఎఱ్ఱనామాత్యుని కవితయందు మిళితమై, ధారావంచకమున నడచు జాత్యశ్వపురీతిని వహించును. నన్నయ తిక్కనల కవితృపు పోలిక లీతనికవితలో నుండుటవల్లనే యీమహాకవి, అంధ్రీకవితా సనితావంశవృక్షమునకు మూఁడవపురుషుఁడుగా నెన్నఁబడి యున్నాఁడు.

నాటికాలపు పరిస్థితు లెట్లాతని భారతాంధ్రీకరణము నకుఁ దోడ్పడెనో చూడుఁడు:—

❖ ❖ ఎఱ్ఱనామాత్యునినాటి దేశపరిస్థితి. ❖ ❖

తిక్కన చివరదశలోనె, ఓరుగంటిబ్రాహ్మముచే జైన మత మాంధ్రదేశసీమాంతములకు నిస్సారిత మైనది. * గణపతి దేవ చక్రవర్తియు, నాతనిపుత్రిక రుద్రముదేవియు నేలినపిమ్మట రెండవప్రతాపరుద్రుడు రాజ్య మేలుచుండగా, ఢిల్లీచక్రవర్తి యగు 'అల్లాయుద్దీన్ ఖిల్జీ' తనసేనానాయకుఁ డగు 'మాలిక్ కాఫరు'చే నాంధ్రదేశపు పరిసరముల నున్న 'దేవగిరి, బల్లాల' రాజ్యములను ధ్వంసము చేయించి 'ఓరుగంటి' రాజ్యముపైఁ గూడఁ బెక్కుదండయాత్రలుం జేయించెను. ఢిల్లీలో 'ఖిల్జీ' వంశమునుండి 'తుఘుల్', వంశమునకుఁ బ్రాబుత్వము సంక్రమించినను, వారును 'ఓరుగంటి' రాజ్యముపై కన్నువేసియే యుండిరి. పిమ్మట 'కాకతీయసామ్రాజ్యమును, గయజుడ్డిన్ టోగ్లాకు'యొక్క వాహినులు ముంచివేసినవి. ఆంధ్రదేశమున 'కాకతీయ'సామ్రాజ్యము విచ్ఛిన్న మైనది. (కీ.త.1323) ఆమహాదేశోపద్రవకాలములోనను, 'మారిన, భాస్కరుడు, రంగనాథుడు' మొదలగు మహాకవు లెందఱోపుట్టి వేర్వేలు గ్రంథము

* గణపతిదేవ చక్రవర్తి కాలము కొంత గడచినపిమ్మట, వీరశైవోద్యోగముచే జైన లాంధ్రదేశమునుండి వెడలఁగొట్టఁబడిరినియు, జైనల ముప్పుదియాలు గావుములు దహింపఁ బడిన వనియు, కొందఱు జైనలు శైవమతమును బుచ్చికొనిరినియు, ఇప్పటి యాంధ్రదేశములోని కోమట్లు, కొందఱు కంసాలరు, అట్టి మతాంతరులగు జైనరే యనియు, ఆంధ్రులఛరిత్ర వల్లన, కథలవల్లన దెలియ నగుచున్నది.

లను రచించిరే కాని, భారతములో నాంధ్రీకరింపఁబడక మిగి
 లిన 'వనవర్షభాగము' నాంధ్రీకరించుటకు సాహసింపఁజైరి. ఇం
 తలో 'అనపోతనాయఁడు, పోలయ వేమారెడ్డి, కాపయనా
 యఁడు, హరిహర బుక్కదేవరాయలు' ఆంధ్రదేశమునుండి
 మహామదీయులం దరిమి నేర్వేఱు రాజ్యములను స్థాపించిరి.
 హిందూమతమునకుఁ గొంతయాధారము కలిగెను. విజయనగర
 ప్రభు వగు 'బుక్కదేవరాయల' పాలనముననే వైదికమతము
 పునరుద్ధరింపఁబడినది. 'మాధవ విద్యాగణ్యులు' జగత్ప్రసిద్ధి నొం
 దిన వేదభాష్యములను వ్రాసిరి. అపుడే మనయెఱ్ఱరామాత్యుఁ
 డును, పంచమవేదములోని 'వనవర్షశేషము' నాంధ్రీకరించెను
 పోలయ వేమారెడ్డి యెట్లు హిందూమతమునకుఁ బ్రోత్సాహ
 మొసఁగెనో చూడుడు—

సీ. అగ్రహారములు వి • ద్యాతపోవృద్ధ వి

పులి కిచ్చి యజ్ఞక • ర్తలుగ నునిచె

గౌమరారఁ జెఱుపులు • గుఱ్ఱుఁ బ్రతిష్ఠించి

లోకసంభావ్యంబు • లుగ నొనర్చె

నిధులు నల్లిండ్లు • నిలిపెఁ దోటలు సత్ర

ములు చలివెందురుల్ • నెలయఁ బెట్టె

హేమాద్రి పరికీర్తి • తామితవ్రతదాన

నివహంబు లన్నియు • నిర్వహించె

తే. జేసెఁ జేయుచునున్నాఁడు • నేయనున్న
వాఁడు పునరుక్తకృతి శుభా • వలుల నెల్ల
నలరు శ్రీవేమవిభువ క • య్యలరు పేర్ని
వశమె వర్ణింపఁ దదాభిగ్య • వైభవంబు.

హరివంశము 1 ఆ.

ఇట్టి 'యిష్టాపూర్త' కీ)యలు జరుపు, పోలయ వేమా
 రెడ్డిచే నాదరింపఁబడుచుండి ' శంకరయతి ' శిష్యుఁ డగుటచే
 తన 'ఎఱ్ఱన'మహాకవి పంచమవేదభాగము నాంధ్రీకరింపఁ దొ
 డఁగెను.

' దోషరహితము, సగుణము, సాలంకృతము, సర్థగాంభీ
 ర్యయుక్తము, సరసము, నాచిత్యయుక్తము నై, హృదయా
 హ్లాద మగునట్టి యాతనికవితా శైలి యెట్లుండునో 'హరివంశ,
 సరసింహా'పురాణములను, అరణ్యపర్వశేషములోని యితరభా
 గములను, విడిచి, 'సూక్ష్మములోనె మోక్షముఁ జూపె'నన్నట్లు
 చిన్నదగు రామోపాఖ్యానముననె యాతఁడు చూపిన కావ్యక
 లను వ్రాసెదను.

మహాకావ్యమునందు 'అష్టాదశ' (18) పర్ణసము లుండ
 వలయు ననియు నందుఁ గొన్ని తక్కువయైనను మహాకావ్యత్వ
 మునకు లోపము కలుగదనియు, అలంకారశాస్త్రజ్ఞులు సుడుపు
 దురు. చూడుడు:—

గీ. ఇంకఁ గావ్యప్రభేదంబు • లేర్పరింతు

వరుస నష్టాదశ విశేష • వర్ణనములు

గలుగవలయు మహాకావ్య • తిలకమునకు

నెలమిఁ దన్నామధేయంబు • లెట్టి వనిన.

క. పురసింధు నగర్త్విన శశి

సరసీవన మధు రత్నిప్ర • సంగ విరహముల్

పరిణయ తనయోదయ నయ

విరచన యాత్రాజి దౌత్య • విభు వర్ణనముల్.

గీ. ఇందు నొకకొన్ని కడమైన • నెంచిచూడ

నదియు నవని మహాకావ్య • మనఁగఁ బరఁగు

... .. సరసభూపాలీయము 2 ఆ.

పై కావ్యత్వవిరూపకవర్ణనము నెంతవఱకు నెఱ్ఱిన స్ఫుటీ
కరించెనో చూడుడు:—

—: (1) పు ర వ ర్ణ న ము :—

ఉ. ఆలవణాల్లిమధ్యమున • యందుఁద్రుహటనగంబుమీఁద ను

త్తాలవిశాలహేమమణి • ధామ సముజ్జ్వలమైన లంకయన్

ప్రో లొగిఁ గంటి నెంతయు నఁపూర్వము దద్విభవంబుదేవ!

యఁహ్చ్ఛ లలితాంగి నారసితిఁజొచ్చి యనేకవిచేష్టితంబులన్

ఈలంకాపురీవర్ణనము సంస్కృతమున లేకుండినను శంభు

దాసుఁ డింపుగ ధారాశుద్ధితో సతిశయోక్తితో వర్ణించియు

న్నాడు.

—• (2) సముద్ర వర్ణనము •—

సగ్ధర. లీలం గల్లాల మాలోల్లిఖిత గగనమైలీన నానాకళీర
వ్యాళోగ్రాగ్రాహ మీనావళుల సేసగి దుర్వారవా
రోఘగంభీరాలంఘ్యప్రౌఢ వేగం • బగుచు బహుత
రాఘామనిస్తారమై బి | ట్టలోకింపంగ నుగ్రం • బగు
జలనిధి సంతంతటా గంటి మంతన్.

మూలమున స్వల్పముగా నున్న సముద్రవర్ణన మిందు పెం
చి వ్రాయఁబడెను.

—• (3) పర్వత వర్ణనము •—

సంస్కృతమున “తానృష్యమూక మభ్యే త్య బహు
మూల ఫలద్రుమం” అనిమాత్రమే యుండ,

న. “ముందట సతిబహుళ బలాహకవ్యాహ సన్నాహ సము
న్నతంబులైన యభంగోత్తుంగ శృంగ సముదయంబుల సఖిల
గగన క్రోడపీడనంబు సేయుచున్నదాని ఋష్యమూక శైలం
బుఁ జేరి.”

అని పర్వతవర్ణన కుతూహలమునఁ జెంచియున్నాఁడు.

—• (4) ఋతు వర్ణనము •—

సంస్కృతమున వర్షర్తువర్ణనము లేకుండినను ‘ప్రబంధ
పరమేశ్వరుఁ’ డిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు.

మ. ఉరుఘక్రాఘ విఘాతసంవిహిత వి • శోష్ణోన్మై సంచల
త్సరసాంభోద నినాద తూర్యరవమై చంచద్బలాకాగరు

దృఢరీలానవచామర స్ఫురణమై • పర్జన్యసామ్రాజ్య మొ
పై రమామందిరమై యుదగ్రశిఖినీపింఛాతపత్రంబులన్.

పై పద్యమున నన్నయకవిత నెఱ్ఱన ప్రతిఫలింపఁ జేసి
కొని యున్నాఁడు.

—• (5) ఉద్యానవనవర్ణనము •—

మూలమునందు 'లంకోద్యానాని' అనువాక్యముఁ బుర
స్కరించుకొని, తెనుఁగున—

క. తాలై లాగురు చందన

సాల తమలామ్రానింబ • జంబూ జంబీ

రాలంకృత లంకావన

జాలంబుల విడిసె వృక్ష • చర్మసైశ్యంబుల్.

—• (6) వి ప్ర లం భ ము •—

: : శ్రీ రా ము ఁ డు : :

ఆ. ఆమనోజ్ఞరత్న • మక్కున గదియించి

పులక లెగయఁ గొంత • పొద్దు విభుఁడు

జానకీకుచాగ్ర • సంగమసుప్తుడై

నట్ల యుండె ముకుళి • తాత్సుఁ డగుచు.

—• నీ తా దే వి •—

నీ. కన్నీరు జడిఁగొని • క్రమ్మఁ బ్రా కెక్కిన

కమ్రకపోలభా • గములు గలిగి

యవశమై యొఱుగిన ♦ యంగవల్లిక పొంత

నున్న భూమిరుహం ♦ బూత గాగ

వెడలు నిట్టూర్పుల ♦ వేడిమి బడిన న

య్యధరపల్లవము గా ♦ రాకు బోలఁ

దలఁపుల సందడి ♦ దందడించిన తాల్మి

గదిరి శిరఃకంఠ ♦ గతుల బెరయ

ఆ. నున్న పుణ్యమూర్తి ♦ నుత్తమసౌందర్య

నవనతావ్య నార్త ♦ యైనదానిఁ

గని విదేహతనయ ♦ గా నెఱింగితి నేను

హ ! రఘుప్రసిరి ! ♦ యనుచు నడల.

ఇది హనుమంతుఁడు రాముతోఁ దాను లంకలో సీతం జూచి నప్పు డామెయన్నయవస్థ. ఈవర్ణనము సంస్కృతము లోని దానికంటె మూఁడురెట్లంపుగఁ జెంచి వ్రాయఁబడెను.

ఈసీతావర్ణనము నన్నయ తిక్కనల 'దమయంతీ, ద్రౌ పదుల' వర్ణనములకుఁ దీసిపోదు.

❀ (7) దౌ త్య ము. ❀

అంగదుని రాయబారమును గవి మూలమునకు మెఱుఁ గుఁబెట్టుచుఁ జెప్పియున్నాఁడు.

శా. లంకాద్వారము దుర్నివారముగ నుల్లాసంబునం జూచ్చి ని శృంకుండై సురశత్రుసైనికసహస్రసంబుల్ దనుం జూచి యా శంకంబొందఁగ లీలమై జని సుహృత్సంఘంబుగొల్పి నిర్భరా

తంకుండై గొలుపున్న దెత్తుఁ గని యుద్ధన్మూర్తియై యి
ట్లనున్.

క. ఇనకులతలకుఁడు బాణా

నన విద్యాగురుఁడు రామ ధి చంద్రుఁడు నీతో

నను నిట్లనుమని పనిచెను

వినుము తదీయోక్తి భంగి ధి విస్వప్రముగాన్.

సీ. అనపరాధులఁ గాన ధి నాంతరమ్ముల నున్న

వేదతాపసులఁ జం ధి పితి పలువుర

నమరుల యిల్లాండ్ర ధి నతిముఱిఁ జెఱపట్టి

తఖిలలోకములకు ధి నలఁతసేసి

తిదియెల్ల నొకతల ధి యేపుమీరగ నన్నుఁ

జెనకుట యొకతల ధి సెప్పనేల

బలిమియొప్పుగ మించి ధి బంటనై వెడలుము

కయ్యంబునకు నట్లుఁ ధి గాకయున్న

అ. శరణుఁ జొచ్చి నాకు ధి జానకి నొప్పింపు

మొండువెంటఁ బ్రదికి ధి యుండఁ దీర

దన్మ దుగ్రశర శ ధి తాళివిషంబుల

కెరయ నీదు ప్రాణ ధి మింత నిజము.

క. మనుజుండ నైన నాతెఱుఁ

గనుమానము వాయఁ జూడు ధి మాహవ భూమిన్

నిను రాక్షసులను నామం

బును నడవక యేను రిత్త ♦ వో నిచ్చెదనే.

ఇందు వీరరసము స్ఫుటికృత మగుచున్నది.

—, (8) ప్ర యా ణ ము. —

శ్రీరాముని యుద్ధయాత్ర యిట్లు వర్ణింపఁబడెను.

మ. ప్రభ నొప్పారి యనుంగుఁ దమ్ముఁడు మహా ♦ భాగుండు
సౌమిత్రి వీతభయుండై కొలువం గవీంద్రబలసం ♦ తానం
బుతో నుద్ధతిన్ శుభలగ్నంబున రాఘవుండు గదలెన్ ♦ సు
గ్రీవ సాహాయ్యసంప్రభవోత్సాహ మెలర్ప దర్పితరిపుఁప్రా
లేయతిగ్నాంశుఁడై.

ఉ. ఆహరివీరవాహినుల ♦ కన్నిటికిన్ మొగ్గమై మరుత్సుతుం
డాహవదోహలుం డమరె ♦ నంగద నీల నలాది వీరు లు
త్సాహముమీఱు నయ్యయిదె ♦ నం దగు కావలియై నమ
గ్రన! న్నాహమహోగ్రతం జనిరి ♦ నాకవిరోధి నధాభిలా
షులై.

ఈయుద్ధయాత్ర మూలమునను నిట్లే కలదు.

—, (9) యుద్ధ ము. —

ఈరామోపాఖ్యానమునఁ బెక్కుచోటులను యుద్ధవర్ణ
నము లున్నవి. అందు మచ్చుకై యొక్కస్థలమునఁ గలదానినె
చూపెదను.

—, రావణ జటాయువుల యుద్ధము. —

ఉ. 'ఓరి దురాత్మ! యీయబల ♦ నోడక యేటికిఁ బట్టినాఁడ
వంభోరుహనేత్ర విడువ; మెటు ♦ వోయినఁ బ్రాణముఁ

గొండు నింక నుగ్రారి విభేది విక్రము జ ధ టాయు నెఱుం
గవె' యంచు దర్ప దుర్వారుడు వీరక దాకె సురవర్గ
విభేదను నద్దశాననున్.

మ. ఘనపక్షాహతులం బ్రకాండపరిఘా ధూతంబులం దీవశా
తనఖోచ్చేదములం బ్రదీప్తశరవే ధక్రీడలంగూరచం
చునిపాతంబులఁ బ్రాథకుంతముఖ విస్ఫోటంబులం దత్త గేం
ద్రనిశాపేంద్రులపోరుసాధనసమత్వస్ఫూర్తినొప్పెంగడున్.

చ. పటుతరపక్షిపక్షముఖ ధాదనఖప్రవిఘాత ఖండిత
స్ఫుటితశరీరుడై బహుళ శోణితధారలు మేనఁ గ్రమ్మగాఁ
దటసముపాంతనిర్గళిత ధాతురసారుణ నాంద్రనిర్జరో
త్కట కులశైలలీల దశ కంఠుడు నిల్చె నకుంతిత్సితన్.

పైమూడుపద్యములలోను యుద్ధవర్ణనమున కుండ
దగిన 'ఓజోగుణము, గౌడీరీతియు' సముల్లసితములై యున్నవి.

రెండవపద్యములోని రావణజటాయువులకుఁ గల సాధన
సమత్వస్ఫూర్తి సంస్కృతమున లేదు.

—, (10) సరోవరవర్ణనము. —

సీ. కమనీయ కమలినీ కల్వారదళకేస

రాన్విృతజలముల ధర్మవిధియుఁ

దరళతరంగహస్తములఁ బాద్యంబు ను

నృదచక్రసారస మధుప హంస

రుతులఁ బ్రియోక్తులు రుచిర వాసీర ని

వేశనచ్చాయల ♦ విశ్రమంబు
మందనంచారిత ♦ మారుతంబుల నురు
తాపనోదనమును ♦ దగిలి యెప్పుడు

ఆ. నాచరించుచును స ♦ మంచితాతిథిజన
సేవనమునఁ దనదు ♦ జీవనంబు
ఫలము నొంద నొప్పు ♦ పంపాసరోవరం
బెదురఁ గాంచి రన్న ♦ రేంద్రసుతులు.

ఇది పంపాసరోవరస్థానము. పథికులైన రామలక్ష్మణులకు నాతిధ్య మిచ్చు నౌచిత్యము నిందు కవి చూపెను. మూలమునందు స్వల్పముగా నున్నదానిని తెనుఁగున సాలంకృత గాఁ జేసెను.

—, (11) నాయకాభ్యుదయము. —

సీ. అభినవపద్మ ద ♦ శాఱు నక్షీణ వి
స్తృతవక్షు నాజాను ♦ దీర్ఘబాహు
మధురస్మితానను ♦ మదగజగమను నా
రూఢయశావను నభి ♦ రూపతేజ
శ్రీరమణీయుఁ బ్ర ♦ సిద్ధయశోరమ్ము
నిఖిల విద్యాగమ ♦ నిపుణచిత్తు
నింద్రసమాను జి ♦ తేంద్రియు ధర్మజ్ఞఁ
బౌరబాంధవజన ♦ ప్రార్థనీయు

ఆ. దుష్టనిగ్రహైక ♦ ధుగ్యు విశిష్టసం
 రక్షణాభిలోలు ♦ రామభద్రుఁ
 గులపవిత్రుఁ బెద్ద ♦ కొడుకుఁ గనుంగొని
 రాజవరుఁడు గరము ♦ రాగ మెసఁగ.

ఇది శ్రీరాముని దశరథుఁడు యావరాజ్యాభిషేక మొనర్పఁదలఁచునాటి కా రామునియొక్క గుఱాదివర్ణనము.

—♦ (12) మంత్రాలోచనము. ♦—

వ...అంత రాఘవుండు రవితనయుం జూచి యిట్లనియె.

క. మనబల మిది యతిబహుళము

వననిధియును దుస్తరంబు ♦ వానరవర ! యి

వ్వననిధి గడచునుపాయము

మన కొక్కటి నిశ్చయింపు ♦ మా!తగుబుద్ధిన్.

తే. అని విచారించు నెడఁ గొంద ♦ అధిపుఁ జూచి

జడధి బలితంపుఁ దెప్పలఁ ♦ గడతు మనిరి

ఘనపుఁ గలములు సమకట్టి ♦ కడతు మనిరి

కొంద అంతయు విని రఘు ♦ నందనుండు.

సీ. అల్లన నగుచు ని ♦ ట్లనియె మీచెప్పుటల్

దగిన యుపాయంబు ♦ లగున యయిన

నగఃశితంబైన యీ ♦ హరిసైన్యములకెల్లఁ

గలములు దెప్పలు ♦ వలయు నన్ని

సమకట్టు టరయ న ♦ శక్యంబు శతయోజ

నంబులపర్వపైన ♦ యంబురాశిఁ
గలములఁ దెప్పలఁ ♦ గడచువో, రిపుతోటి
యెడరునఁ బైఁబడి ♦ పొదువకున్నె

ఆ. అదియుఁగాక యల్పు ♦ లగువణిగనముల
యోజ శూరతతికిఁ ♦ దేజ మగునె ?
కాన నాదుమతము ♦ గా దివ్విధంబు నా
మనసు నిశ్చంబు ♦ వినుఁడు మీరు.

చ. వ్రతము ధరించి నిష్ఠ నుచఁవాసవిధిం గొలుతున్ సముద్రునా
కితఁడు ప్రియంబుతోడఁ దెరు ♦ విచ్చుట యంతన కల్గినేని
మేలితరునిఁగా నచందలంచె ♦ నేని సమానుషరోషవేషదీ
పితశరవహ్ని నిజ్జలముఁజీల్చెదఁబ్రేల్చెద నొక్కవేల్మిడిన్.

—, (13) పనవిహారము. ,—

ఉ. తేనెలు గ్రోలిక్రోలి కడుఁదియ్యని కమ్మని పండు లింపుసాం
పూనఁగ నాని యూని పరఁపొందిన నీడలు మెచ్చి మెచ్చిమం
దానిల శైత్యసారభసఁమగ్రతకుం గడుఁ జొక్కిచొక్కి యు
ద్యానమునందు మారుతసుతప్రముఖుల్ విహరించిత్తప్తులై
ఇది సీతం జూచి వచ్చు హనుమదాదుల 'మధు'వన
విహారము. మూలాత్రిక్రమణ మగుచు నిది కావ్యకలను బోషిం
చుచున్నది.

అష్టాదశవర్ణనములలోఁ బదుఁమూఁడువర్ణనము లిందు
స్ఫుటముగా నున్నవి. (1) పుత్రోత్పత్తి. (2) జలక్రీడ, యను

రెండును సూచితములు మాత్రమే. (1) చంద్రోదయ సూర్యోదయ (2) వివాహ (3) రత్యుత్సవముల కిందు కవికి సంబంధము కలుగనందున వర్ణింపలేదు అయినను కావ్యత్వము నకు లోపము కలుగలేదు.

ఎఱ్ఱనామాత్యుఁడు 'అష్టాదశే' వర్ణనముల సంబంధము తోనే రామోపాఖ్యానమున 'కావ్య' కలను బోషింపలేదు. 'వాక్యంరసాత్మకం కావ్యం' అను నాలంకారి కోక్తినిగూడ ననుసరించియున్నాడు.

రామోపాఖ్యానము వీరరసాత్మకమైన కావ్యమైనను నందందు 'శృంగార, వీర, కరుణ, రౌద్ర, శాంతాది' రసముల నింపుగ వర్ణించి యున్నాడు. సీతారాముల విప్రలంభశృంగార వర్ణన మిదివఱకే యుదాహరింపఁబడినది. మఱికొన్ని రసములను వర్ణించిన పట్టులనుగూడ విజ్ఞాత్రముగఁ జూపెదను.

క రు ణ ర స ము.

రావణ వధానంతరము సీతను 'అవింధ్యుడ'ను దైత్యుఁడు రాము కడకుఁ దెచ్చునందర్భ మిట్లుకలదు.

చ. అతి మలినాంగి జీర్ణమలిఁనాంబరధారిఁగి సంతతాశ్రు పంకిత విలసత్కపాలఁబరిఁగీర్ణజటాయితకేశభార నాయతఘనదుఃఖదూషితఁ బ్రియాంగనఁగన్గొని యప్రియాత్ముడై | సుతచరితుండుదద్దయును నోవృథసేయుచు నింతి కిటనున్,

దుఃఖకరమైన చెఱనుండి విడువబడి కన్నుల నీరుగా ర్చుచు మలినాంగిగానున్న నీతను జూచి నుతచరితుడగు రాముఁ డప్రియాత్ముడగుట కరుణగాక మతేమగును. సంస్కృతమున నింతకరుణ కాన్పింపదు.

అద్భుతరసము.

మ. పఱచున్ దవ్వగఁ జేయలంతినిలుచున్ ♦ బట్టికయాసానలం బిటువోపుంబాదలందు డిందుఁబాడమన్ ♦ బిట్టల్లి వేదాఁటు గ్ర| మృతీ చూచుం జెవిఁచార్చినిల్చు మలయున్ ♦ మట్టాడి కొఱ్ఱాడువే! మఱినట్లుండుఁ దృణంబుమేయు మలయున్ ♦ మాయామృగం బిమ్ములన్.

ఇది మారీచుని మాయామృగవేషము. మృగచేష్టితములను బ్రబంధపరమేశ్వరుఁడిం దద్భుతముగ వ్యక్తికరించియు న్నాఁడు.

వీ ర ర స ము.

కుంభకర్ణాదులు మృతినొంద విచారించు రావణుతోడ ఇంద్రజిత్తు బలికిన వీరాలాపములు—

చ. వగవగనేల దైత్యకుల ♦ వల్లభయేగలుగంగ నిమ్మెయిన్ జగముల నీదు శత్రులకు ♦ శౌర్యము సెల్లునెవృత్తవై రిలో నగు సురకోటియేపడఁచి ♦ యప్రతిమోన్నతి నున్ననాకుఁ గ్రో! తిగములనోర్చుటెంతపని ? ♦ ధీరతనన్ గృవబంపు మాజికిన్.

ఉ. కూడిన కొండముచ్చులను ♦ గోత్రుల నుగ్రతముట్టి కిన్కజెం! డాడెద నుజ్జ్వలోగ్రవివి, ధాంబకజృంభితదిబ్బుఖం

డనై | యాడెద వీరనృత్యము రఘంబునఁ బార్థివసూను
లిదటం | గ్రీడయపోలెగిట్టి, పెడఁ కేళ్ళొగిగట్టెదఁ బట్టెతెచ్చె
దన్.

శాంతరసము.

చిత్రకూటముననున్న రాముని భరతుఁడు చూచినపు
డు రాముఁడున్న శాంతరీతి.

మ. కనియెంగోమల నీలమేఘ సుభగాఁకారున్ జటావల్కలా
ఁజినధారున్ సితభూతి భూషితుని రాజీవాత్ముఁ గల్యాణాకీ
ర్తనుఁగాకుత్స్థకులప్రదీపకుని సీతాలక్ష్మణోపేతు స
న్మునిలోకార్చితు సత్కృపాభరణ రామున్ రాజచూడా
మణిన్.

ఇట్టి యుదాహరణముల నెన్నిటిలో యీ రామోపా
ఖ్యానముననె ప్రబంధ పరమేశ్వరుఁడు కావ్యత్వమును నిరూపిం
చుటకై చేర్చెను. అందు కథాచ్యుతి కాకుండగ, వర్ణనము
న మూలాతిక్రమణముఁగూడ గొన్నియెడల నాతఁడుచేసెను.
ఇది, నన్నయ తిక్కనల రీతి ననుసరించియే చేయఁబడెనని తలఁప
నగుచున్నది. ఇట్టి ప్రతిభ నన్నయ తిక్కనలకుఁ గాక పురా
ణాంధ్రకర్తలగు నితర కవులలో సంతగాఁ గాన్పింపదు. అందు
వలననె యీతఁడు ప్రబంధ పరమేశ్వరుఁడయ్యెను.

ఎఱునామాత్యుని రామాయణాంధ్రీకరణము.

ఎఱున రామాయణమును, ప్రబంధముగాఁ జేసినట్లు
హరివంశమున నాతఁడు వ్రాసికొనుటయేగాక, విప్రనారాయణ
చరిత్రనువ్రాసిన నెడలవాడ మల్లన్న, జక్కనామాత్యుఁడు,

పింగళి సూరన్న, మొదలైనవారును వ్రాసియున్నారు. ఎఱ్ఱన నాటికె సంపూర్ణముగ భాస్కర, రంగనాథ, రామాయాణములు వ్రాయఁబడియుండ నెఱ్ఱన యేల రామాయణము నాంధ్రీకరింపవలసివచ్చెను? అని కొందఱు చెప్పుచున్నారు. కాని 'భాస్కర, రంగనాథ' రామాయాణములు వాల్మీకిరామాయణగాధలతోఁగూడ దేశమునఁ బ్రచారముననుండు నితరగాధలను దమగ్రంథములలో నిఱికించుటచేతను, వాల్మీకిరామాయణముఁ గూడ నాంధ్రభారతముఁబోలె కథలలో మూలైక్రమణము కాకుండగ నాంధ్రీకరింపఁదలచి యెఱ్ఱన రామాయణము నాంధ్రీకరించి యుండును. ఆగ్రంథ మీకాలమునఁ గాన్పింపకుండుట యాంధ్రభాషయొక్కదురదృష్టము. అది 'లండను'లోని స్టేట్స్ టాఫ్ సెక్రటెరీగారి లైబ్రరీలో బరిశోధింపకుండనున్న తెనుఁగు పుస్తకములలోనొ, * పారీసు, బర్లిన్, లైబ్రరీలలోనున్న తెనుఁగు పుస్తకములలోనొ యుండవచ్చును.

ఎఱ్ఱన రామాయణములోని రెండుపద్యములను శ్రీకం వీరేశలింగము పంతులుగారు కవుల చరిత్రలో నుదాహరించియున్నారు. ఈకింది పద్యముకూడ నెఱ్ఱన రామాయణములోనిదే.

ఉ. తెవ్వెడు గంటులం గురువు, దేతెడు నెత్తురురాకమున్న, యే నొవ్వియు నే వికారము మఁనోగతిఁ జెందకమున్న, సాయకం

* ఇండియా ఆఫీసు లైబ్రరీలో నాలువందలవఱకు తెనుఁగు వ్రాత గ్రంథములున్నవట. వీనికై యొకప్పుడు కీ॥శే॥ కే. వి. లక్ష్మణరావుగారు పరియత్నించియున్నారు.

బవ్వలఁబోకమున్న, మకుటాగ్రవిఘట్టన రాణమొప్పఁగా
నువ్వున నుప్పతిల్లె, నసుఁగోద్యహముమూర్ఛచయంబు గ్రక్కు
నన్.

ఇది రావణవధ ఘట్టములోనిది.

— హరివంశాంధ్రీకరణము. —

ఇంచుమించుగ 'ఎఱ్ఱనామాత్యుని' కాలముననే 'విజ
యనగర' రాజ్యమున, బుక్కభూపతిచే గౌరవింపఁబడు 'నాచన
సోమనాథుఁడు'ను హరివంశము నాంధ్రీకరించెను. దానిలో
నిప్పుడు 'ఉత్తరహరివంశమె' దృష్ట మగుచున్నది. ఎఱ్ఱన హరి
వంశోత్తరభాగముకంటె సోముని యుత్తరహరివంశము రసవ
త్తరమని కొందఱితిలంపు. ఇం దభిప్రాయభేదములు కలవు. జన
సామాన్యము, పురాణగాథలను విన నిష్టపడుదురు. భారతా
దులనువలె యెఱ్ఱన హరివంశమును గ్రామములలోని పెద్దలు
ప్రాచీనకాలమునుండియుఁ దత్తద్రాష్ట్ర పండితులచేఁ బురా
ణముగాఁ జెప్పించుచుండువారు. కారణ మేమన నెఱ్ఱన హరి
వంశ మించుమించు సంస్కృత హరివంశగాథలను విడువక యిం
పుగ భారతమువలె రచింపఁబడుటచేతనే సోముని హరివంశము
ప్రబంధశైలి కలదగుటచేతను, సంస్కృత హరివంశములోని గాథ
లను బెక్కింటిని వదలి రచింపఁబడుటచేతను, జనసామాన్యము
దాని సంతగాఁ బొటింపలేదు. ప్రబంధత్వమున నది కొందఱికి
మిన్నగానె యుండును గాని, జనసామాన్యమున కది యందుబా
టులోనుండు శైలి కలది గాదు.

నాచనసోమునియుత్తరహరివంశ మాతాశ్వాసములు

కలిగి (1492) పద్యములు కల దగుచుండగా, ఎఱ్ఱన యు త్తర హరివంశము పదియాశ్వాసములు గలిగి (2430) పద్యములతో నింపుగ విపులీకరింపఁబడెను. ఇ ట్లెఱ్ఱన్న విపులీకరించినను గొం దటి కింకను నెఱ్ఱన, సంస్కృత హరివంశగాథలను సంపూర్ణముగ నాంధ్రీకరింపలేదనియే తలంచిరి. అట్లు తలచిన యొక ప్రభువు, ఉత్తరహరివంశగాథలలో, వేఱుగఁ గొన్నిటి నాంధ్రీకరింపఁజేసి యెఱ్ఱనామాత్యుని పుస్తకములోఁ జేర్పించెను.

* నేమాని భైరవావధాని హరివంశము

ఈతఁ డిప్పటికి రమారమి రెండువందలేండ్లకుఁ బూర్వ మున, విశాఖపట్టణపుజిల్లాలో నుండువాఁడు. ఈకవి ఎఱ్ఱన హరివంశములో, 'పారిజాతాపహరణాది' గాథ లాంధ్రీకరింప లేదని, 'కోటగిరి శ్రీనివాసభూపతి' కోరికచే నాగాథలను మూఁ డాశ్వాసములుగ రచించి 'ఎఱ్ఱనామాత్యుని హరివంశ భాగమునఁ గలిపిన వ్రాతప్రతు లొకటిరెండు కలవు. భైరవా వధాని హరివంశభాగము, ఎఱ్ఱన్న యుత్తరహరివంశమున, నాల్గవయాశ్వాసమునకుఁ బిమ్మట, 5, 6, 7 ఆశ్వాసములుగాఁ జేర్పఁబడెను. అనఁగా నెఱ్ఱన యుత్తరహరివంశమున నైదవ యాశ్వాసము దీనిలో నెనిమిదవయాశ్వాస మగుచున్నది.

భైరవావధాని తాను హరివంశభాగము నాంధ్రీకరించుట నిట్లు సమర్థించియున్నాఁడు.

---

* ఈతని పుస్తకము నాచే నాంధ్రసాహిత్యపరిషత్కార్యాలయ మన కీయఁబడెను.

చ. వరగుళాళి కోటగిరి • వంశభవుండగు శ్రీనివాసభూ
వరుఁ డతిభక్తితోడ హరి • వంశ కథాశ్రవణై కచిత్తుండై
యరయుచుఁ బరిజాత • హరణాదికథావళి లేకయున్నచో
సురుచిరదృష్టిచేత, నను • జూచి దయామతితోడ నిట్లనెన్

గీ. ఎఱ్ఱనార్యుండు తెలిగింపఁ • డేల నొక్కొ-
తెలుఁగుఁ జేసిన పిదపను • దొలఁగె నొక్కొ-
యికథలు నీవు తెలుఁగింపు • మింపుమీఱఁ
బ్రకట నేమాని భైరవ • నుకవి చంద్ర).

... ..

వ. అని పలికి తాంబూలాంబర జాంబూనదా గ్రహారాది ప్రదా
నంబుల నాదరించినఁ బ్రహ్మిష్ఠాంతరంగుండనై .....

ఆశ్వాసాంతగద్య మిట్లు కలదు.

గద్యము. ఇది శ్రీమత్కల్యాణ గౌరీచరణ సరసిజవల్పదాయ
మాన మాన సోభయ కవితా సార్వభౌమ బిరుదాంశ
వేంకట భట్టారక పౌత్ర సూర్యనారాయణ సోమయాజి
సత్పత్ర నితుండిలసగోత్ర పవిత్ర నేమాని భైరవావ
ధాని ప్రణీతం బైన హరివంశంబునందు... ఆశ్వాసము—

భైరవావధాని 'ఉత్తరాపరిణయము' జేసినట ! ఈతని
వంశజులు 'దిమిలి' నీమలో నిపుడును గలరు—

పైకారణములచేతనె 'సోముని' హరివంశముకంటె నెఱ్ఱన
హరివంశము గ్రామసీమలలో నెక్కుడు ప్రచారము నొంది
పురాణముగాఁ జెప్పబడుట, ప్రాచీనకాలమునుండియు నా
చారముగ వచ్చుచున్నది.

రామోపాఖ్యానము.

(మహాభారతాంతర్గమ)

—•••—

ఏత్రాపర్వగ్గడ మహాకవి.

—:0:—

శ్రీ లలితమూర్తి! సుమహా

చ్ఛాళుక్యవరేణ్య పుణ్య ధ చారిత్ర! విచి

త్రాణంకారోజ్జ్వలకవి

తాలాపకలాప! సంత ధ తాస్మేరమతీ!

1

* తే. ద్రుపదనందనక్రియః గడు ధ దుఃఖఖండిన

నృపనధూటియు నాయట్ల ధ నియతశోక

వసధినిర్మగ్నఁడై సభా ధ వరసుతుండుఁ

గలఁడై వినఁ జూడ ససఘ! యె ధ క్కలమునను. 2

వ. అనిన సతసికి సత్తపోసిధి యిట్లనెయె.

3

* పాండవులరణ్యమునందుండు కాలమున నొకనాఁడు వారువేటకై పోవ నైంధవుడు పాండవుల యాశ్రమమునకువచ్చి యొంటరియైయున్న ద్రౌపది నెత్తికొనిపోవుచుండగ గర్భరాజుదులాశ్రమమునకువచ్చి యాసంగతిని దెలిసి నైంధవునివెన్నాడి వానితో ఘోరముగాఁబోరి. వానిని బరాధవించి ద్రౌపదిని దిరిగి యాశ్రమమునకుంజెచ్చిరి ఆకాలముననే వారి యాశ్రమమునకువచ్చిన మార్కండేయుని ధర్మజుండు పూజించి నైంధవుండు చేసినచేష్ట నామునికిం జెప్పినవిష్టుటఁ బిష్టంబడినయంశ మీ రానెఱపాఖ్యానము.

క. “కడు దుఃఖము నొందితి నని

యుడుగక యిటు వగచె దేలఁయుర్వీశ్వర! నీ

పడుటేటిది రఘురాముఁడు

గడఁగి యిడుమ వడఁడె తొల్లిఁకాటడవులలోన్. 4

ఉ. అనిభుకాంత గాఢ జనఁకాత్మజ? రావణుచే గృహీత యై
పోవదె? వానరప్రకరఁముల్ వెసఁ దోడుగ నేగి యాధరి
తీరివిభుఁ డబ్ధి గట్టఁడె? వఁధిపఁడె దివ్యశరంబులన్ దశ
గ్రీవునిఁగ్రమ్మఱంజనియఁకిల్చివరాజ్యవిభూతినొందఁడే?”

— ధర్మశాసన మార్కంఢేయుఁడు రామాయణకథ సెప్పట : —

ఎ. అనిన విని ధర్మజుండు “మునీంద్రా!” రాముండెవ్వనివం
శంబునవాఁడు? రావణుం డెవ్వనితనయుం? డే సమిత్తంబున
సీతాపహరణంబుసేసె? రామ రావణులకు సంగ్రామంబెల్లు
వర్తిలైం జెప్పవే?”యని రామాయణకథాశ్రవణకుతూ
హలైయె యడిగిన నమ్మహీపతికి నమ్మహామునియిట్లనియె.

క. “విను మిత్వాకుకులంబున

జనియించె నజుండు నాఁ బ్రశస్త చరితుఁ డా

తని కొడుకు దశరథుఁడు ముద

మున నాతఁడు పెండ్లియయ్యెఁమువ్వురుసతులన్. 7

వ. అందుఁ గౌసల్యకు రాముండును, కై కేయికి భరతుండు
ను, సుమిత్రకు లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులును జనియించి; రండు

రామునకు విదేహరాజనందన యైనసీత ప్రియాంగన య
య్యె; నిక రావణుజన్మంబు సెప్పెద వినుము. 8.

ఆ. అఖిలలోకకర్తయగువిరించికిఁ బుల
న్పుండు నాఁగ మానఁసుఁడు దనూజుఁ
డుద్భవించె; నతనిఁకుదయించె వైశ్రవ
ణాభిధానుఁడై నయాత్మజుండు. 9

వ. ఆవైశ్రవణుండు దనతండ్రి యగు పులస్త్యుని విడిచి,
తాత యగు చతుర్ముఖునకుం దపంబు నేసి, నలకూబరుం
డను కొడుకును, లోకపాలకత్వంబును, భనేశ్వరత్వంబును,
లంక యను పురంబును, శంకరుతోడి సఖ్యంబును వరంబు
లుగాఁ బడసి మహావిభూతితో వర్తిల్లుచున్నం గని యలిగి
పులస్త్యుండు నిజశరీరంబునం దర్థంబున విశ్రవసుండనువాని
సృజించి, 'యావై శ్రవణున కహితంబు సేయు'మని
పనిచిన నెఱింగి కిన్న రేశ్వరుండు విశ్రవసుపాలి కరుదెంచి
'మహాత్మా ! యేను నీకుం బుత్తుండ నయ్యెద, నాకుం
గరుణింపు;'మని యతనిం బ్రసన్నుండేసి సృత్తగీతవిద్యా
విశారద లయిన రాక్షసస్త్రీలం బుష్పోత్కటయు, మాలి
నియు, 1 పాకయు ననువారి మువ్వర నవ్వెప్పవరునకఁ
బరిచారికలంగా నిచ్చిన. 10

క. పురుషున నయ్యువతులు నొం

దొరులం గడవంగ విలసదుపచారనమా

చరణప్రవీణభంగులఁ

బరితోషితుఁ జేసి రాతఃపస్వివశ్యేన్.

11

వ. ఇట్లు ప్రీతుండై యతండు వారలకుఁ బుత్త్రదానంబుసేసిన నందుఁ బుష్పోత్కటకు రావణకుంభకర్ణులును, చూలినికి విభీషణుండును, పాకకు ఖరుండును శూర్పణఖ యను కన్యయు మిఘనంబై ప్రభవించి; రక్కుమారులకు నలుపు రకుఁ దజ్జనకుండు జాతకీర్మాది సంస్కారంబు లొసరించి నగారనంబుగాఁ జెనిచి యుపసేతులం జేసె నందు. 12

ఉ. ఆతతతేజః మన్నతభుజాగ్రుండు లోకభయంకరుండు వి ఖ్యాతపరాక్రముండు దశశతపండు సంతతిరోషమానసుం డాతనియల్ల దుర్మదమయాత్ముండు కూర్మిరుండు గుంభ కర్ణుండున్ । భీతివిదూరుఁ డార్యుండు విభీషణుఁ డుత్తమ చిత్తుఁ డారయన్.

13

క. ఖరుండు ఖరతేజః డవనీ

సురపరిభవకారి మాంసశోణితభుజః డు

ద్ధుర చిత్తుండు, శూర్పణఖయు

దురితచరిత ధర్మకర్మదూషిత యెప్పుడు.

14

వ. ఆరాక్షపకుమారులు దండివలన నఖిలవేద వేదాంగ, ధను శ్శేఖసా రగులై గంధమాదనగిరియందు నుఖం బుండి యొ

క్కనాఁ డోనికి మ్రొక్క వచ్చువాని నభికవిభవసమర్పితా
వైశ్రాణ్యం జూచి త్నత్రభావంబు దపోలబ్ధం బగుట విని
జాతమత్సరు లయి తారును బితామహం నుద్దేశించి తపం
బు సేయం దొడంగిరి; శత్రుకారంబు విను. 15

తే. మండుచేనవిఁ బంచాగ్నిఁ మధ్యమున, ఘ
నాగిమంబున బంతుల, సంత్యంతశుసిన
సమయమున నీరియందు, నిశ్చలత నిలిచి
దశముఖుఁడు వాయుభక్షుఁడై ♦ తపమొనర్చె. 16

మ. నియతాహారుఁడు నిర్జిహ్వేగ్రియుఁడు నై ♦ నిష్కంపనృత్తి
మహీ ! శయనండ్లై ప్రాణమల్ చరించె నధికేచ్ఛం గుం
భకర్ణుండు, ధై । ర్యయతుండ్లై ఘనుఁ డవ్వీధీషణుడు
పఞ్ణాహార 1వృత్తిన్ జపా । ధ్యయనానక్తిఁ దపంబుసేసె
మది సంత్యంతంబు సంశుద్ధితో. 17

వ. ఖరుండును శూర్పణఖయు వారికిం దగినపరిచర్యలు సేయు
చుండి; రంత సహస్రవర్షంబులు నిండినం బంకి వదనుండు
దనమస్తకంబొక్కటి ఖండించి మండెడు నగ్నియందువేల్చి,
మఱియు వేయేండ్ల కొక్కటిగాఁ గలలు దొమ్మిదియు
దటిగి వేల్చి ధైర్యంబు దఱుంగక పది యగు తలయును
ద్రోస సమకట్టిన బితామహంబు న్రత్యక్షంబై వారిచి

వానిశరంబు లెప్పటియట్లు కలుగ నొనంగి 'యమరత్వంబు
దక్క నొండు ని కభిమతం బగునది యెయ్యది యైనను
నడుగు' మనుటయు నన్ని శాచరుండు. 18

శా. “దేవా! యేను సమస్త దేవపితృడై తేయాహి గంధర్వ ర
క్షోవిద్యాధర యక్షజాతులకు నక్షోభ్యుండఁగాఁ బ్రీతితో
నీవిశ్వంబునఁ గామరూపగతి నాత్మేచ్ఛావిహారుండఁ గా
నీవే!” నావుడు, వాని కవ్వర మజుండిచ్చెం గృహ 1
లోలతన్. 19

—: బ్రహ్మ రావణమంథకర్ణవిభీషణులకు వరంబు లిచ్చుట. :—

వ. “మనుష్యజాతి యొక్కండు దక్క, నీచాప్సిన యందఱవల
నను నీకు మరణభయంబు లే”దని పలికి పరమేస్థి గుంభ
కర్ణంజూచి “వరం బహు” మనిన, వాఁడును దైవోప
హతుడై తనకు నాత్యంతికంబైన నిద్ర యడిగిన “నల్ల
యగున”ని విభీషణున కభిముఖుం డగుటయు నతండు కృ
తాంజలియై జలజాసనుఁ బ్రస్తుతించి. 20

క. “పరమాపద యైనపుడును,
దురితంబులు నామనంబుదొడరమియును, భా
సుర మగు బ్రహ్మాస్త్రంబును

గరుణింపవె!” యనిన నిచ్చిఁకమలజఁ డనియెకే.

క. “నిరతము రాక్షస 1భవమునుఁ

బొరసియు నీవిట్లు ధర్మబుద్ధి వగుట య

చ్చెరు విది గావున నీకులు

దిరముగ నమరత్వ మిచ్చిఁతిం గృప వత్సా.” 21

వ. అని పలికి పితామహులు డంతర్హితుండయ్యెదదనంతరంబ. 22

మ. వరగర్వోన్నతుఁడై దశాననుఁడు దుఃస్వారోధ్ధతిన్ చాడిమై

నరిగెం గిన్నరనాథుపై నతఁడు కాఁర్యంబాత్మనూహించి సం

గరనన్నద్ధుఁడు గాక కింపురుష యుక్షశ్రేణితోఁగూడఁ దా

నరిగెన్ లంకఁ బరిత్యజించి రభసోద్యత్పుష్పకాచూ

భుఁడై. 23

వ. ఇట్లతండు గంధమాదనంబునకుం జనునెడ వెన్నడిం దగిలి

దానవుండు వానిమానంబుతోన విమానంబు నపహరించినం

గనలి యక్షేశ్వరుండు “గురుండ నగునన్ను నవమానించి

తివి గావున నివ్వమానంబు నీపగతు పాలయ్యెడు” మని

శపించె నంత. 24

క. రాక్షసలక్ష్మీమహిమకు

రక్షకుఁడుగఁ బంక్తిముఖునిఁరాక్షసమాయా

దత్తు నభిషిక్తుఁ జేసిరి

రాక్షస బేతాళవరులుఁరాగం బెనఁగన్.

25

ఈ. వాఁడను బలదర్శమోహితుండై కడుంగి యింద్రానిదేవ
తల నొడిచి, తత్పదంబు లాక్రమించి, యీను మిగిలి జగ
ద్రావణంబు సేయుటంజేసి రావణుం డనుపేరం బ్రఖ్యాతి
వహించి సకలభూతభయంకరుండయ్యె; నట్టియెడ దేవర్షు
లును రాజర్షులునుగూడి చని తత్ప్రకారం బగ్ని దేవునకుం
జెప్పిన నతండు వారిం దోడ్కొని వారిజాసనుపాలికిం జని
యిట్లనియె. 26

ఉ. “ఘోరిభుజుండు విశ్రవసుపుత్రుఁడు పంక్తిముఖుండు
దర్పదు | ర్వారుండు రాక్షసేంద్రుండు భవద్వర 1 శక్తి
సవధ్యుడై మహా | ఘోరముగాఁ ద్రిలోకములకుం
గడు బీడ యొనర్చు జొచ్చె, వృ | త్రారి పురోగమత్రి
దశులందఱు గింకరులై రి వానికిన్. 27

ఉ. దానపుచేతఁ గట్టవడిదై న్యము నొందుట కోర్వలేక నీ
దై నపదాంబుజంబు లభయంబని చేరితి: మింక మమ్ము నె
ట్లై నఁ గృపార్ద్రమానసుడవై తగఁ జేకొనవయ్య !
మాకు ది | క్కై నను గాకయున్నఁ గమలాసన! నీవకద
య్య ! యెయ్యెడఁ .” 28

వ. అనినఁ బరమేస్థి వారల కట్లను; “నిక్కార్థంబునకు నేను
మున్ను తగిన యుపాయంబు నిశ్చయించి నారామణుం

బొగ్గించితి నదైవుండు మనుష్యభామబున నవతరించి
 యారాక్షసు వధియించువాడయ్యె; నింద్రాదిసురులును
 దమతమ యంశంబులంజేసి ఋక్షవానరజాతులయందు జని
 యింపం గలవారు; మీకు భయంబు వలదని యగ్ని
 ప్రముఖులైనయమ్మహామునులనమ్ముఖంబున దుందుభి
 యనుగంధర్వకామిని బిలిచి, “కీవు కుబ్జకూపంబున మం
 థర యనుపేర భూలోకంబున నుద్భవించి నీనేర్చువిధంబున
 దేవకార్యంబులు నిర్వహింపు” మని పనిచి వారి వీడ్కో
 లిపె; బదంపడి దివిజుల యంశావతారంబులంజేసి. 29

మ. గురుశైలోన్నతగాత్రు లుద్ధణభుజోఃగ్రుల్ వజ్రపాషాణక
 ర్కరు లర్కప్రతిమానతేజులు గుణాఃకల్పుల్ మహాకల్పభీ
 కరకాలాంతకల్పు లాజినిపుఃకుల్ గర్వోన్నతుల్ ఋక్షవా
 నరవీరుల్ జనియించి రెల్లయెడలన్ నాగాయతప్రాణులై .

క. అన విని యుధిష్ఠిరుం డ

మ్మునివరుతో “ననఘ ! ధర్మఃమూర్తిని నారా

ముని నేల యరణ్యంబున

కనిచెను దశరథుండు సేపుమ ! యక్కడ యెల్లన్.” 31

చ. అని యడుగుటయు, మార్కండేయుం డిట్లనియె; “దశర
 థుండు నిజసుకృతపాకంబునంజేసి రామనామము లయిన
 కొడుకుల నలువురం గని త్రైలోక్యరాజ్యంబు సంప్రాప్తం

బయిసయట్లు సంతసెల్లె; నక్కుమారులు క్రమంబున నుపే
 నీతులు సఖలవేదవేదాంగవిసీతులు యథాక్రమపరిణీతులు
 నై విలసిల్లి రంత. ౪౨

సీ. అభినవపద్మదళాక్షు నక్షీణవి

స్త్రుతవత్సు నాజానుఁదీర్ఘబాహు
 మధురస్మితానను • మదగజగమను నా
 రూఢయావను నభిరూపతేజ
 శ్రీరమణీయుఁ బ్రీతిస్థయశోరమ్య
 నిఖలవిద్యాగమనిపుణచిత్తు
 నింద్రసమాను జితేంద్రియు ధర్మజ్ఞఁ
 షారబాంధవజనఁ ప్రార్థనీయు

ఆ. దుష్టనిగ్రహైకధుర్య విశిష్టనం

రక్షణాభిలోలు • రామభద్రుఁ

గులపవిత్రుఁ బెద్దఁకొడుకుఁ గనుంగొని

రాజవరుఁడు గరము • రాగ మెనఁగ.

౪౩

వ. యౌవరాజ్యవదంబునకు సతని నభిషేకర బాచరింపం గోరి
 యూప్తమంత్రీజనమృతంబునఁ బురోహితనిరూపితం బైన
 శుభదినంబున నక్కార్యంబునకు సమకట్టునెడ, భరతుదాది
 మంథర యనునతి యమందగతిం గైకేయిపాలికిం జని యి
 ట్లనియె. ౪౪

ఉ. “ అక్కట! నీదేసం బతికి ♦ నాటడికూరిమి యయ్యె మా
యపుం । జొక్కులు నీవు నిక్కముగఁ ♦ జూచి మనంబున
మోసపోయి తా । టక్కరి కోసలాత్మజయెడం బ్రియుఁ
డై యదె తత్తనూజు నిం । పెక్కఁగ యావరాజ్యమునఁ
నిప్పుడు పట్టము గట్టఁ బూనెడున్. 35

ఆ. పుడమితేనిమదికి ♦ నెడ యైతి నీ వింక
నేమి సెప్పఁ గలదు ♦ వామనయన !
కడఁగి నిన్నుఁ గొడుకుఁ ♦ 1 బెడవడ వైచి యా
నవతికొడుక యేలు ♦ నవని 2యింక. ” 36

క. అనిన నుదరివడి కేకయ
తనూజ గడు నంభ్రమమునఁ ♦ దత్తణమ నరేం
దునిపాలికిఁ జని యేకత
మున ని ట్లనుఁ బ్రణయపూర్వముగ నాతనితోన్. 37

క. “ ధరణీశ ! తొల్లి నాకుం
గరుణించినవర మొకండు ♦ గల దది మదిలో
బరికించి యిప్పు డొనఁగుము
చిరముగ సత్యవ్రతంబు ♦ పెల్లింపు తగన్. ” 38

వ. అనిన నతం డయ్యతివం గనుంగొని “యవధ్యుల వధియి
చుటయును, వధ్యులం గాచుటయును, బ్రాహ్మణాధసంబులు

దక్క నన్యలధనం బపహరించుటయును, సభీష్టధనంబు
నిచ్చుటయును మొదలుగా నతిదుష్కరంబు లైనవాని
నైనను భవత్ప్రియార్థంబు సేసెద; నెయ్యది సెప్పు”
మనినఁ బ్రీత యై భరతమాత యిట్లనియె. 39

తే. “యశానరాజ్యపదంబునఁ యందు భరతు
నధిప ! యభిషేక మొనరింపు ; ♦ మడవిలోన
నొలసి పదునాల్గునర్జుంబు ♦ లుండ నాన
తిమ్ము రాముని; నురువర ♦ మ్మిడించు నాకు.” 40

క అనవుడు వీనులు గొఱవిం
గొని చూడిన యట్టు లైనఁ గువలయపతి పె
ల్లన పిడు గడిచినక్రియఁ జే
తనరహితుం డగుచు ధరణిఁ తలమునఁ బడియెన్. 41

వ. అంతయు నెఱింగి రాఘవుండు ‘నిజజనకుండు సత్యప్రతి
జ్ఞుండు గావుత!’ మని యాక్షణంబ నీతానమేతుండై వనం
బునకు వెడలె; నతనిపిఱుందన లక్ష్మణుండునుం జనియెఁ
దదనంతరంబ. 42

—: దశరథుండు రామవిశ్లేషముచే సురలోకగతుం డగుట. :—

క. రాముండు సనుట విని మహా

ధ్వామం బగుశోకవహ్నిఁ ధరికొనఁగను ‘హా!

రామ! గుణధామ! యని 1యని

భూమిశ్వరుఁ డనువియోగముం బొప్పించెన్. 43

వ. ఇట్లు దశరథుండు సురలోకగతుం డగుటయు, గై కేయి
దనకొడుకు రానించి “భూవల్లభుండు దేవభావంబు
నొందె, రాముండును వనంబున కరిగె, నింక నర్హుండవు
నీవ కావున నఖిలమహీరాజ్య రక్షణంబు నేను” మనిన,
నక్కుమారుండు కోర్కెతోకదందవ్యామానమానసుండగు
చుఁ దల్లి కీట్లనియె. 44

సీ. “దురితంబు లెన్నండుఁ ♦ భారయక వెలుగొందు
కమలాప్తకులమునఁ ♦ గసటు గలిపి
పరమధర్మాత్మకుఁ ♦ బురుహూతనన్నిభుఁ
బతి మ్రింగికొని కృపఁబాట వైచి
యాయతబాహుఁ దేజోయుక్తు మాయశ్శుఁ
బటుధైర్యు సడవులఁచాలు వోచి
2 జీవితహంత వై తోనంగరానిదు
ప్రీతి నాయకాదలఁగీలుకొల్పి

ఆ. శ్రీకి 3 నెడలి సకలలోకంబు 4 చేతను
దిట్టు గుడిచి కోర్కెఁదీర్చుకొంటి

సాపజాతురాలఁ యీసాతకం బేమి

సేయి? దింక నేమి నేమువాడ?”

45

వ. అని దుఃఖించి భరతుండు దండికి నుచితక్రియలు నిర్వ
ర్తించి యనంతరంబ సమస్త మంత్రీసామంతభూసురపౌర
జానపద సహితుండై కదలి, మువ్వరు డల్లులను వసిష్ఠ
వామదేవులనుం బురన్కరించుకొని తానును శత్రుఁ ఘ్నుం
డును రామానువయార్థంబు చిత్రకూట శైలంబున కరిగి
యందు.

46

మ. కనియెం, గోమలనీలమేఘసుభగాఁ కారున్ జటావల్కలా
జన ధారున్ సితభూతిభూషితుని రాజీవాక్షుఁ గల్యాణాకీ
ర్తసు1ఁ గాకుత్స్థకులప్రదీపకుని సీతాలక్ష్మణోపేతు స
న్మునిలోకార్చిత సత్కుచాభరణ రామున్ రాజచూ

డామణిన్. 47

వ. కని యంతంత నాక్రందనపరుం డగుచుం జని తదీయ చర
ణంబులపయిం బడి పితృమరణప్రకారం బంతయుం నెఱిం
గించి “దేవా! సకల సామ్రాజ్యధురీణుండవై మ మ్మం
దఱ ననుకాసింపవే!” యని యర్హ జన సహితంబుగా నత
నిం బొర్ణించిన.

48

క. గురువాక్యరక్షణై కా

దరచిత్తుం డై నయయ్యుదాత్తచరితుఁ డె

---

1 హర్షాండకులేంద్రు నింద్రసము.

వృక్షసున నోపబడఁ డయ్యెను

సరనమహీరాజ్య సమనుశాసనమునకున్.

49

వ. భరతుండును రాముచేతఁ బ్రత్యాఖ్యాతుండై తవీయపా
దుకంబుల గొని చని వాని నర్పించుచు నందిగ్రామంబు
నందు వసియించి రాజ్యానుసంధానంబు సేయుచుండె; నిట
రాఘవుం డయోధ్యా సమీపం బగుటంజేసి క్రమ్మఱ
భరతాగమనంబు శంకించి చిత్రకూటంబు వాసి, శరభంగు
పాలికిం జని యతనిచేత సత్కృతుండై దండకారణ్యంబు
సొచ్చి, యందు గోదావరీతీరంబున ననుజ వధూసహితం
బుగా గృతనివాసుండై యున్నంత, దశగ్రీవుచెలియలు
శూర్పణఖ సనుడెంచి వారికి నవకారంబు సేయ మొనసినం
గినిసి యారాజపుత్రులు దత్తర్థనాసికావై కృతర బాసరిర
చినం బదంపడి.

50

ఉ. శూర్పణఖానిమిత్తమునశూరు లనేకులు రక్కసుల్ మ
హాః । తస్పితరోషులై బహుశః సైన్యయుతంబుగ నెత్తి
వచ్చుడున్ । దర్పితవైరిభంజనుఁ డుత్తారుఁడు రాఘవుఁ
డస్త్రవిద్య నే । ర్పేర్పడఁ గేలిఁబోలె సమయించె రణాం
గణభూమి నందఱన్.

51

వ. ఇట్లు భరదూషణాదులందొట్టి పదునాలుగువేల రాక్షసులం
జంపి దండకారణ్యంబు విగతకంటకంబు గావించె; నంత
శూర్పణఖయు రయంబున రావణుపాలికిం జని తచ్చరణం

ఋలపయిం బడి యేడ్చినం, జెలియలి కై న వైకృతం బే
ర్పడం జూచి యన్నిశాచరనాథుం డిట్లనియె. 52

సీ. “ఎటింగి యెటింగి నేఁ ♦ డెవ్వఁడు నిశితవి

స్థారశూలాగ్రంబు ♦ పయికి నుటికెఁ?

దలయంపియం దగ్గి ♦ దరికొల్పి యెవ్వఁడు

నేఁడు నెమ్మది శయ ♦ నింపఁ జూచె?

నుగ్గివిహనలం ♦ బుమియు చున్నయహీంద్రుఁ

గడఁగి నేఁ డెవ్వఁడు ♦ గాలఁ దన్నె?

హుంకారఘోరమై ♦ 1యుదరు బెబ్బులి మీస

లుటక యెవ్వఁడు నేఁ ♦ డూఁచికొనియెఁ

ఆ. 2 నిన్ను నెవ్వఁ డకట! ♦ నేఁ డిట్లు గడు ఖంగ

పటిచెఁ జెపుమ నాకుఁ ♦ బద్ధనయన!

యూయువును సిరియుఁగిను ♦ నవసంబులయ్యె నేఁ

డెవ్వనికొ తలంప ♦ నిజగమున.”

53

క. అని పలుకునప్పు డాతని

ఘనతరముఖ నేత్రనాసి ♦ కా4రంధ్రములం

దనవరణ రోషచావక

జనితశిఖావిశతం లక్ష్మ ♦ జంబుగ వెడలెన్.

54

1 ఒడరు (లేక) ఒడపు. 2 వాఁడు మత్ప్రతాప వైశ్వానరార్పుల
జూలియ నీక్షణంబ శలభమనఁగ. 3 నపాయంబులయ్యె. 4 కర్ణములన్.

వ. శూర్యణఖయు నతనికి రాఘవులున్న తెఱంగును, నీజపతి
 భవంబు దత్కృతం బగుటయు, ఖరదూషణాది రాక్షసవధ
 యునుం జెప్పిన విని, ధనదానుజుం డాక్షణంబ పురసంరక్ష
 ణంబునం దాప్తజనంబుల నియోగించి సన్నద్ధుండై యో
 క్కరుండ వెలువడి త్రికూటకాలపర్యతంబులు గడచి సము
 ద్రతీరంబునఁ బరమేశ్వరనివాసంబైన గోకర్ణస్థానంబునకుం
 జని, యచ్చటం దొల్లి రామువలనం బ్రాప్తపరాభయంబై
 ప్రవ్రజనంబు నొంది తపంబు సేయుచున్నవానిం దనపూ
 ర్వామాత్యు మారీచుం గనిన, నతండును బ్రియసంభ్ర
 మంబులతోడ నతనిం బూజించి కుశలం బడిగి ‘భవదాగ
 మన నిమిత్తం బేమి?’ యని యడిగిన ననురేశ్వరుం
 డిట్లనియె.

55

ఉత్సా. “వినవె? రాముఁ డనఁగ నొకఁడు • విపులదర్శహృద
 యుండై | మనఖరుండు లోనుగా సమగ్రశౌర్య
 లైనయ | ద్దనుజవరులఁ దునిమి యిపుడు • దండకస్థలం
 బునం | దొనర నిర్భయత్వ మొప్ప • నున్నవాఁడు
 మేటియై.

56

ఆ. వానిఁ బరిభవంపవలయు, నప్పనికి సా
 హాయ్యకం బొనర్చు • మనఘ! నాకు”

ననిన సధికభయసమావిష్ట హృదయుడై

యమరవైరి కీర్తిలనియె నతఁడు.

57

చ. “ఎఱుంగవు 1 గాక! రాఘవును దీర్ఘభుజాబలకూఢి నాజులొ
నుటక తదీయబాణరయఁమోర్వ వశంబె? పినాకీకై న 2 ను
క్కఱ మఱినీకు నిత్తెఱుంగుఁగా దన కేఖలుఁ డొక్కొ
బుద్ధిగాఁ । గఱపినవాఁడు? నేటునకుఁగాలము నేరెహ? కా
క యిమ్మెయిన్.

58

ఆ. రాముతోడఁ 3 దొల్లిరణమునఁ గడు భంగ

మొంది కాదె దైన్య యుక్తి నిల్లు

దమస్సినైతి; నేడుఁతగ దమ్మహాఘ్నని

యందు వైరబుద్ధియధిస! నీకు.”

59

వ. అనిసం గలుషించి లంకేశ్వరుండు వానిం జూచి, “నాపను
పు నేయవైతివేని నిన్నిప్పడ శృతాంతగోచరుం జేయు
దు”ననిన వాఁడును దనమనంబున ‘వీనిచేతం జచ్చుటకం
ఁబను రాఘవకృతంబైనమరణంబు మే’లని తలపోసి,
“మహాత్మా! నీకు హితంబు గోరి చెప్పితి; నిది యిష్టంబు
గాదేని భవదీయశాసనంబు గైకొని చేసెదం బనుపు”
మనినఁ జౌలస్త్వం డిట్లను. “నీవు రత్నమయతనూరుహం
బగు కనక మృగంబు వై చని జానకిం బ్రలోభింప వలయు,
నీతావోదితుడై రాముండు నిన్నుం బట్ట నమకట్టి నీ

చేసినతిదూరంబు గొనిపోవంబడు; నప్పు డేను దద్దామిని
సంహరించెడి; బిర్రువారిహమర్మనస్కుండై యతండు
చెడి పోవుననిన నట్ల కాక యని మారీచుండు, 60

—: మారీచుండు మాయామృగంజై చనుడెంచుట. :—

క. కనకమృగరూపమునఁ జని

యి: నుశ్యుండు సలియు నున్న యెడ 1 మెలఁగుటయుం
గని జానకి కౌతూహల

మునఁ బ్రియుఁ బ్రార్థించె హరిణఁపుంగవుఁ బట్టన్. 61

అ. ధరణి సుతయు విధియుఁదన్నఁ బ్రేరేపంగ

నినశబ్దద్రి యగుచుఁనవనివిభుండు

మృగముఁ బట్టఁ దివిరేఁమృగనేత్ర 2 కావ స

ద్విసుతబలు సుమిత్రఁతనయు నునిచి 62

క. అనదృశ కార్ముకధరుఁడై

మనలక యామృగమువెనుకఁమర్దితరిపుఁడిం

పెనఁగంగ నరుగఁ దొడఁగెను

వెన రుద్రుండు యజ్ఞమృగముఁవెనుకొనుమాడ్కిన్. 63

వ. అట్టి యననరంబున.

64.

మ. పుట్టచున్ దవ్వగఁ, జేయలంతి నిలుచుం, బట్టిక 1 యాసా
 సలం | బిటువోవుం, బొదిలంగు డిందుఁ, బొడమున్ బిట్టు
 ల్గి వే దాఁబుఁ, గృ | మృతీ చూచుం, జెవి దాఁచి
 నిల్చు, మలయన్ మట్టాడు 2 గ్రోడాడు, నే | మఱిన
 ట్లుండుఁ, దృణంబు ఫి మేయు, మలయన్ మాయామృగం
 బిమ్ములన్.

వ. ఇట్లతి దూరంబుగా నెలయించి యలయించిన, నది రాక్షస
 మాయగా నూహించి రాఘవుం డమోఘబాణంబు దొడిగి
 తడయక యమ్ముగంబు నేసిన. 65

క. వాలమ్మ దాకి యొటలుచు
 నాలోనన గామునెలుగు నట్టియెలుగు గా
 “హా! లక్ష్మణ! నీతా!” యని
 కూలి కపటమృగము దన్నికొనుచుం జచ్చెన్. 66

తరువోజ. ఆయెలుఁ గేగ్గడ • నవనీతనూజ
 యాలించి తల్లడం • బడరు చిత్తమున
 “నోయన్న! లక్ష్మణ! • యెలసి మీయన్న
 యుగ్రరాక్షసబాధ • నొందంగఁ బోలు!
 నాయతభుజ! వింటె? • యమ్మహాభాగుఁ
 డత్యంత దుఃఖార్తుఁ • డై నిన్ను జీరె;

బోయి వే 1 కావు విః స్ఫురితపుణ్యైక

భూషణోదార! యః పృథువరత్నంబు. 67

ప. అనిన నతం డమ్మానిని కీర్తనియె. 68

ఆ. “అబల! వెఱున కుండు • మఖిలలోకములను

రాఘవేశ్వరునకు • రణములోన

నెగురఁ గలఁవె శూరుఁ • డెచ్చాడు నతనికి

నెట్టియెడల దురిత • మేల పొందు? 69

క. ఇనవంశోత్తముఁ డిప్పుడ

చనుదెంచుఁ బ్రియంబు నొందు • జలజానన!”నా

విని జానకి లక్ష్మణునెడ

జనితాశంక యయి కోధ • సంభ్రాంతమతిన్. 70

సీ. “నీతలం పెఱుఁగుదు • నీ కేట వలవని

జాలి నీ కి క్లేల • సంభవించె?

నతిఘోరశస్త్ర విఃపాగ్నులయం దొంట

వేగంబ ప్రాణముల్ • విడుతుఁగాక!

యే నేల నిను వరి • యింతు? బెబ్బుతికాంత

యక్కట నక్క పొం • దానధదునె?”

యని యిట్లు నత్పురుషాగ్రగణి సామిత్రి

బడఁతి యిచ్చియములు • వలుతుటయును

- ఆ. జెవులు యూనికొనుచుఁ ♦ ఒత్తొను గలంగ ల
 క్షుణ్ణుడు దత్తణాబళిమహితకౌర్యుఁ
 డతులబాణచాపహస్తుడై తనయన్న
 సనిసచొప్పనంద ♦ చనఁ దొడంగె. 71
- వ. అయ్యవనరంగున, దశాననుండు. 72
- మ. కమనీయం బగుజన్నిదంబు శిఖయుం ♦ గౌపినమున్ ధా
 తున | శ్రుము దండంబును గుండియుం గుశవనిత్రంబుం
 గడక వృద్ధభా | పము సంతిల్లఁ ద్రిదండి వేషధరుడై ♦ న
 చెప్పి బధిశ్రాంతి దే | హమునం దోడంగ నీతయున్నెడను
 నూయాదత్తుఁ డక్షీణతఁ. 73
- తే. వాని నిక్కంపు మునియకా ♦ వగచి రాము
 పవిత గడుభక్తిఁ బూజించి ♦ వన్యఫలము
 లొసఁగుటయు, వానిఁ జేకొన ♦ నొల్ల కసుర
 మదన వివశుడై యిట్లరు ♦ మగువఁజూచి. 74
- మత్తు. “ఏను దానవనాయకుండ, సహీనసత్త్వండు, రావణా
 ఖ్యానిరూఢుండ, లంక నాఁగ జగత్ప్రసిద్ధము మత్పురం
 బానతాంగి! మదీయవల్లభ ♦ వై 1 భజింపఁగ రాదె ది
 వ్యానుభోగము లిష్టచేష్టితహరి యావనలీలలన్. 75
- క. ఎక్కడిరాఘవుఁ డక్కట!
 తక్కవయగువేదమనుజుఁ ♦ దగిలి వనమునం

“బెక్కి-డుమలఁ బడఁ దగునే?

తక్కుము మది నింక నొందు ♦ వలఁపులు తరుణీ! 76

వ. అనిన విని వై దేహి భయకంపితదేహ యగుచు సతని
కిట్లనియె. 77

సీ. ఇట్లాడ నర్హమే? 1 యే నేడ? నీ వేడ?

నక్షత్ర తారాగణంబు తోడ

నాకసం బంతయు ♦ నననిపైఁ గూలిన

పసుమతి వ్రసిన ♦ వనధు లెల్ల

నింకినఁ జంద్రది ♦ నేశ్వరు లన్యోన్య

2 విపుల లేజంబులు ♦ వీడుపడిన

నే నేల యన్యుని ♦ నెడలోనఁ గామింతుఁ?

గరిణి యేవాట సూకరముఁ గలయు

ఆ. మహారకమలమధురఁ సాస్వాదన

పరవశాత్మ యైనఁ భ్రమరకాంత

రిత్తబుద్ధి నకట! ♦ రేగుపువ్వులరసం

బాను నెట్లు? బేలఁవై తిగాక.” 78

—: రావణుడు సీత నెత్తికొని లంకకుఁ బోవుట. :—

వ. అని పలుకుచు నొయ్యనొయ్యన తొలంగు జచిన, నద్దరా

త్తుఁ దతిభయంకరంబుగా జంకించి యమ్మగువం బట్టికొని
గగనంబున కెగసి లంకాపురాభిముఖుండై యరుగఁ దొడం
గిన, నయ్యింతి యెంతయుం దలరి యిట్లని విలాపంబు
సేసె.

79

ఉ. “చేవతలార! యోధరణిఁ చేవతలార! జగత్త్రయో
న్నతుం । డై వెలుఁ గొందురామునికుఁలాంగన జానకి
నేచు; నన్ను మో । హావిలుఁ డొక్కరక్కసుఁ డనర్గ
భుఁడై కొనిపోయెడుం గృవం । గావరే! పుణ్యమున్ య
శముఁ ఁ గై కొనరే యిదె మీకు మ్రొక్కెదన్. 80

క. అని యేడ్వఁగఁ దద్వచనము

లనఘుఁడు గిరి గహ్వరాంతఁరాలయగతుఁడై
విని యరుణసుతుఁడు దేజో

ఘనుఁడు జటాయు వసుపక్షిఁ గారుణ్యమునన్.

81

క. ఎఱకలు గలకులశైలము

తెఱఁగు 1 మెయిన్ రయము మెఱయఁదివికి నెగసి బె
ట్టుముజలధరముక్తియ ను

క్కటి భువనం దెల్లనదుర్నివనార్చుచుఁ గడిమిన్. 82

ఉ. “ఓరిదురాత్మ! యీయబలఁ నోడక యేటికిఁ బట్టినాడ?
ఎం । భోరుహనేత్ర విద్యు; మెటువోయినఁ బ్రాణముఁ
గొందుఁ నింక ను । గ్రారి విభేది విక్రము జటాయు నె

ఊంగవే"యంచు దర్పదు । ర్వారుడు వీక దాకె
సురఃవర్గ 1 విభూతను వద్దశాననున్. 83

మ. ఘనపక్షాహతులం బ్రకాండ పరిఘాఘాతంబులం దీవ్రశా
తనఖోచ్చేదములం బ్రదీప్తశరవేధకీడలం సూరచం
చునిసాతంబులఁ బౌఢ్రకుంతముఖవిస్ఫోటంబులం డత్తగేం
ద్ర నిశాటేంద్రులపారు సాధననమత్వస్ఫూర్తి నొప్పెం
గడున్. 84

చ. పటుతరపక్షిపక్షముఖపాదనఖప్రవిభూతఖండిత
స్ఫుటితశరీరుడై బహుళఃఖోణితధారలు మేనఁ గ్రమ్మఁగా
దటసము పాంతనిర్గళితఘాతురసారుణసాంద్ర నిర్ఘో
త్రటకులశైలలీల దశఃకంఠుడు నిల్చె 2 నకుంతిత్పత్తిన్. 85
చ. తదనంతరంబ. 86

క. తెలుపి గని దాసవేశ్యరుఁ
దుఱక కృపాణమున నాఖఁగోత్రమునెఱకల్
నఱకినఁ గూలె నతం డిల
నఱవఱలై పవనహత 3 మహాభ్రమపాలెన్. 87

వ. ఇట్లు జటాయువుం గూల్చి రావణుం డధికరయంబున నరు
గునెడ జానకి దనకు ది క్కెవరు లేమింజేసి నిరాశయై యు

1 నిఘాదను (లేక) విమానను 2 అకంఠ పక్షి 3 మహాభ్రమువాలెన్.

క్కశైలశృంగంబునందుఁ గొందఱువాసరులు మెలంగు
చున్నం గని, తనకట్టిన పుట్టంబుకొంగు సింఱి 1 భూషణం
బులు ముడిచి తత్ప్రదేశంబున వైచేం బంక్తివదనుండును
లంగాపురంబునకుం జని యం దశోకవనమధ్యంబున నాసు
మధ్య నునిచి తదీయరక్షణార్థంబు రాక్షసీనీనహంబు ని
యోగించె; నిట రాఘవుండు మాయామృగంబు వధియిం
చి మగుడంజనుడెంచువాఁడుదనకెదురుగా వచ్చులక్ష్మణుం
గని 'రాక్షసగోచరం బైనననంబున జానకి నొంటి యునిచి
వచ్చి తప్పు నేసి'తని పలుకుటయు, సుమిత్రానందనుండు
ధాతీశనయ నన్ను నవమానించి పలికినతెఱంగు సె
ప్పిన.

88

మధురాక్కర. కనకమృగ మట్లు దను దప్రసాదాఁ ద్రిప్పి
తెచ్చుటకు

వనజయుఖ నేకతమ శూన్యవనమునయం దునిచి

వెనుక ననుజుండు వచ్చినవిధమునకు మదిలోన

వనఘఁ డెంతయు వగచుచు ♦ నరిగె నాశ్రమమున.

వ. అట్లు సని చేతనారహితంబైన శరీరంబునుంబోలె సత్రావి
హీనంబైయున్న పర్ణగృహంబు గనుంగొని రాఘవుండు
మూర్ఛితుండై లక్ష్మణ 2 ప్రయత్నంబునఁ గొండొకవడి
కిఁ దెలివొందె; నంత నయ్యన్నయం దమ్ముండును దత్ప్ర

దేశములందు సుందరిం దడవుచుం జనువారు ముం
దిలు. 90

తే. ఎలిశపాతభంగుర మైనఁకులనగంబు
కరణిఁ బడి యున్న స్త్రధ్రంబుఁ ♦ గాంచి బుద్ధి
నదియు రాక్షసమాయ యశాఁనని తలంచి
యేయ సమక్ష్మియు విహఁగేంద్రుడెఱిగి. 91

క. “ఓయయ్యలా! యేచ జ
టాయు వసం బరఁగుపక్షి ♦ 1 నరుణతనయుడొక
మీయయ్యడశరథక్షితి
నాయకునకుఁ బ్రియసఖుండ” ♦ నావుడు వారల్. 92

వ. డాయ నరుగుడెంచుటయు, నతండు వారితో రావణుండు
వై దేహిం గొనిపోవుటయుఁ దదర్థంబై తాను నద్దనుజుం
దొడరి వెనంగుటయుం జెప్పి, రావణుం డరిగినదెస నెఱిఁ
గించి 2 విగతజీవుం డయ్యె; నయ్యిరువురు నప్పులుఁగుఱే
నికి నతిగౌరవంబున నగ్నిసంస్కారాదికరణీయంబులు నిజ
జనక నిర్విశేషంబుగా నాచరించి దక్షిణాభిముఖులై చని
చని. 93

చ. ఊరమున యందుఁ గన్నులుఁ బృథ్వాదరదేశమునందు
నోరుఁ బ్ర | స్ఫురితభుజద్వయంబుఁ గులఁభూచిఁబోన్నది

1 నరయుండునన్నున్. 2 పరమాత్మనపరావతారింబగు విద్యుత్
పారి రఘురాముం గనుంగొనుచు విగతజీవుండై పుణ్యలోక ప్రాప్తండు.

భావముం గరం । బరుదుగ నుగ్ర మైనవిక్రతాకృతితోడ
నశేవసత్త్వం । స్మరుఁ డగు చున్నవానిఁ బుటుసత్త్వఁ
గబంధునిఁ గాంచి రచ్చటన్. 94

ఆ. అక్కబంధుఁ డామిఁపార్థి యై లక్ష్మణుఁ
బట్టికొనియె బాహుఁబల మెలగ్గ;
నతఁడు గతు విషణ్ణుఁడై “యన్న! నను జూడు”
మనుచు రాముఁ జూచి యనియె మఱియు. 95

—: శ్రీరాముడు కుంభుఁ డనురాక్షసుం జంపుట. :—

సీ. “మహానీయగ్రాణ్యైః ♦ మహిమ వాయుటయును
బిట్టమరణంబు నాఁభీలవివిన
భూములఁ గడుదుఃఖమునఁ జరించుటయు వై
దేహి గోల్పడి వగఁ ♦ దిరుగుటయును
దుదిఁ బోయి యే విట్టు ♦ దొడరి యీదానపు
వాతఁ జిక్కుటయును ♦ వగవ నీకుఁ
బైవయిఁ బెక్కులాపదలయ్యె నక్కట!
ధరణీశ! నీవు నాధరణీసుతయుఁ

ఆ. గలసి పూజ్యరాజ్యఁగౌరవంబున వెలుఁ
గంగ నెలమిఁ జూడఁ ♦ గాన నైతి
నెను దలఁప నెట్టిహింసభాగ్యుండనో”
యరుపు ననుసఁ డార్తి ♦ నడలుటయును; 96

తే. విగత సంభ్రముఁ డై నామఁవిభుఁడు గడఁగి

“యన్న! లక్ష్మణ! యోడకుఁమన్న! యేచ
గలుగ నీకేల యాపద . † గలుగ నేర్పు?”

ననుచు గ్రొక్కు న నిశితమఁహాసి వెఱికి.

97

వ. ఆరక్కనుఁ డాచేయి దునిచు వేసిన లబ్ధమోక్షోపశాంతి
లక్ష్మణుండు ప్రకటనైఁహికేయ దంష్ట్రావిముక్తుం డయిన
తిగ్మభానుండునుబోలెఁ బ్రదీపుం డయి తీక్షణకాక్షేయకం
బునఁ దనలు దక్షిణశాహుఖిండనంబు నేసి పార్శ్వద్వయం
బు భేదించిన నాక్షణంబ కబంధుండు దివ్యరూపధరుం డగు
టయుం గని రాఘవుండు విస్మయింపడై.

98

క. “ఈవసమునందు రాక్షస

భావంబున నున్ననీకుఁ † బ్రకటితదివ్య

తౌవౌపి యైనకారణ

మేవిధి?”మనుటయును నాతఁ † డిట్లని చెప్పెన్.

99

వ. “ఏను విశ్వావసుం డనుగంధర్వుండ; బ్రహ్మశాపంబునం
జేసి రాక్షసత్వంబు నొంది మీవఱన శాపమోక్షంబు వడ
సితి; రావణుం డను రక్కసుండు జానకిం గొనిపోయి లం
కానగరంబున నునిచినవాఁడు; మీకు హితోపదేశంబు
నేసెద; నీట పోవంబోవఁ బంపాభీశానం బయిన సరోవరం
బు గలదు; దానియావల ఋశ్యమూకంబను నై అలలుసం
ది నానినీహోదరుండు సుగ్రీవుం డను పానకుండు సచిన

చతుష్టయసహితంఁడై యుండు; సతనితోడ సఖ్యంబు
 నేయుము; దానం జేసి నీకుఁ గార్యసిద్ధి యగు'నని పలికి
 గంధర్వుండు వారి వీడ్కొని నిజేచ్ఛఁ జనియె; దదనంత
 రంబ యట చనిచని. 100

సీ. కమనీయకమలినీకష్టరదళకేస

రాన్నితజలముల ♦ సర్వవిధియుఁ
 దరళ తరంగహస్తములఁ బొద్దంబు ను
 స్మదచక్రిసారసఁచుధుపహంస
 రుతులఁ బ్రియోక్తులు ♦ రుచిరవాసీర ని
 వేశనచ్ఛాయల ♦ విశ్రమంబు
 మందసంచారితఁమారుతంబులు నురు
 తానోదనమును ♦ దగిలి యెప్పుడు

ఆ. నాచరించుచును సమంచితాతిధి జన

సేవనహాసఁ దనదు ♦ జీవనంబు

ఫలము నొది నొప్పు ♦ పంపాసరోవరం

బెదురఁ గాంచి రన్నఁగోదగిసుతులు. 101

వ. ఆసరోవరతీరంబునం గౌసల్యానందనుండు 1 దత్తద్విషయ
 విశేషోల్లాసంబులవలనం గ్రొత్తయై చిత్రజానలంబు దిరి
 కొని చేతోవృత్తంబు నెరియింపం దొడంగినఁ, దాల్మి దొ
 టంగి జానకిం బేర్కొని యాక్రందన వచనవివశం డగుట

యు నతనికి లక్ష్మణుం డిట్లనియె.

102

చ. “పురుషవరేణ్య! యిట్లు మిముఁబోటులకుం జనునయ్య!
యూపదల్ | వొరసినచోఁ గలంగుట ప్రభుత్వ మెలర్పఁగఁ
దాల్చి యూఁది దు | స్తరతర మానసవ్యధలు • దల్లుము
సంభృతపౌరుషుండ నై | యరయుము దేవి యున్నయె
డ • యారసి కార్యము 1 దీర్పునేర్పునన్. 103

ఆ. అధిప! శిష్యుఁడను సహాయుండ భృత్యుండ

నైన యేను గల్గఁనాత్మ నీకు

నేల వగవ?”నని మహిపతిచిత్తంబు

నలఁత డిందుపఱిచె • నవరజుండు.

104

వ. తదనంతరంబ యయ్యిరువురుం బంపానరోవరంబునం గృతి
స్నానులయి దేవపితృతర్పణంబులు సేసి చని, ముండట
నతిబహుళబలాహక వ్యూహ సన్నాహసమున్నతంబులై న
యభంగోత్తంగ శృంగసముదయంబుల నఖిలగగనకోడ
పిడనంబు సేయుచున్నదాని ఋశ్యమూర్త్యై లంబుఁ జేరి
తదుపకంఠప్రదేశంబున విశ్రమించుచున్నాఁత. 104

సీ. ఆరాజపుత్రుల • నారూఢతేజుల

వీరుల నున్నతో • దారభుజులఁ

గనుఁగొని నుగ్గివుఁ • డనఘుఁ డగ్గిరిశృంగ

ముననుండి తానును • దనసచివులుఁ

జంటించి వారివృత్తాంతము నెఱుంగంగ

నంతతోత్సాహు ధీమంతు శౌర్య

వంతు నుత్తము హిమవంతుఁడుఁబోని య

త్యంత సుస్థిరు వానుఁమంతుఁ బనిచె;

ఆ. నతఁడు నటిఁగి నృపతిఁనుతులతెఱం గెల్ల

నటిఁగి, వనచరేందుఁ ♦ నెఱుంగఁజెప్పి

యగ్రతేజఁ డైనఁసుగ్రీవుతోఁ జెల్మి

యొనర సంఘటించె ♦ మనుజపతికి.

106

వ. సుగ్రీవుండును మున్ను సీతాపరిత్యక్తంబై తమముందట

బడిన దార్లుగైకొని సంగ్రహించియున్న భూషణనిచ

యంబు రామునకు నివేదించినం జూచి, యతండు సము

త్సుకుండై వానికి వానరైశ్వర్యంబు ప్రతిశ్చుతంబుసేసి

తదీయశత్రుండైన వాలిం జంపఁ బ్రతిజ్ఞ సేసె; గవీశ్వ

రుండును జానకిం దెచ్చుటకు సహాయ్యంబుగా నొడంబడి

యె; నంతట నందఱుం గూడికొని వాలినివాసంబై నకిష్కిం

ధానగరంబున కరిగి; రప్పడు భానుసూనుండు.

107

క. వాలి గృహద్వారంబున

వాలి, మధంబెసఁగ నార్చి ♦ వారక బాహు

స్ఫూలవము సేయుటయు విని

వాలి-మహారోష కుర్చి మారోద్ధతుఁ డై.

108

వ. సమరసన్నాహం బమర వెలువడం బోయినఁ, దదీయవల్ల
భ యగు తార యతని వారించి యిట్లను; “నేఁటిచందంబు
నూడ సుగ్రీవుండు బలవత్సహాయుండై వచ్చినవాఁ; డది
యెట్లనిన, దశతథనందనుండైన రాముండు రావణుచేత
నవహృతవారుం డయి నిజసహోదరుం డగులక్ష్మణుండును
దానును సుగ్రీవ సహాయత్వం బపేక్షించి యతనికార్యం
బు దీర్పం బూనె వని వింటి; నదియునుంగాక, మహాబలు
లయినమైందవద్దివిదులు నతిలోకపౌరుషుం డయినహను
మయుఁ బ్రసిద్ధబుద్ధి యగుజాంబవంతుండును వానికి మం
తులై యుండుదురు గావున, నీవిప్పుడు గయ్యంబునకుఁ
బోక నాకిష్టంబు గా”దనిన నవ్వనచరవీరుండు. 109

క. ఆవనిత వచనములు సు

గీవ : పయ పక్షపాత ♦ 1 కృత్రిమములు గా
భావించి యాదరింపక

తా వెడలె ననూనబాహుదర్పం బెనగన్. 110

వ. ఇట్లు వెడలి కట్టెదుర నున్నసుగ్రీవుం జూచి యిట్లనియె. 111

—: వారి సుగ్రీవుల యుద్ధము :—

తే. “ఓరి! దుష్టాత్మ! యే నిట్లు ♦ పోరఁ బెక్కు
మాటు లెగువంగ సిగ్గటి ♦ పాటుచుండు

- నట్టి నీ కున్న యునికిన ♦ యిట్టలముగ
 నిట్టిచీర మెక్కడనుండి ♦ 1 పుట్టె నీకు? 112
- వ. ఆనినఁ బ్రహసిత ముఖుం డగుచు నట్టిలిముఖుం డిట్ల
 నియె. 113
- క. “అలిని రాజ్యముఁ గోల్పడి
 యాలంబునఁ దూల పోయి ♦ యక్కట! బ్రదు కిం
 కేలా యని తెగువమెయిన్
 2 వ్రాలి రణము సేయ నమరి ♦ నచ్చితి నీతోన్. 114
- తే. చక్కఁ గమ్మింక ముందటిచంద మొందఁ
 గలదె? తొంటి సుగ్రీవుండు ♦ గాఁడు నేఁడు;
 నిన్నుఁ బొరిపుచ్చి కానిపోనేర్చు నెట్లు?
 ననుచు నుగ్రుండై యవ్వీరు ♦ నార్చి కి కవిసె. 115
- వ. ఇవిధంబున. 116
- ఉ. భూ 4 వినుతవ్రభావులు ప్రభూతబలోద్ధతు లుగ్రివై రితే
 జోవిజయుల్ నిరంతరయఁశోజయకాంక్షులు భూరిభూరు
 హా । గ్రావనఖాయుధుల్ బలిముఖప్రవరుల్ గడుఁ బొంగి
 వాలిసు । గ్రీవులు దాఁకి రొండొరులఁకృత్రిమరోషకషా
 యవక్తులై. 117
- మ. తరుసంఘంబులు పూన్చి మొండొరుల నుద్యద్భాహులై
 వ్రేయ ని । ఘరవక్షస్థలపాతవేగవిరళఁస్త్రికంబులై పోయె,

న | త్తరుసంఘంబులు వెండియుం గడఁగి మాఁద్యస్త్రీల
సంయ్యద్దటుం | బురుషానేకశిలాప్రయోగముల నొంఁసం
జొచ్చి రన్యోన్యమున్. 118

క. అతులిత శిలావితానం

బితరేతర తసువిపాతఁ హేలాసంచూ

ర్జిత మగుటయు వారలు పటు

గతిఁ గవిసిరి | బాహుయుద్ధఁకాతుకమతులై. 119

ఉ. ఒండొరుఁ బట్టుచుం దిరుగుచుఁచొండొరుఁ బాయుచు
వ్రేయుచున్ మహాఁ | ద్దండత నొడొరుం 2 దొలఁ
గఁదాఁతుచు నీఁగుచు లోఁగుచుం జలం | బొండొరు 3
మీఱు చొంపొరుల 4 యుద్ధతి నైఁపక వీఁకఁ జోరి
రా | ఖండలభానుసూను లవిఖండిత చండభుజాప్రకాండ
తన్. 120

ళా. 4 దేహాత్సాహ మెలర్ప నుత్థితమదాంధీభూతులై యా
హవో | తాహవ్యగ్రులు విగ్రహంబు మిగులఁసంరంభ
శుంభద్గతిఁ | 5 బాహాబాహిఁ బెనంగ నప్పు డమరెంఁ
బొధద్విషద్వంద్వ హే | లాహస్తద్వయగాఢకర్షణరణోఁ
ల్లాసంబు నిన్నప్తమై. 121

---

1 యుద్ధకేళి 2 తెరల (లేక) తరల 3 మీఱునొండొరుల 4 దేహా
త్సేక 5 బాహాబాహులఁబోరునప్పుడు.

వ. మఱియు నన్యోన్యదంతనఖముఖ విఖండిత శరీరులై హరివీ
రులు రుధిగధారలఁ దడిసి పుష్పితంబు లగునశోకంబులుం
బోలె నొప్పి చలంబులు మెఱయం బెనంగునెడం దుల్యబల
రూపవిక్రములై యున్న యయ్యన్నదమ్ముల నిరువుర నేర్ప
డ లక్ష్మీంపనేరక లక్ష్మణాగ్రజుండు 1 విలక్ష్యహృదయుం
డై వీక్షించుచున్న నాంజనేయుండు రాఘవునకు నభిజ్ఞానా
ర్థంబుగా నొక్కపల్లవదామంబు సుగ్రీవు నఱుతం బెట్టఁ
దవనంతరంబ రాఘవుం డమోఘబాణంబు దొడిగి వాలి
యురంబు వగుల నేసినం బడి యవ్వొనగుండు దశరథనంద
ను సిందించుచుఁ బ్రాణవియోగంబు నొందె నితైరంగున.

ఆ. వాలిఁ జంపి, యతనిఁవనిత సుగ్రీవుని

వశము నేసిఁ నిఖిలఁవనచరేంద్ర

పదవియందు నెమ్మిఁ బట్టంబుఁ గట్టె వి

స్ఫారయశుండు రామఁభద్రుఁ 2 డెలమి.

123

వ. ఆ వనచరుండును రామునకుఁ గృతాంజలి యై “దేవా !
యీఘర్మసమయశేషంబును ఘనసమయంబునుం గడపి
మఱి నీతాన్వేషణంబునకు నుత్సహించుట లెన్న” యని
యయ్యిరువురకును మాల్యవత్కూటంబున నివాసంబుఁ
గావించి తానును గిష్కింధాపురంబున నుండె నంత. 124

మ. ఉగ్రఘర్మఘవిఘాతసంవిహితవిఘోర్వల్లాస మై సంచలః
 త్సరసాంభోదనినాదతూర్యరవ మై • చంచద్బలాకాగరు
 ధృరలీలానవచామరస్ఫురణ మై • పర్జన్యసామ్రాజ్య మై
 ప్పై రమామందిర మై యుద్ధగళిభిఃపింఛతపత్రంబులన్.

న. ఆసమయంబున నక్కడ; 126

క. దానవనాయకుఁడెఱఁ బడి

జానకి యురిఁ బడినహరిణఃశాబమ పోలెక

మానిని సంతతభర్తృ

ధ్యానవివశ యగుచు నుండెఁ • దాపం బెసఁగెక. 127

వ. అమ్మగువకాపున్న దనుజాంగనలు త్రోవీక్షియు, లలాటా
 క్షియు, ద్రిస్తనియు, నేకపాదయు, దీర్ఘజిహ్వయు, నజి
 హ్వయు, ద్రిజటయు, నేకభోచనయు మొదలయినవారు
 పెక్కండు) వికృతాకారంబులతోడ నయ్యబలుం బరివే
 ప్తించియహర్నిశంబును 1 మరక యదల్చువారును బెలుచం
 దిట్టువారును ఖరోష్ట్రనిస్వనంబులు సెలంగ వెఱపించువా
 రును “ద్రుభువనాధిపతియైనమనదశగ్రీవు మౌల్లని యీదుష్ట
 మానుషిం బట్టి చెండి కండలు దిందు మనువారును నై
 యున్న, నయ్యగ్మలి గళదబ్బాష్పయు గద్గదకంఠియు నగుచు
 నారాక్షసస్త్రీల కిట్లనియె. 128

తే. “అమ్మలార ! మీవలసిన యట్ల చేయుఁ
డింక నేటికిఁ దడయంగ ♦ నేను రాముఁ
దప్ప నొంపొకపురుషుఁ జిత్తమునఁ దలఁప
నింత నిజము నాకును జీవితేచ్ఛ లేదు. ”

వ. అనిన నజ్ఞానకీతెగువ రావణున కెఱింగించు గొందఱు సనిరి;
మఱియు సంతతప్రియవాదినియు, ధర్మజ్ఞయు నైనత్రిజట
యనురక్తసి రామాంగనం జేరంజని యిట్లనియె. 130

—♦ త్రిజట తనస్వప్నవృత్తాంతము సీతతోఁ జెప్పట. ♦—

సీ. “అమ్మ ! నీ కెంతయు ♦ హర్షంబుగా నొక
వార్త నే నెఱింగింతు ♦ వనజవదన!
నామాట నిజముగా ♦ నమ్ముము వినవె య
వింధ్యుండు నా నొక్కవృద్ధదైత్యుఁ
డనఘుండు రామహితాన్వేషి యై నీకు
నాశ్వాస మొనరింప ♦ నబల ! నన్నుఁ
బనిచెను; విను, నిన్నుఁ ♦ బాసిన పిదప ల
క్ష్మణుండును దాను సేమమునఁ గలసి

ఆ. యఖిలవానరేంద్రుఁ ♦ డైనసుగ్రీవుతోఁ
జెలిమి సేసి యిపుడు ♦ శీఘ్రమునన
వీరవరుండు నిన్ను ♦ విడిపించుపనికి నై
యొదవి యుత్సహించి ♦ యన్నవాఁడు.

వ. రావణునకు రంభానిమిత్తంబయినవలకూరదుళాపంబుగలదు
గావున నీయందు బలాత్కారంబు నేయరాదు; నీకు వీని
వలనిభయంబు వలదు; మఱి యిద్దు కాత్మనకుం జేల్చు
దెలుపునట్టి దుస్స్వప్నంబుఁ గలిగె; నది యాకర్ణింపుము.

క. ఖరములఁ బూనినరథమున

విరిసిన వెండుకలు వెంట ♦ వేలఁగ దశకం

ధరుఁడు బహుశత్రైలాపుత

శరీరుఁ డై దక్షిణంబు ♦ సన గలఁ గంటిన్. 133

తే. అతనిచుట్టును గుంభకఃక్రాదు లెల్ల

నరుణమాల్యానులేపను ♦ లై వికీర్ణ

పతితకేశు లై నగ్ను లై ♦ పరఁగఁ బ్రేత

పతిదిశకు నేఁగుగతి గానఁ ♦ బడియె నాకుఁ 134

ఉ. చారునితోష్ణవారణ లఁసత్సితమాల్యసితాంగతాగుండై

ధీరగుణోత్తరుం డధికఁధీనిలయుండు విభీషణుండు వి

స్ఫారసితాద్రిశృంగమున ♦ భవ్యుండు మంత్రిచతుష్టకూ

న్దితుం । డై రమణీయలక్ష్మిఁ బాలుఁపారఁగ నేఁ గలఁ

గంటి నుగ్మలీ ! 135

చ. తననితకీర్తి విశ్వవసుఁధాగగనాంతరపూరితంబుగా । ఘన
భుజుఁ డున్నతద్విరదఁకంధర 1 సుస్థితుఁ డై ముదంబుతో.

శనుజుడు దాను రాఘవకులగాగ్రేణి సన్మధుపాయనం బొ
నర భుజింపగంటి; వికఁచోత్పలలోచన! నిక్కమింతయున్.

క. పులిచేత వేటువడి మై

గల్గెనుగ నెత్తురులు గ్రమ్మఁగా నేడ్చుచు ని

మ్ముల నుత్తరాభిముఖై

కలుపితగతి వరుగ నిన్నుఁ ఁ గనుఁగొంటిఁ గలన్. 137

క. నాకల నిక్కల యయ్యెడు

శోకింపకు మమ్ము! యింక ఁ నుందరి! పుణ్య

శ్లోకు 1 జితలోకు నతులవి

వేకుం బ్రియుఁ బొందఁ గలుగు ఁ వేగమ నీకున్. ” 138

ఆ. అనినఁ ద్రిజటవలుకు ఁ అవి నిక్కములు గాఁగ

వగచి నీత గొంత ఁ వనట దక్కి

యానతోడ నుండె; ఁ నట దశవదనుండు

నీతఁ దలఁచి వివశఁచిత్తుఁ డగుచు.

139

వ. తాను దేవదానవగంధర్వాది 2 భూతవర్గంబులనెల్ల జయించి

యఁ గందర్పదర్పంబు వారింప నోపక యాక్షణంబ దివ్య

మాల్యాంబరాభరణభూషితుం డై సంచారశీలం బైనకల్ప

పాదపంబునుంబోలె నొప్పియు, దనయొప్పు నీతకుఁ బితృ

వనంబునందలి పటభూరుహంబుసాంపునుంబోలె నతిభీషణం

బగుచు నుండ నశోకవనమధ్యంబు సొత్తెంచి రోహిణీసమీ

పంబునకు వచ్చుశ్చనైశ్చరుండుచుంబోలే కానకిరి జేరం జను
దెంచి ప్రణయపూర్వకంబుగా నిట్లనియె. 140

క. ఏల మదిరాక్షి ! వలవని

జాలిం బడి నవసెదవు లఃనదూభాషణలీ

లాలంకృత వై ననుఁ గృప

నేలికొనం కి గదవె ! వేయు ధ నేటికి నింకన్. 141

చ. అనిమిషయక్షరాక్షసవిఃయచ్చరకిన్నరపన్నగాసురాం | గన
లఁ గరంబు చిత్తమునఁ ధ గై కొన కే ననురాగలీలమై | నిను
మది నాదరించు టిది ధ నీదగుభాగ్యము గాడె ? యింత
యొక ! వనిత ! యెఱుంగ వైతి, గరుఁవంపు విచారము
4 లేల నీయెడఁ ? 142

జ. రాముఁ డనంగఁ బేర్చియును ధ రాజ్యముఁ గోల్పడి కాన
లోన దుః | ఖామయమగ్నుఁ డై నయొక ధ యల్పమనుష్యుఁ
డు; వానిపైఁ గడుం | బ్రేముడిసేయుచుకొ వగపుఁపెల్లునఁ
జిత్తము దల్లడిల్లఁగా | నీమెయి నుండు నీయునికి ధ యేసుఖ
మండు లతాంగి ! చెప్పమా ? 143

వ. ఏను సకలలోకేశ్వరుండ; నాకుం గింకరులై పదునాలుగు
కోట్లు నిశాచరభటులును, నిరువదియెనిమిదికోట్లు రాక్షసు
లును, నెనుబదియాఱుకోట్లు యక్షులును వర్తిల్లుదురు.

నిఖిలధనాధ్యక్షుడు కనుక నున్నే శ్వరుండు నాయగ్రజుండు.
 బ్రహ్మసమాచారం డగు విశ్రాంతసుండు మదీయజనకుండు;
 గుబేరునకు వినోదపాత్రంబులైన గంధర్వాప్సరోగణంబులు
 నన్ను సేవించు; బంచమలోకపాలుం డని నన్నుఁ ద్రిభువ
 నంబులుఁ గీర్తించు. భక్త్యభోజ్యాదివస్తువులును సురేశ్వర
 గృహంబునం దెట్లట్ల నాగృహంబున నక్షయంబు; లిట్టినా
 విభవం బింతటికిని మదీయజీవితంబునకు నధీశ్వరి వై సుఖం
 బున 1 భోగింపు ” మనిన విని వై దేహి కోరిధశోకవ్యా
 కులహృదయ యగుచు వానిదెసం జూడక యొక్కతృణాం
 కురం బుపలక్షించి యిట్లనియె.

144

సీ. “ అకట ! పరాంగన ♦ నబలఁ బతివృతఁ

బరికింపఁగా మర్త్యభామ నేను,

రాక్షసుండవు నీవు; ♦ రాగంబు మది నించు

కయు లేనినాదుసంగమమునందుఁ

గలిగెడు నట్టిసౌఖ్యం బెంత ? యదియును

గాక, యాద్యుం డైనకమలగర్భు

పొత్తుఁడ నని లోకపాలతుల్యుఁడ నని

హరసఖుం డైనధనాధినాథు

అ. భారత నని భవత్ప్రభావంబు సెప్పితి,

విట్టి నీవు ధర్మ ♦ వెఱిఁగి దురిత

వర్తనంబు విడువవలదె ? సిగ్గేది యి

ప్రసిద్ధి బ్రల్లదములు * వలుక దగునె ? ” 145

వ. అస పలికె జానకి యత్తరీయసంవృతవదనయై యతికరుణంబుగా నేడ్చిన, నద్దురాత్ముండు వెండియుఁ గొన్ని దుర్వచ సంబులు పచరించి యనంతరంబ యంతర్ధానంబు నొందె; నప్పొలఁతియు నెప్పటియట్ల రాక్షసీరక్షితయై యుండె; నని మార్కండేయుండు ధర్మరాజునకు నిర్దేశించినతెఱంగు వై శంపాయనోక్తంబైన యాఖ్యానంబు విఖ్యాతమాధుర్య మహోహరంబుగా. 146

క. విమలక్షాతగుణోన్నత !

విమలాదిత్యాత్మజన్మ * విలసత్కమలా

రమణీకరకమలోజ్జ్వల

విమలాంబుజరేణురాగ * విలసితవక్షా !

147.

వనమయూరము. భూసురక వంబసుర * భూరుహ ! వికాసో

ధ్యాసితకృపారసవి * పాక ! సుగుణై శో

ల్లానహర హారమ్మగ * లాంఛనమృణాళీ

హాసినవక్త్ర విస * రాకలితలోకా ! 148

గద్య. ఇది శ్రీశంకరస్వామిసంఘమీశ్వరచరణసరోరుహ

ధ్యానానందసౌందర్యధుర్య శ్రీసూర్యసు * విసంభవ

శంభుదాసలక్షణాభిధేయ యోగయనామధేయ

ప్రణీతంబైన అరణ్యపర్వశేషమునందలి

రామోపాఖ్యాన. బునందలి

పూర్వభాగము.

రామోపాఖ్యానము.

(మహాభారతాంతర్గతము)

—•••—

ఎఱ్ఱాప్రిగ్గడ మహాకవి.

—:::—

శ్రీకర ! సోమాన్వయర

:

త్వాకరహిమధామ ! ధాత్మికాంచితవినయో

త్సేక ! భవన్తే కవీర ! మ

హాకాన్యరసప్రియోజనానూఢమతీ !

1

—♦ రామూడు అశ్మణుని సుగ్రీవునొద్దకుఁ బంపుట. ♦—

వ. అక్కఱకుండు శౌనకాదిమహామునులకుం జెప్పె, నట్లు
పరమతసోనిలయుండయిన మార్కండేయుండు పాండవేయు
లతో మఱియు నిట్లనియె. అంత మాల్యవత్కందరమంది
రుండై సదశరథాగ్రనందనుండు నవకందళితసుందరంబులును
జనకసందినీవియోగదుస్సహంబులు నగుఘనసమయదివసం
బుల నెట్టకేనియుం గడపి నిరతిశయసాంద్రీచంద్రాతప
న్నపనశీతలసమీరవాహ్యమాస వినిద్రీకుముదకేదారసార
భ్యనిర్భరంబులు సతిదీర్ఘయామంబులు నైనశారదయామి
ను లవనయింపనోపక యొక్కనాఁడు ఏమునిం జూచి యి

ట్లనియె.

2

నీ. “ చూచితే లక్ష్మణ ! ♦ సుగ్రీవుకొఱగావి

యమ్మెయిఁ దనవగ ♦ యడఁచి మనము
కపిరాజ్య మిచ్చినఁ ♦ గై కొని యింద్రియ

సుఖముల నెంతయుఁ ♦ జొక్కి నేడు
మనదిక్కు దలఁచు; ♦ మనతోడఁ బల్కిన

సమయంబుఁ జెల్లింపఁ ♦ జనదె తనకుఁ ?
గడఁ గృతఘ్నతసేసెఁ ♦ గపికులాధముఁడు; నీ

వనఘ ! కిష్కింధకు ♦ నరుగు మిపుడ;

అ. అద్దురాత్ముఁ గృపణు ♦ నాత్మీయకార్యత

త్వరుని నధికరాగఁ పరనశాత్ముఁ

దొడరి వాలి చనినఁ తోననే యనిచి త;

మేల తడయ మనకు ♦ నింక సెచట ?

3

అ. నీవు సనకమున్న ♦ నెఱితోడ మనకార్య

మునకుఁ దగినయత్నఁ ములు ఘటించి

యుండెనేని వాని ♦ నొం డేమియుం జేయ

వలదు; తోడితె మృఁ వార్యశౌర్య ! ”

4

చ. అనుఁడుఁ దదాజ్ఞఁ బూని ♦ యతఁ డాతలకార్యకహస్తం

డై రయం । బునఁ జనియెం గపీశ్వరునిఁ ప్రోలికి; వాఁడును

సంభ్రమంబుతో । ననుఁగులుఁ దాను రాజసుతు ♦ నర్థి

నెదుర్కొని మొక్కి యర్హుఁడౌ । జన మొసరించుడున్

విధునిఁ శాసన మాతఁడు సెప్పి వానికిన్.

5

వ. చెప్పిన విని, భయకంపితగాత్రుం డగుచుఁ గమఁమిత్రఘ్న
త్తుండు సుమిత్రాపుత్తుని కిట్లనియె; “అయ్యా ! యే
నేల కృతఘ్నుండ నగుదు ? జానకి నన్వేషించుటకునై బల
వంతులు బుద్ధిమంతులు నగువానరుల ననేకుల నలుదెసల
నుం బనిచితి. వారును సకలవస్థల సాగరగ్రామనదీనహి
తం బైన భూచక్రింబునం దెల్ల రోసి యొక్కమానంబు
లోనం గ్రమ్మితి వచ్చువారై సమయంబుసేసిపోయి; రింక
నైదుదినంబులు గొఱంత యంతియ; యటమీఁద వైదే
హివార్తగొనుచు దేవరిం గొలువ వచ్చువాడనై యున్న
వాడ ” ననినం బ్రీతుండై లక్ష్మణుండు. 6

క. వానిం దోడ్కొని చని యూ

భూనాథునిఁ గానిపించి ♦ పొందుగఁ దత్కా

ర్యానుష్ఠానవిశేషము

దా నెఱిగించుటయు విభుఁడు ♦ దద్దయు నలరెన్. 7

వ. పదంపడి కొన్నిదిననంబులకుఁ బూర్వశ్చిమోత్తరదిక్కుల
కుం జనిన వనచరు లరుగుదెంచి రాఘవుం గని “ దేవా !
సకలసాగరమేఖలావలయితం బైనభూవలయం బంతయు
వెదకితిమి. మీదేవిం బూడ గాన ” మని చెప్పిన నతండు
దుఃఖతం డయి ‘ దక్షిణదిశకుఁ బోయినవానరులవలన
వైదేహితెఱం గెఱుంగుదు ’ ననునానందేసి ప్రాణంబులు
ధరించి యుండె; నంత వెండియు నొక్కమానంబు సెల్లినఁ

గొందఱు వనచరులు పఱతెంచి సుగ్రీవు గని యిట్లనిరి. 8
సీ. నీవును వాలియు ♦ నేడును నాచును

బ్రయమునఁ బాటించు ♦ పెద్దతోట
మధువనం బడె నేడె ♦ మనయంగడుండును
హనుమంతుండును మొద ♦ లైనవారు
బలువిడిఁ జూతాడి ♦ ఫలము లొనెదరు త
ద్రక్షకు లగుమమ్ము ♦ రయమునూ
భంగించి ” రనవుడు ♦ భానునందనుఁ డాత్మ
“ నంగదప్రముఖులు ♦ యామృదిశకుఁ

తే. జనిన వారలు గావున ♦ జనకపుత్రిఁ
గనినయు బ్బిది గాఁబోలు ! ♦ గాక యిట్లు
నేయ వెఱవరె ? పతికార్యసిద్ధి నలుపు
జనుల కీచన వెండును ♦ జనునకాదె ? ” 9

ప. అని యూహించి తత్ప్రకారంబు రఘుపతికిం జెప్పి నంత.
ఉ. తేనెలు గ్రోలి క్రోలి కడుఁ ♦ దియ్యనికమ్మనిపండు లింపు
సొంపూపఁగ నాని యాని పరఁపొడిననీడలు మెచ్చిమెచ్చి
మం । దానిలక్షైత్యసౌరభ స ♦ మగ్రతకుం గడుఁ జొక్కి
చొక్కి యుద్యానమునందు మారుతసుతప్రముఖుల్ విహ
రించి తృపులై. 11

వ. అందఱుం గూడుకొని చని సుగ్రీవలక్ష్మణ సహితుండై
యున్న జననాథుం గని దండప్రమాణంబులు నేసినం గాకు

తే న్ధకులప్రదీపకుండు వారల ముఖవర్ణవిశేషంబు లుపల
క్షించి సీతం గనినవారకా నిశ్చయించె; నప్పు డత్యంత
మతిమంతుం డయిన హనుమంతుండు రాఘవునకుఁ గృ
తాంజలియై యిట్లనియె. 12

క. “దేవి! బాడగంటి నేను; ధ
రావల్లభ! శైలసరిదఃరణ్యనగరసా
రాచారకలిత మగువను
ధావలయము వెదకి వెదకి ♦ దక్షిణపుదిశఁ.” 13

—: హనుమంతుండు రామునితో సీతం జూచినవృత్తాంతంబు చెప్పట:—

తె. అవధరింపుము దేవ! మేఘందటమును
నేకముఖమునఁ జొలితొలి ♦ యిందు నందు
శరయుచును బోయి యొక్కెడ ♦ సతివిశాల
మైన భూవివరము గంటి ♦ మద్భుతముగ. 14

వ. కని దానిం బ్రవేశించి నిరంతరతిమిర సంవృతంబును బహు
కీటసంకులంబును నైనమార్గంబున ననేకయోజనంబులు
ననునెడ ముందట సర్కప్రకాశం బైనపురంబు గానంబడి
యె; నం దొక్క తాపసాంగన యుండి మమ్ము నాదరించి
తనపేరు ప్రభావతి యనియును నప్పురంబు మయుచిపురం
బనియునుం జెప్పి మధురంబు లయినభక్ష్యభోజ్యంబు లొ
సంగినం దృప్తులమై తదుపదిష్టమార్గంబున మహావివరంబు

నిర్గమించి సహ్యాదర్ధరశైలంబులు గడచి మలయశైలశిఖరం బెక్కిన.

15

ప్రగ్ధర. నీలం గల్లు 1 మాలోలిఖితగగన మైలిననానా
 పులీర | వ్యాలోగ్రాహమీనావళుల నెనంగి దుర్వార
 వారోఘగంభీ | రాలంఘ్యప్రౌఢవేగం • బగుచు బహుత
 రామూమవిస్తారమై బి | ట్టాలోకింపంగ నుగ్రంబగుజల
 నిధి సంతంతటం గంటి మంతః.

క. కని యిది రత్నాకర మి

వ్వననిధి సీమమునఁ గల్లువసుమతిలోనన్

జనకసుత వెదకి కానమ

చన దివ్యారాశి దాఁటి • చన నెవ్వరికిన్.

16

ఉ. భూమితనూజఁ గాన మని • పోయి రఘూద్వహుతోడఁ
 జెప్పి య | భూమిపుచిత్త మాతురతఁ • బొందఁగఁ జేయు
 టకంటఁ జూడఁ గా | నీమెయిఁ జావు మేలు మనఁకేల
 విచారము లింక? నంచు నం | దేము గడంగి యందఱ
 ము • నేకతమం బగునిశ్చయంబుతోన్.

17

వ. అనశనవ్రతంబు సంకల్పించి నియతచిత్తులమైయుండి రాఘ
 వకార్యార్థంబై తెగినజటాయువు గృతార్థం డయ్యెః మన
 ము నట్టిపుణ్యలోకంబు వడయుద మని పలుకుచున్న యెడ.

క. గిరిశృంగ తుంగ విగ్రహం

దురుతరసత్త్వం విహంగః మోతముః డం దో

క్కరుః డోయ్యన మాయున్నెడ

కరుడుగః జనుదెంచి విగళితాశ్రుం డగుచున్.

19

సీ. “అయ్యలార! జటాయుః వని పల్కెదరు మీర

లెవ్వరు సెప్పరే? యేను వని

కగ్గిజండ; ననూరుః నాత్మజన్ముల మేము;

సంపాతి నాపేరు; సమ్మదమున

నేనును దమ్ముండుః నివమండలమునకు,

జనునేడ్క నొకనాడుః చదలి కెగసి

చనః జనః దీవ్యాంశుః సంతాపమునః జేసి

కమరె నాతెక్కలు; గమర వయ్యె

తే. ననుజపక్షమ్ము; లే నిమ్మః హఃచలమున

నాటఁగోలె శెచ్చటికిఁ జనంగ నేర

కున్నవాడ; నాతమ్ముడఁట్లున్నవాడో?

యెఱుంగ నెఱిగింపరే! నాకుః నిష్టమెనఁగ.”

20

వ. అనిన నేమతనికి భవదీయవృత్తాంతంబును రావణుండు

దేవిం గొనిపోవుటయుఁ దదర్థంబు రావణుతో జటాయువు

నమరంబు సేసి యిల్లుటయుఁ జెప్పిన విని దుఃఖితండ్లై

సంపాతి యస్మదీయ ప్రవర్తనం బేర్పడ నడిగి మాకిట్లనియె.

ఉ. “రావణ నే నెఱుంగుదుఁ బరాక్రమదుస్సహుఁ, డన్ని

శాశ్వతం | సేవనా మధ్యమున ♦ నిచ్చటికి శతయోజ
నంబులన్ | భూపదితంబు లంక యనుఁబోలు తదీయనివా
స, మచ్చలన్ | భూవరుదేవి గాన నగుఁ ♦ బొం డరయుం
డు కృతప్రియత్నులై.” 23

క. అని యతఁడు సనిన నందఱు

మును సాగరతరణకార్యమునకు నుపాయం

బొనరఁ దలపోయునెడ 1 నొ

య్యనయుత్సాహంబు సేయఁ డయ్యె నొకండున్. 23

మ. జననాథోత్తమ! యేను బూని భవదాఁజ్ఞాలీలచెల్వంబు మ
జ్జనకుం డైన సమీరదేవుకృపయున్ ♦ సత్త్వోన్నతుం జే
యఁగా | ఘనవాస్తుంగతరంగ సంగతమహా ♦ 2 గ్రాహార
గాత్యుగ్రిద | ర్శనమై పేర్చుపయోధి దాటితి జనాశ్చ
రైక సంపాదినై. 24

ఉ. అలవణాద్ధిమధ్యమున ♦ యందుఁ ద్రికూటనగంబుమీఁద
ను | త్రాలవిశాల 3ి హేమమణిధామ సముజ్జ్వల మైన
లంక యన్ | 4 ప్రోలొగి గంటి; నెంతయు సఘోర్వము
దద్విభవంబు దేవ! య | చోచ్చ లలితాంగి నారసితిఁ ♦ జా
చ్చి యనేకవిచేష్టితంబులన్. 25

వ. అరసి యొక్కెడ రావణాంతఃపురంబయిన యశోకవనంబు
నందు. 26

నీ. కన్నీరు జడిగొని ♦ క్రమ్మల బాగ్రి కెక్కిన
 కమ్మికపోలభాగములు గలిగి
 యనశమై యొఱగిన ♦ యంగవల్లిక పొంత
 నున్న భూమిరుహం ♦ బూత గాఁగ
 వెడలు నిట్టూర్పులవేడిమి 1 బడిన న
 య్యధరపల్లవము గాఁరాకుఁ బోలఁ
 దలఁపుల సందడి ♦ దందడించినతాల్మి
 2 గదిరి శిరఃకంపఁగతుల బెరయ

౧౯. నున్న పుణ్యమూర్తి ♦ నుత్తమసౌందర్య
 నవనతాస్య నార్త ♦ యైనదానిఁ
 గని విదేహతనయఁ ♦ గా నెఱిగితి నేను;
 ‘హా! రఘుప్రవీర!’ ♦ యనుచు నడల

27

క. వినయమున దేవిఁ జేరం

జని యభివాదనము నేసి ♦ “జానకి! రఘునం
 దనుదూత నేను; మారుత

తనయుఁడ; వానరుఁడ; నిన్నుఁ ♦ దడవ నిచటికిన్ . 28

వ. అరుగుఁడెంచితి; రామలక్ష్మణు లత్యంతకుశలంబున నున్న
 వారు. వానరేశ్వరుం డయినసుగ్రీవుఁడు వాఁతో సఖ్యులబు
 నేసి తత్కార్యబు దీర్పం బూనె; నింక మనలక నీహృద
 యే శ్వరుండు సనుడెంచు నూఱిజిల్లుము. 29

క. గక్కనుడ గాను జమ్మి !

నిక్కమువానరుడ నేను; ♦ నీమదిలోన

దక్కు మనుమాన” మనవుడు

నొక్కొంత దలంచికొని సముత్సుక యగుచున్. 30

వ. ఆదేవి నా కీట్టనియె; “నన్నా! నిన్నెఱింగితి, నది యెల్ల
నిన. రానుహితాన్యేషి యగువాఁ డవింధ్యం డనువృద్ధరా
క్షసుండు మున్న యింతయుం ద్రిజటచేత నా కెఱిగించె;
సతనిపలుకులు దప్పవు. రాఘవుండు సుగ్రీవసహాయుండయి
యునికి గలిగినది గావున నింకఁ దడయక యవ్వీరవరుం
దోల్కొని వచ్చి నాకుం బ్రయంబు నేయుము. నీకుఁ గా
ర్యసిద్ధి యయ్యెడు; మరుగు”మని తనశిరోభూషణం బ
యిన యీరత్నంబు మీఁక సభిజ్ఞనార్థంబుగా నాచేతికిచ్చి
మఱియుఁ జిత్రకూటచరితంబై న కృతకవాయసకథయునుం
జెప్పి వీడ్కొలిపిన నేచు లంకాపురవాహంబు నేసి యిట
దేవర కింతయు విన్నవింప వచ్చితి”నని చెప్పి హనుమం
తుండు జానకీహృదయంబు మూర్తిమంతంబై నపగిది నున్న
యమ్మహామణి రాజచూడామణికి సప్పించిన. 31

ఆ. అమ్మనోజ్ఞరత్న ♦ మక్కునఁ గదియించి

పులక లెగయఁ గొంతఁ పొద్దు విభుండు

జానకీకుచాగ్రీ ♦ సంగమసుప్తఁడై

నట్ల యుండె ముకుళితాక్షుండగుచు.

వ. ఇట్లు రాఘవుండు సీతావృత్తాంతంబు విని తత్సమాగమ
మతూహలవ్యక్తుండై సుగ్రీవుం జూచి “దండున కాయి
తంబు సేయు”మనినఁ బ్రసాదంబని యతండు నలుది
క్కులం గల వానరనాయకులం బిలువం దొడంగిన. 33

—: వానరపీఠులు నానాదేశంబులనుండి సుగ్రీవునొద్దకు వచ్చుట :—

క. శతకోటిద్వయహరిపరి

వృత్తులై చనుదెంచి రతులఁబీరులు ధీరో

ధృతులు గజండు గవయుండు వి

శ్రుతిముగ రఘుపతికిఁ దోడు ♦ సూపిరి గడకన్. 34

గ. అటువది కోటులు గపివరు

లుఱక జగత్త్రయము నొకట ♦ నువ్వెత్తునొనం

దఱిగొన్న యట్లు నడవఁగ

నెఱసి కుముదుఁ డరుగుదెంచి ♦ నృపవరుఁ గనియెన్. 35

ఉ. కోటిసహస్రసేన 1 తగఁ ♦ గొల్వఁగ వానరసేనకెల్లఁ దా

మేటి మహాబలుండు నిరఁవిఘ్నండు మిత్తసహాయుండై

నలిన్ | వీటికి నుబ్బుగాఁ జటుల ♦ వేగ 2 నముచ్చిగ

పుచ్చగుచ్చవి | స్ఫోటితద్విభాగుఁ డగుఁచుం జనుదెంచె

సుషేనుఁ డత్ర టిన్. 36

క. గణుతింప రానివానర

గణములతో దధిముఖుండు ♦ కా త్ సకల

గ్రాణిక బ్రహ్మబుగ వచ్చె ధ

రణిభాగము వాహినీచరణచలితముగాన్.

37

ఆ. శతసహస్రకోటి ♦ సంఖ్యల యెలుపులు

గొలువ జలదసీల ♦ ఘోరమూర్తి

జాంబవంతుఁ డతుల ♦ 1 సత్త్వఁడేతెంచె నా

భూవవరునికార్యమునకుఁ బూని.

38

వ. మఱియు ననేకు లనేక సహస్ర సంఖ్యల బలంబులతోడం

జనుదెంచి; రిట్లు గూడిన కపివీరులు వివిధాకారు లశారబల

శౌర్యసారు లతిఘోరంబుగాఁ బేర్చి నిగుడుచు మగుడు

చుం దాటుచుఁ బొటుచుం దిరుగుచు సురుగుచు మలయు

చుఁ బొలయుచు మత్తిల్లి గిరిగుహలయంబులందును దరు

వనంబులందును సదిదుపాంతంబులందును నానందంబున

విహరించు చుండిరి; తదనంతరంబ.

39

మ. ప్రభ నొప్పారి యనుండుఁ దమ్ముడుఁ మహాభాగుండు

సామిత్రి వీ । తథయుండై కొలువం గపింద్రబల సంఠా

సంబుతో నుద్ధతిన్ । శుభలగ్నంబున హువుండు గద

లెనే ♦ సుగ్రీవసాహాయ్య సం । ప్రభవోద్భావ మెలర్ప

దర్పితరిపుఁపాశ్రేయతిగ్మాంశుండై.

40

ఉ. ఆహరివీరవాహినుల ♦ కన్నిటికిన్ మొగమై మరుత్సతుం
డాహవదోహళుం డమరె ♦ నంగడనీల నలాదివీరు లు
త్సాహము మీఱ నయ్యయిదేశం దగుకాపలియై సమ
గ్రస | న్నాహమహోగ్రతం జనిరి ♦ నాకవిరోధివధాభి
లాఘులై. 41

వ. ఇట్లు నడచి యెడ నెడం బ్రభూతవన్యఫలజలాశయంబులగు
బ్రదేశంబుల విశియుచుం గపిసైన్యంబు గతిపయదినంబు
లని దక్షిణోదధితీరంబు నేరి, రెండగువారాసియుంబోలె
ఘూర్ణిల్లుచుండె; నంత రాఘవుండు రవితనయంజూచి యి
ట్లనియె. 42

క. 1 మనబల మీది యతిబహుళము
వననిధియును దుస్తరంబు ♦ వానరవర! యి
వ్వననిధిఁ గడచు నుపాయము
మన కొక్కటి నిశ్చయింపునూ! తగుబుద్ధిన్. 43

తే. అని విచారించునెడఁ గొంద ♦ అధిపుఁ జూచి
‘జడధి బలితంపుఁ దెప్పల ♦ గడత’ మనిరి;
‘ఘనపుఁగలములు సమకట్టి ♦ కడతమనిరి
కొంద; అంతయు విని రిఘునందనుండు. 44

సీ. అల్లన నగుచు నిట్లనియె “మీచెప్పుటల్
దగినయుపాయంబు ♦ లగున, యయిన

నగణితం బైనయిఁహరిస్తే న్యముల కెల్లఁ
 గలములుఁ దెప్పలు * వలయునన్ని
 నమకట్టు టరయ నశక్యంబు; శతయోజ
 సంబులపర పైనయంబురాశిఁ
 గలములఁ దెప్పలఁ * గడచుచో రిపుకోటి
 యెడరునఁ బైఁబడి * పొడువకున్నె?

ఆ. అదియుఁగాక యల్పులగు వణిగనముల
 యోజ శూరతతికిఁ * దేజమగునె?
 కాన నాదుమతము * గా దివ్విధంబు నా
 మనసునిశ్చయంబు * వినుఁడు మీరు. 45

చ. వ్రతము ధరించి నిష్ఠ నుపవాసవిధిం గొలుతున్ నము
 దుగ్గి; నా । కితఁడు ప్రియంబుతోడఁ దెరు * విచ్చుట
 యంతన కల్గెనేని మే । లితరునిఁ గా ననుం దలఁచెనేని
 నమానుషరోషవేషదీ । పితశరవహ్ని నిజ్జలముఁ * జీల్చె
 డఁ బ్రేల్చెద నొక్కప్రేల్మిడిన్. 46

—: రామండు దర్భశయనుండై సముద్రుం బ్రార్థించుట. :—

చ. అనిపలికి దశరథాగ్రీనూనుండు దానును దమ్ముండును
 నుపవసించి దర్భశయనులై జలధీండు నుపాసించు చున్నం
 త సముద్రుండు సకలజలచరప్రకరపరివారుండై రాఘవు

నకుం బొడనూపి, “యయ్యా! నీవలనఁ బ్రీతుండ నై నీ;
నీ కెయ్యది ప్రియంబు నేయుదుఁ జెప్పు”మనిన, నతండు
“నాకు లంకపై నరుగం దెరువిచ్చునది, యీనినాఁడు
సూర్యనిభంబు లయిన మదీయదివ్యాస్త్రంబుల నిన్ను శో
షింపం జేయుదు”మనిన విని సరితృప్తి రఘుపతి కిట్లనియె.

సీ. “జననాథ ! నీకార్యమునకు నే విఘ్నంబు

గావింప నోడుదు ♦ నేవిధమున?

వినుము నావాక్యంబు ♦ జనులెల్ల నెఱుంగ నీ

కిత్తతి 1 దెరు విత్తునీని యింక

నిల నెల్లవాఁడును ♦ విలసితదివ్యాస్త్ర

బలమాన సాధింపఁ ♦ దలఁచు నన్ను;

మోయందుఁ గపివీరుఁ ♦ డాయతమతి విశ్వ

కర్మసూనుఁడు శిల్పికర్మవిదుఁడు

అ. నలుఁడు నాఁగ నొకఁడు ♦ గలఁడు వాఁ డొలసి నా

యందుఁ దరులు గిధులు ♦ నొందవై వ

నవి ధరింతు నేను; దివిరి నీ కదిసేతు

పుగఁ గడంక నరిగి ♦ పగఱ గెలుము.”

48

వ. అని యతని నొడంబఱిచి సమాద్రుండు సనుటయు, సమ్మ

హింపతి నలురావించి సేతుబంధనంబు సేయ నియోగించిన

సనేక వానరసహస్రంబులు నలుదిక్కులకుం బఱచి గిరిశిఖ

రంబులు 1 దరుసికరంబులు వేటిచి తెచ్చి యిచ్చు చుండ
నన్నులుండు మున్నీటియందు శతయోజనా యామంబును
దశయోజన విస్తారంబును గా నతిదృఢంబగు నేతుబంధ
నంబు నిర్మించె; నయ్యవనరంబున. 49

ఆ. అన్నతోడ నలిగి ♦ యాపులు దాను వి
భీషణుండు వినయఃపూషణుండు
నెమ్మి నరుగుదెంచి ♦ నృపశిరోమణి రాము
శరణు జొచ్చె భక్తిభరితుఁ డగుచు. 50

క. ఆరాక్షసవృషభునియా
కారము నింగితముఁ జూచి ♦ కాకుల్ స్థకులో
2 ధూరుఁ డతని నతిధార్మికుఁ
గా రూపించి ముద మొప్పఁ ♦ గై కొని కరుణన్. 51

ఉ. వానికి దానవేంద్రువిభవంబు నమస్తము నిచ్చువాఁడు
గాఁ | బూని ప్రతిజ్ఞ నేసి కృతఃపుణ్యుండు లక్ష్మణుతోడ
చెల్మియున్ | వానికి నిచ్చి చెచ్చెర నఁవారితవాసరైన నృ
యుక్తుడై | వానిఁ బురస్కరించుకొని ♦ వారిధి దాఁచు
మహాగ్రీలతోన్. 52

వ. ఇట్లు నేతుమార్గంబున సాగరోత్తరణం బాచరించి త్రికూట
పర్వతం బెక్కి లంకానగరంబుచుట్టును శిబిధంబులునును
టింపం బరచిన. 53

క. తాలై లాగురు 1 చందన

సాలతమాలామ్రనింబఃజంబూజంబీ

రాలంకృతలంకావన

జాలంబుల విడిసె వృక్షఃచరసైన్యంబుల్.

54

వ. తదనంతరంబ రావణచారు లయిన శుకసారణు లనువార
లు వానరాకారంబులు దాల్చి శిఖిరంబునఁ గుమ్మరుచు
న్న నెఱింగి, విభీషణుం డారాక్షసులం బట్టించి రామునకు
సమర్పించిన, నతండు వారికి నిజసైన్యంబంతయుం జూప
నియోగించి విడిచిపుచ్చుటయుం జని యయ్యిరువురు సమ
రవైరిం గని కప్పిసైన్యంబు దుర్జయంబనియు లామలక్ష్మ
ణుల తేజోమూర్తి విశేషంబులును నెఱింగించిన నతండు
దాని సరకు నేయక సమరంబునకు మోహరించి.

55

సీ. బద్ధశిలాయంత్రోబహుళమై యుత్తాలి

తాట్టాలకాభీల + మై యుదగ్ర

కేతువతాకాప్రక్లేరమై తోమర

ముద్గరాజాతకఃముసలశూల

శరశత్రుఘ్నముఖఃసాధనోపేతమై

యుగ్రవిగ్రహ 2 ధీర + యోధవీర

సుకులంబై వాయుఃస్యందన వేదంఠ

చండమై సముదితఃసప్తసాల

అ. మై యలంఘ్యపరిఖః మై త్యణకాక్షజః

లాదివస్తుభరితః మైనలంక

కధికరక్షః కేసి + యప్రమాదంబున

నుండెఁ పుజిగీష + నుదితబలుఁడు.

56

వ. ఇట రాఘవుండును సుగ్రీవసహితుండై యుండి యంగదుం

జూచి “ నీవు రావణుచాలికింజని యతనికిం దగిన తెఱం

గున బుద్ధిగాఁ జెప్పి జానకి విడుచుట మేలని చెప్పు”మని

పనిచినం బనివ్రాని యవ్వీరుండు.

57

శా. లంకాద్వారము దుర్నివార 1 ముగ నుల్లాసంబునం జొ

చ్చి ని । శృంకుండై సురశత్రుసైనిక సహస్రసంబుల్ దనుం

జూచి యా । శంకం బొందఁగ లీలమై జని సుహృత్సం

ఘంబు గొల్పన్ నిరా । తంకుండై కోలువున్నదై త్యుగని

యుద్ధసూక్తి యై యిట్లమన్.

58

—: అంగదు రాఘవాశయము. :—

క. “ఇనకులతిలకుఁడు బాగా

సవ విద్యాగురుఁడు రామచంద్రుఁడు నీతో

నను నిట్లను మని పనిచెను

నినుము తడీయొక్తి భంగి + విఘ్నముగాఁ.

59

సీ. అనపరాధులఁ గానఁనాంతరమ్ముల నున్న
 పేదతాపసులఁ జంఁపితి పలువుర,
 సమరుల 1 యిల్లాండ్రఁ ♦ సతిముఠి జెటవట్టి,
 తణిలలోకములకు ♦ నలఁత నేసి,
 తిదియెల్ల నొకతల, ♦ యేపుమీఱఁగ నన్నుఁ
 జెనకుట యొకతల, ♦ సెప్పనేల ?
 బలిమి యొప్పఁగ మంచిబంటవై వెడలుము
 కయ్యంబునకు; నట్లుఁగాకయున్న

ఆ. శరణఁజొచ్చి నాకు ♦ జానకి నొప్పింపు;
 మొందునెంట బ్రదికి ♦ యుండఁ దీఱ;
 దస్మదుగ్గిశరశఁతాశీవిషంబుల
 కెరయ నీదుస్థానఁ ♦ మింత నిజము.

60

క. మనుజుండనై న నాతెఱఁ
 గనుమానము వాయఁ జూడు ♦ మాహవభూమి
 విమ! రాక్షసులను నామం
 బును నడఁపక యేను రిత్తఁ ♦ వోనిచ్చెదనే?"

61

వ. అనివలుకు చున్నయంగదు పరుషభాషణంబులకు రోపిం
 చిన యసురవతి కన్నెఱిగి, నలువురురక్కనులు గ్రక్కున
 సవ్వాలిసందనుం బొదువం బట్టిన, బిట్టగసి హర్మ్యశీఖరం
 బుపెక్కి వాఁటుటయుఁ దదాక్షేపవేగంబున నన్నిశాచరులు

ధరణీతలంబున జన్మరితశరీరులై పడిరి. 1 హరివీరుం శచ్చట
నుండి శిఖరమధ్యంబునకు లభిమిచి భూనాథునకుఁ దనపోయి
వచ్చిచెఱింగు విన్నవించెం దదనంతరంబ రాఘవుననుమ
తంబున.

63

మత్త. తాలసాలశిలాగ్రహస్తు లుదగ్ర గౌత్రమహీధరో
త్తాలదేహు లనేకవర్ణులు ♦ దారితాఖిల దిజ్ముఖా
భీలవాలశిఖాగుళి లుగ్రగభీరసత్త్వలు వానరల్
గాలకల్పులు పేర్చి సంతనకట్టి రాహవకేళికిన్

క. పరువడి మొత్తములై బం

ధురఘోషం బెనఁగఁ బొంగి ♦ తోఁతెంచుహరీ

శ్వరబలం నందు ఘనసా

గరవీచికాసరేఖ ♦ గానఁగ నయ్యెన్.

64

పత్త. కోటఁ బన్నినఘోరదానవఁకోటిఁ జల్కనఁబోలి య
కోట 2 నల్లడలన్ మహోగ్రతఁ ♦ గూలఁ శివ్రదోచి
సమున్నమ | తూట తోరణయంత్రకేతన ♦ గోపురా
ట్ట సంహతుల్ | వీటతాటము నేసి రక్కపివీధులొక్క
ట మాత్రలోన్.

65

1 హరివీరుండు నవరత్నమయంబగు తేదీయాస్త్రాంబుండమంబున శిఖ
రంబు రాక్షసనాశహేతుసంఘాత మహోల్కలయిం నీతఁ బడఁడన్ని
మాక్షిణంబచ్చటనుండి 2 ఎల్లెడలు 3 తాచి.

వ. మఱియుఁ బ్రాకారంబుపై నున్న గదాపరిఘకుంతప్రముఖంబులు గైకొని లంకామధ్యంబున వైవం దోడంగిన నాబాలవృద్ధంబగు పౌరలోకంబు హాహాకారవ్యాకులంబై కలంగం బడియె, నంత రావణచోదితులైనదానవులు నానాకోటి సహస్రసంఖ్య లరిగి 'యెక్క డెక్కడ' యని తలపడి కపినముదయంబులం దోలి యెప్పటియట్ల ప్రాకారంబుం గైకొని నిల్చి రప్పడు. 66

క. మును మర్కటబలముచే

ననయంబును గవీలవర్ణ మైనది మగుడన్

దనుజబల సంవృతంబై

ఘనపటలచ్ఛాయఁ గోట + 1 కర మొప్పారెన్. 67

క. పనచరసేనలు దెరలిన

నినవంశోత్తములు నృపతు + లిద్దఱుఁ గయ్య

మ్మునకు గడంగుటఁ గ్రమ్మట

గొనకొని కపిసేన యెల్లఁ + గోటకుఁ గవిసెన్. 68

వ. ఇట్లు గవిసిన బ్రాకారరక్షకులైనరాక్షసవీరులు పారలంకేరసీక శిలాశూల పరశుతోమరాలాతకుంతప్రముఖంబుల ప్రయోగించినం గయికొనక పనచరులు వృక్షశిలాప్రకరంబులు వఱగించుచుం గడంగి ప్రాకారంబుఁ బ్రాకటయు, నయ్యిరు డెఱంగులవారికిం శేఛాకేసి యగుసమరం

బయ్యె; బదంపడి రావణుండు వనుజు 1 బత్వతుండును
 ప్రభునుండును ఖరుండును గోధవశుండును బ్రరుజుండు
 ను ననురాక్షసు లేవు రనేకరాక్షస పిశాచసేనాపరివృతుల
 యి పురంబు వెలువడి మాయ గావించి యదృశ్యాకారు
 లై కపిసైన్యంబు నొప్పించు దొడంగినం గని. 69

ఉ. దారుణ విక్రముండు రిపుదర్శవిభేది మహాస్త్రివేది మా
 యారణకోవిదుండు గడు ♦ నల్లి విభీషణుఁ డేగుడెంచి య
 వీరులమాయయుం జలము ♦ వ్రేల్చిడిలోఁ గుడియించి
 వీరకే । భీరసికుండు వారి నవలీలమెయిం దునుమాడె
 నందఱు. 70

క. ఆతనిశరపాతంబుల

చేతం గడు నొచ్చి దైత్యసేన సగము ధా
 త్రీతలపతితం బయ్యె వి
 భీతిఁ బఱచి పురము సొచ్చె ♦ బెఱసగము వెసన్. 71

క. అది యెల్ల వివి దశాననుఁ

డుదితక్రోధుఁ డయి మంత్రీయుతముగ వెడలెన్
 మదగజ ఘోటకసైనిక
 పదభర 2 భగ్నావసీవిభాగుం డగుచున్. 72

1 బర్హిణుండును బ్రజంఘుండు ఖరుండును గోధనుండును వృథుండు

2 భగ్నా

వ. ఇట్లు వెడలి యభేద్యంబగు నౌశనసవ్యూహంబు సంఘటిం
చి వనచరబలంబువయి నడచినం గని రాఘవృండును భార్వా
స్పత్యవ్యూహంబు దీర్చి పేర్చి యెదురుకొనియె; నాసేనలు
రెండు నకాండ యుభితసాగరయుగళంబు తెఱంగు దోఁప
నొండొంటిం గవిసె; నప్పుడు రాముండు రావణుతోడం
దలవడియె; లక్ష్మణుం డింద్రజిత్తును, సుగ్రీవుండు విరూపా
క్షునిఁ, దారుండు నిఖిర్వటుం దాకి రిట్లరువాఁగునకును
దేవాసురులకుంబోలె నాభీలసమరం బయ్యె నందు. 73

క. సౌమిత్రి నిశితవిశిఖ

స్తోమంబుల ననురవతినుఁగూం బొదివెను, సం

గ్రామమునకుఁ దొలఁగక యతఁ

డామనుజోత్తముని ముంచె ♦ నాశుగవృష్టి. 74

ఉత్సాహ. అమరవై రివిభుండు దశరథాగ్ర సుతుండు నేపునన్

సమరనప్రతాపకోపఁజాజ్వలచ్ఛరీరులై

తుములభాణపటలవృష్టి ♦ దొప్పదోఁగి యిర్వురుం

దమక మేది తమక తమక ♦ తనిసి రాహవంబునన్. 75

వ. తదనంతరంబు. 76

క. ఆరావణుండు నిజదో

స్సారంబున రామునిహుఁసారం బతిగు

ర్వారం బగు టేర్పడఁ గని

వీరారంభంబుకడఁక ♦ విడిచి రయమునన్. 77

క. మగిడి నగరంబు సొచ్చిన

బెగడి నిశాచరబలంబు ♦ పెల్లగిలుటయ్య

విగతభయండు ప్రహస్తుడు

దగఁ గోల్తల సేసె నత్యుదగ్రస్ఫురణ్. 78

ఉ. ఆతనిఁ గాంచి తద్బలము ♦ లన్నియుఁ గ్రమ్మఱ నాహ
వోత్సవ । స్ఫీతిములై కడంగుటయుఁ ♦ చేర్చి విభీషణు
డుగ్రహసర । వ్రాతసమన్వితంబుగ నశ్వారణ మార్కొని
నన్ మహారణం । బౌతత మయ్యె సైన్యనివహంబులు
రెంటికి నద్భుతంబుగన్. 79

వ. అంత,

—: ప్రహస్త ధూమాక్షుల యుద్ధము. :—

మ. కృతహస్తుండు ప్రహస్తుఁ డాహవకళాకేళీవిదగ్ధుండు ద
ర్పితుఁడై తాకె విభీషణుం గడఁకమై, ♦ బెం పారి వారిద్ద
ఱున్ । శిత 1 భవ్యోగ్రమ మూరవత్త్రవిశిఖఁశ్రేణీశతచ్ఛ
న్నులై ధృతి నొప్పారిరి చిత్రవారిధర వంక్తిచ్ఛన్నశైలా
కృతఁ. 80

చ. కదని ప్రహస్తుఁ డార్చి పరిఘంబు రయంబున నెత్తి భీకరో
న్మదఁపహన్తి తాడనముమాడ్కి దలిర్కగ ప్రేసె నీసుమై
నదయత రావణానుజని; 2 నాతఁడు వేటున కించుకంత

యుం | గదలక హేమకూటగిరికి వడి నిల్చి యుద్ధిర్ణ కో
వుండె. 81

మ. శతఘంటావరిభూషితంబును జగత్సంహారఘోరానలో
త్థితకీలానదృశంబునై 1 మెఱయశక్తిం బూన్చి మంత్రిం
చి యు | దళితండు ప్రహస్తు వైచిన వెనం ♦ దక్షిణ
సంపాతిపా టితవత్సలడయి కూలె వాడు శతకోటి 2
చ్చిన్నశై లాక్షితి. 82

వ. ఇట్లు ప్రహస్తుండు వడినం దత్తైస్యంబులు విమృఖంబు ల
గుటయు, ధూమాక్షుండు రోషతామ్రాక్షుం డగుచు
నతి నిబిడబలాహ కానీకభీకరంబై కాటుకొను చున్ననిశా
వర చక్రింబుతో నురులం బఱతెంచినం జలించి బలీముఖ
జలంబులు దుర్బలంబులై తొలగినంజూచి యాంజనేయుం
డజయ్యండై నిల్చినం బెల్చిన యెప్పటియట్ల యూధపతు
లుం గూడుకొని రవ్వుడు. 83

సీ. అనిలతనూజధూమాక్షరక్షితసైన్య
కి యుగ్మంబుచకు నయ్యె ♦ యుగ్రనమర;
మందు నిష్ఠురచరణాఘాతముల డొల్లు
నరదంబులును శిలాహతుల దూలి
తెఱుఱలు నేనుంగులు ♦ సుత్రాల తరుహతిఁ
ద్రౌణిఘోటకములు, ♦ దీప్తనఖర

దంతక్షతంబుల ♦ దళితాంగులై నేలఁ

బడి తన్నికొను వీరభటులు నగుచు

ఆ. సధికశౌర్యసారు ♦ లగుకపివీరుల

చేత కొచ్చి డై త్యంసేన భీతిఁ

బటచెఁ, గొంత బెండువడియుండెఁ, గొంతధూ

మాక్షువెనుక కొడిఁగె ♦ నంతఁ గొంత.

84

మహానగ్ధర. కని ధూమాక్షుండు విశ్వగ్రసనరసలసత్కాల

మేఘుంబవోలెఁ | ఘన గర్జాఘోష మొప్పం ♦ గడఁగి శర

శతాకల్పితాసారదుర్ద | ర్భసవీరారంభుఁ డైనఁ ♦ సకల

హరిచమూసంఘముఁ విహ్వలంబై | చనె దూలెం గూతె

లావుం ♦ జలమును జెదరన్ ♦ సంగడిఁ విచ్చె నొచ్చెన్.

తే. ఆతని యుద్ధతి సైఁపక ♦ యనిలసూనుఁ

డనిలవేగుడై పటతెంచి ♦ తూర్చి తాఁకె;

బ్రథన మయ్యుద్ధటకు నుగ్రభంగి నమర

పతికి 1 వృత్తునకుం బోలెఁ ♦ బ్రకట మయ్యె.

86

క. పరిఘంబులు గదలును బె

క్కరుదుగ రక్కసుఁడు వైచె ♦ నమ్మారుతిపై

నురుగండలై లములు ఘన

తరువులు హరివరుఁడు గురిసె ♦ వానవు మీఁదన్.

87

వ. ఇబ్బంగి బెనంకువ సెల్లుమరిడం గొంతొకసేపునకు.

88

1 పుష్టోనునకు భుక్తులై మిది 'ఇత్రాన' స్థానమొస' అని కలుగు)

ప్రార్థన. లంకాకుంటాకుఁ దుద్యుల్లఘుతరగమనోల్లాసియై డా
సి వీరకం । బొంకం బేవారఁ జంచఁ మృజరచితమహాభూ
రుహంబెత్తి వేసెం । గికంన్ ధూమాక్షు; వాఁడుంక
డసెను వదనో ♦ 1 దీర్ఘకీలాలధారా । పంకచ్ఛాగ్భాగమ
గ్నాపఘనవిఘటితఁపాణిఁడై యాహవోర్విన్. 89

వ. ఇత్యైఱంగున ధూమాక్షుండు దెగినపిదపఁ గపివరసైనికు
లార్చి హనుమంతుని ననేకభంగులం బ్రస్తుతించుచు రజవి
చరులం గనుకనిం దోలినం దూలి యందఱు బఱచి పు
రంబు సొచ్చి దనుజేంద్రునకుం బ్రహస్తధూమాక్షుల
మరణప్రకారంబు తెఱింగించినఁ బ్రకటబాష్పనిశ్వాసనివ
ర్ణవదనుం డగుచుఁ బంక్తివదనుండు. 90

క. కలవా రెల్లను మడిసిరి,

కలిగియు 2 లేఁ డయ్యెఁ గుంభకర్ణుఁడు, వీనిం

దెలుపుదునా! యేను గొడుకుం

జల మెడవక రిపులతోడ సరిఁ కె బెనగుదుమో? 91

వ. అని వితర్కించి యప్పటికిఁ గుంభకర్ణ ప్రబోధంబు గార్యం
బుగా నిశ్చయించి తదీయశయ్యాగ్రహంబునకుం జని వా
నిం దెలుపం బరిజనంబులం బనిచిన. 92

సీ. భేరీమృదంగగంభీరనాదంబులు,

గాహశఘంటికాకలకలములు,

జారుణసీంహనాదంబులు నొనరింపఁ,

గడుబెద్దవడికి నంగము గదల్చి,

1 యొడికిలి, కనువిచ్చి, * హూ యని బిట్టావు

లించి, కొండొక దేటి, * లేచి, నీలి,

కలయఁ జూచుటయును * గట్టెదురన యున్న

యన్న నవ్వుచుఁ దనయనుఁగుదమ్ముఁ

ఆ. జూచి యనియె “నిట్టిచోద్యంపునిద్రలుఁ

గలవె యేరికిని జంగంబులోన?

నెవ్వ రేమి యైరో * యెఱుఁగవు 2 తమ్ముడ!

యిపుడు మనకు నైన * యెడరు వినవే?

వ. దశరథనందనుం డైనరాముండు నాచేత నవహృతభాద్యుని
డై కలుషించి యనేకవానర యూధంబులం గూర్చుకొని
వచ్చి వనధిబంధించి మనవీటిపై విడిసిమమ్మెల్లను నేలకుం గో
లకుం దెచ్చు చున్నవాఁడు. ప్రహస్తాదివీరులు వానిచేతం
బెక్కండ్రు సిక్కిరి. నీవకాక వాని జయింప నన్యుండు శ
క్తుండు గాఁడు; గావున లెమ్ము. గ్రీక్కునం బగతుపై నడ
చి పొడిచి గెలుపుము. దూషణానుజాలు వజ్రవేగప్రమాధు
లు నీకుం దోడ్పడియెద”రనిన “నట్ల కాక” యని కుంభ
కర్ణుండు విహితపరికరబంధుండు సమరసన్నద్ధు లైనపరిజ
నంబులతోడంగూడి వెల్వడి నడతెంచిన.

94

—: కంఠకర్ణకు యుద్ధంబు నేయుట. :—

లయగ్రాహి. దారుణ దహనల శిఖారుణ శిరోరుహగ
 భీతఘనకర్పరశశీరుఁ బటురోష
 క్రూరనయనాంతగళితోరుతరవహ్ని రణ
 ఘోరముఖదంతవలయారభసదంశో
 ద్ధారిరుధిరాధరు నుపారభుజసారణ వి
 దూరితదిగంతుఁ బదభారవినమద్భూ
 భారుఁ ద్విజగద్విజయభూరిబలు నద్దమజ
 వీరుఁ గని యచ్చెరువుగూరఁ గపివీరుల్.

క. రక్కసుఁడును వనమదిలో

నక్కపివీరులను జీరి ♦ కై నఁ గొనక పే

రుక్కున రఘుకుల వీరుల

దిక్కునకుం 1 గవియుదెంచె ♦ దీప్రస్ఫురణన్. 96

మ. వడి నడ్డం బరికట్టె నెట్టన హరివ్రాతంబు పెన్మాకులం
 బిడుగుతోని మహాద్ధతాశ్మముల నాభీలంబుగా దైత్యు
 బి | ట్టదువన్ వైవగఁ జొచ్చె, గొందఱు బలంబారం
 గ వే జాసి డం | దడి తత్కాయము సింది రుగ్రసఖిదం
 తన్యాన సంకీడలన్. 97

ఉ. కన్నుల నిద్ర 1 దేహంగ నంకంపితుడై యతఁ 2 జేసి నేసి
నం । దన్ను నెఱుంగ కొక్కమొగి • దత్కపిసైన్యచ
యంబుఁ బోరఁ బే । రన్నున మ్రొంగ జొచ్చె విలయాగ
మనఁభృతదర్పరోషవే । గోన్నతలీలఁ గాలుడు జఁనో
త్కరమున్ గగ్గిసియించుచాడునన్. 98

వ. ఇట్లు బల చండబల వజ్రబాహులు లోనుగాఁ బెక్కఁడ౪
యాధపతులను బహుసహస్రసంఖ్యలవానర యూధఁబుచు
మింగియు, గొదగొని నచ్చుచున్న యన్నిశాచరుని మా
ర్కొన నోడి తారప్రముఖు లైనబలీమఁఖులు నలుచంకలం
జెడరిపఱచిన. 99

మ. కని సుగ్రీవుఁడు బిట్టదల్చుచును వేగం బార డైత్యే
ద్రు మా । ర్కొని సాలంబున వానియకాఁడలఁ గడున్ •
ఘోరంబుగాఁ బూర్తి వే । సిస, నావేటున నిద్ర దేజి
కడకం జేదోయి సారించి య । మృచుజాశుండు గపీంద్రుఁ
బట్టి రభసోన్మాదంబుమై నార్చుచున్. 100

క. పట్టువడిన సుగ్రీవుని

గట్టెదురం గాంచి యెద్దు • కలుషితమతి యై
ద్యుండు, లక్ష్మణుఁ డసురన్

బి శ్రేసం బిడుగుఁబోని • శృఙ్గుబాణమునన్.

101

సీ. ఉరమాడి యాశరం ♦ బుచ్చిపోవుటయును

గడు నొచ్చి యాకుంభ ♦ కర్ణుఁ డలిగి

జెన వాలితమ్ముని ♦ విడిచి తోరపుశిలఁ

గొనుచు నుక్కున రాము ♦ కూర్మితమ్ము

జెన గొలుతెంచిన ♦ ధీరుండు సామితి

భల్లయగ్గమునఁ ద♦ద్వాహుయుగము

నటక నూయాబలో ♦ న్నతుండు దైత్యుండు చతు

ర్బాహుడై తోచిన, ♦ భానుకులుండు

ఆ. చేతు లెల్లఁ దువిమె ♦ శితభల్లముల; వాడు

మఱి యనేకహస్త ♦ మస్త కాంఘ్రి

భాగుడై నఁ గినిసి ♦ బ్రహ్మాస్త్ర మేసినఁ,

గూలె నసుర గొండ ♦ గూలినట్లు. 102

వ. ఇట్లు కుంభకర్ణుండు దెగటారినం జూచి దూషణానుజాలు

వజ్రినేగుండును బ్రమాథియు . రాఘవానుజుం నలపడి

వివిడబాణౌఘనిమగ్నుం జేయుటయు, నతండును వారి నతి

బహుళం బగుశరజాలంబునం బొదివినఁ గయ్యం బొక్క

ముహూర్తంబు చూపఱకు రోమహర్షణం బై చెల్లె; దద

నంతరంబ. 103

చ. అనిలసుతుండు సీలుండు ర♦యం జెనఁగం బఱతెంచి య

మృహౌదనుజలమీఁద నేపున ను♦దగ్గినగాగ్రియుగంబుఁ

బూచ్చి వైచినఁ గడు రూపఱం 1 బెదరి • చెప్పఁగఁజూపఁగ
 లక పొయి ర | ద్దముజాలు; వానరోత్కరము • దద్దయు ను
 బుబ్బన 2 నార్చి రెంతయున్. 104

క. ఆకులపడి నలుచెసలం

గాకులక్రియఁ బెదరి కడు వెఁగడువడి రక్షో
 నీకములు లంకయెనిమిది
 వాకిళ్లం దూతెఁ బొర • వర్గము దలఁకన్. 105

గ. అంతఁ దనకూర్చితమ్ముం

డంతకుఁ కూడుటయు దూషణానుజమృతివృ
 త్తాంతంబును విని యెంతయు
 వంతఁ దలరి యటచేఁ బంక్తి • వదనుఁ డవశుఁడై. 106

వ. అయ్యననరంబున నాముక్తకవచుండును నాబద్ధతూణీరుం
 డును బ్రచండకోదండపాణియుఁ గృపాణబాణబాణాసనాది
 వివిధసాధనోపేతసన్నిహితస్యందనుండును బురందరహృద
 యసాగరమందరుండును నై నమేళనాదుండు దండ్రిం జేరం
 జనుడెంచి వినయంబున నిట్లనియె. 107

చ. “వగవఁగ నేల? దైత్యకల • వల్లభ! యే గలుగంగ
 నిమ్మొయిన్ | జగముల నీదుశత్రులకు • శౌర్యము సెల్లున?
 వృత్తివైరి లోనగుసురకోటియే పడఁచి • కి యవ్వినినా-

న్నతి నున్ననాకుఁ గోరితిగముల నోర్చు టెంతవని? ♦ ధీ
రత నకౌ గృహం బంపు మాజికె. 108

ఉ. కూడిన కొండఁగ్రుచ్చులను ♦ గోరితుల నుగ్రత ముట్టి
కిన్నఁ జెండాడెద నుజ్జ్వలగోవిందాంబక1 శృంభితదిబ్బు
ఖండనై । యాడెద వీరనృత్యము ర ♦ యంబునఁ బార్థివ
నూను లిద్దఱుం । గ్రీడయపోలఁ గిట్టి పెడ ♦ 2 కేల్లొగిఁ గ
ల్పెదఁ; బట్టి తెచ్చెదన్. 109

వ. అనినం దెలివొంది మందోదరీసుందరుండు ప్రియనందనున
కీ ట్లవయె. 110

సీ. “ నీరరాశిమలీల ♦ నిక్క మే నెఱుంగనే ?

పుత్త్రు । నీభుజబలశస్థరణమునన

కాదె నా కిట్టివిఘ్నాత్మియు సిరియును

గలిగె ? గీర్వాణసంఘంబుతోడఁ

గూడ సంయ్యందుని ♦ గొని వచ్చి నాబంటుఁ

గా నొనరింపవే ♦ గర్వ మెనఁగ ?

మాయావిదుండవు, ♦ మహితదివ్యాస్త్రవి

శారదుండవు నీవు; ♦ సంగరమునఁ

ఆ. బగతు రెల్ల వెగడుపడఁగ దృశ్యాదృశ్య

ద్వంద్వరూపభంగిఁ ♦ దొడరి చిక్క

వఱుచునీమహోగ్రిఁ బాణసాతంబులు

దశరథాత్మజులకుఁ ♦ దరమె యోర్వ ? 11.

అ. నిఖిలశత్రుచేయము ♦ నిశ్చేషముగఁ జంపి
యనఘ ! నమరనిహతు ♦ లైన యస్మ
దీయజనుఃఖుణము ♦ దీర్పుము; మనలక
పోయి రమ్మ; 1 వేగ ♦ పొడిచి గెలుము. ” 112

వ. అని కౌఁగిలించుకొని వీడుకొల్పిన, నింద్రిజిత్తు నత్వరుండై
యరదం బెక్కి లంకాపురంబు వెలువడినం గని వనచరా
నీకంబు లార్చుచు నెదురు నడచుటయు, నతండు దాని నిం
చుకయు సరకుగొనక కరతలం బెత్తి లక్ష్మణునిం బిలిచిన.

—♦ ఇంద్రజిత్తు లక్ష్మణునితో యుద్ధంబు సేయుట. ♦—

క. విని యాతండును మార్వీ
నినదింబున గగనధారుఁణీమధ్యం బె
ల్లను మ్రోయ మత్తగజముం
గనిన మృగేందుండుపోలఁ ♦ గడఁగెం బెలుచన్. 114

వ. అంత. 115

ఉ. జైత్రులు గోత్రభూమిధరఁసారులు 2 సాగరధీరు లుల్లన
చ్చిత్తధనుఃకళావిదు లఁజేయులు భూరిజయాథు లష్టు పా
మిత్రియు మేఘనాదుఁడు నఁమిత్రవిభేదులు దాఁకి రార్చి
కత్రయభీకరక్షధనఁకాతుక వేసిత చిత్తవృత్తులై. 116

క. మచ్చరముమీఱ నొండొరు

1 జిచ్చుఱపిడుగులను బోని ♦ శితవిభములం

జెచ్చెర బోరంగ విలునే

ర్పచ్చటఁ దుల్యంబ యయ్యె ♦ సయ్యద్దటకున్. 117

క. తనకంటె నపుడు రావణ

తనయుం డని మీఱఁ జూచి ♦ తా నాతనికం

టెను మున్న రాఘవాచుజఁ

డనుపమశర 2 శీల నతిశయంబుగ మెఱయన్. 118

క. అంతఁ బటుతోమరంబుల

నెంతయు లే వెస నృపతనూజు ♦ నింద్రజి వైచన్

సంతతశరముల నన్నిటి

నింతింతలు శకలములుగ ♦ సేసె నతండున్. 119

వ. అట్టియెడ నంగదుండు గడంగి లక్ష్మణునకుం దలకడచి యు
మందవేగంబున మందోదరీనందనుం గవిసి ఘనమహీరు
హంబునఁ దన్మస్తకంబు వేసినం జలింపక నిలింపపత్తివైరి
నిశితప్రాసూబు వాసవపౌత్రుం జంప నెత్తుటయు, లక్ష్మ
ణుండు దానిం దునియ నేసిన నయ్యసురియు గదాదండం
బుఁ దీర్చి యంగదు 4 వత్తుంబు వేసినందొలంగక చెలంగి
వాలిసూనుండు సాలవృక్షంబున నారాక్షసురధంబు రథ్య

---

1 చిచ్చు 2 శీల 3 నృపతనయునకుర యెలమిన్ వైచన్ 4 సయ్య
పొద్దుంబు

సూరధిసహితంబుగాఁ జదియ నడిచె; నల్లు విరఘు డయు
యచ్చోటన యంతఃకానంబు నొంది గగనగతుం డయ్యెఁ;
బదంపడి. 120

క. “ ఎవ్వలన నుఱుకునో? యతఁ

డెవ్వరి నెటు నేయు నొక్కొ ఁ యిం ” దనుచుఁ గడున్
నివ్వెఱపడి కపినేనలు

గ్రొవ్వు సెడం బంక్తి వదనుకొడు కుద్ధతుఁడై. 121

చ. ఉఱుముచు 1 నంత్యకాలచరిఁ తోగ్రబలాహకలీల దోఁసఁ
గాఁ । దఱచగు ఘోరపుంబిడుగుఁ ఁ దండము వోని శరప
తాన ముక్కఱఁ దొరఁగించుచుం గజబఁలానళిఁ ద్రుంచి
కలంచె నేపునన్ । నెఱఁకులు నొంచి బాఁసనుచు ఁ సీరధి
ముంచె రఘుప్రవీరులన్. 122

క. మాయూధిసు నంతర్హిత

కాయుఁ బురందరవిరోధిఁ ఁ గాకుఁ ట్టులు ప్ర

ధాయత్తు లగుచు నేసిరి

ధీయుక్తులు శబ్ద 2 భేది ఁ దివ్యాస్త్రములకొ. 123

వ. వానికి నలిగి సుగ్రీవాదివానరులు వృక్షశిలాప్రకరంబులు
గైకొని యాకసంబున కెగసిన నద్దానవుండు వారి నందఱ
వెఱచఱవ నేయుటయుఁ, జేవ సెసి మగిడి పుడమి కెఱఁ
గిరి. వాఁ డంత నిలువక వాఁడితూపులు వఱపి రామలక్ష్మ్య

ఋతుఁ గరంబు నొప్పించినం 1 జే మ్యేది యయ్యన్నయుం
 బమ్ముండును గపిబలంబు లడల ధరణీతలంబునకు నొరగి
 విలయకాలపతితు లయిన సూర్యేందులచందంబున నున్నం
 గని సింహనాదంబు సేసి, 124

మ. పరమోదాత్తులఁ బార్థివోత్తముల శుంభద్విక్రమారంభు
 లన్ । సురసంకాశులఁ గోసలప్రభుల నస్తోకప్రభోద్దాము
 లన్ । వరలాభోన్నతుఁ డన్నిశాచరుఁడు గ ధర్మం బొప్ప
 దుర్వారని । ర్భరనాగాస్త్రములం దదాహవమహిన్ ధం
 భించె నయ్యిద్దఱన్. 124

వ. తదనంతరంబ సుగ్రీవసుషేణబాంబవత్సముఖు లయినకపి
 వీరులు రామలక్ష్మణు లున్నయెడకుం జనుడెంచి యెయ్య
 దియునుం జేయునది నేరక దుఃఖితు లగుచుండ, నవ్విభీష
 ణుండు వారి నాశ్వాసించి బ్రహ్మాస్త్రప్రయోగంబున నా
 రాజకుమారులకు బంధమోక్షణంబు గావించె. సుగ్రీవుం
 డు విశల్యకరణి యనునౌషధంబున వారల విశల్యదేహు
 లం జేసె; నిట్లు వ్రోబుద్ధులై రాఘవులు గ్రీష్మఋతగయ్యం
 బునకుం గడంగి; రప్పుడు రావణానుజుండు రామునకుఁ
 గృతాంజలియై యిట్లనియె. 126

సీ. “నరనాథ ! కిన్నరం నాథునిపనుపున

శ్వేతుండు నాఁగఁ బ్రసిద్ధుఁ జైన

గుహ్యకుఁ డీదె మీకుఁ ♦ గొని వచ్చె దివ్యతో

యంబు; లీజలముల ♦ సంబుజాక్ష !

నయనపద్మక్షాళనము 1 నేయుఁ; డిప్పు డ

దృశ్యభూతము లెల్లఁ ♦ దెల్లముగను

గానంగఁ బడు” నన్నఁ ♦ కైకొని రాఘవుం

డనుజసహాయ సమన్వితముగ

ఆ. నట్ల చేసి కనియె ♦ సంబరమధ్యసం

చారుఁ గృతవిపక్షసంప్రహారు

నింద్రజాలశీలు ♦ నింద్రజి ద్రాణిలోలు

రావణాగ్రతనయు ♦ రహితవిస ను.

127

వ. ఆరక్కసుండునుం దనచేసిన సారథుని సృతిహతం బగు

టకు విస్మయం బంది వివేచనమున భావంబును దొడంగి

గం బోయిన నెఱింగి, పట్టించుకొనునట్లు జూచి “యి

న్నిచునకు హోమసమాప్తి యుక్తమును యుక్తరికిఁ గెలువ

సశక్యంబు; వీనివెన్నడిందగిలి తెగటార్పు” మనిన నతండు.

ఆ. ఆర్చి వెనుకఁ దగిలి ♦ యశనికల్పము లైన

శరము లేయుటయు 2 నిశాటవరుండు

గినిసి వడి నెదిర్చి ♦ కీలించె లక్ష్మణు

నంగకముల నుజ్జ్వలంబకముల.

129

1 చేయుమిప్పుడు 2 నిశాటవరుండు

వ. ఇట్లుదళివడి యవ్వీరు లిరువురు నిశాచర వనేచరబలంబులు
రణంబుడిగి వెఱఁగుపడి తమపోరు సూచుచుండ నుద్దండ
వేదండయుగళంబుపోలిక నాభీలశార్దూల ద్వయంబుకరణి,
నసహ్యసింహాయమళంబు కై వడి సతి ఘోరయుద్ధంబుసే
యం దొడంగిరంత. 130

క. వడి నొక్కపెట్ట లక్ష్మణుఁ
డడరించె నిశాతశరము ♦ లారక్కనుపైఁ;
గడఁగి యతఁడు నాతనిపై
నెడనక నాఁటించెఁ గలయ ♦ నెనిమిదియమ్మల్. 131

ఆ. నాఁడితూపు లొడల ♦ నడి 1 నాఁటుటయు, నేపు
తోడ పరుషరోష ♦ ధూమకేతుఁ
డతిశయిల్లి రాఘ♦వానుజుండురుచాఁ
శింజీరవంబు ♦ సెలఁగఁ గదిసి. 132

—: ఇంద్రజిత్తు లక్ష్మణునిచేతఁ జచ్చుట :—

మ. శితభల్లద్వితయంబునం గడువెనం ♦ జేదోయి ఖండించి
ఖం । డితగోత్రాచలతుంగశృంగ శతకోటిస్సారఘోరా
నల । ద్యుతిసాంద్రం బగుశాతభల్ల మొకటం ♦ ద్రుంచెం
గనత్కుండలా । నివృతమై యొప్పునిశాచరేంద్రుశిరమున్ ♦
వీరక్రియాదక్షుడై. 133

1 తాకుటయునెచ్చి తోన కలుషరోషధూమకేతు వతిశయిల్లి

ఆ. భగ్నశాఖమైన ♦ పాదసంబునుబోలె

న్ని సంగరమున ♦ నింద్రజిత్తు

వడినఁ జూచి దైత్యబలములు భయమంది

పటఁచె; జెలఁగి యార్చె ♦ బ్రవగబలము.

134

క. తనయుని మరణం బేగ్గడ

విని దశకంధరుఁడు శోకవివశుండై బో

రన బాష్పము లొలుకఁగ హా !

యనుచుం బదినోళ్లుఁ దెఱచి ♦ యటచెం బెలుచన్. 135.

క. శోకంబు సైఁపలేక య

శోకవనంబునకు నరిగి ♦ సురశత్రుఁడు రో

మాకులుండై జానకీ బు

ణ్యాకారం జంపఁ జంద్రహాసము వెఱికిన్.

136.

వ. అప్పుడు వయోవినయవృద్ధుండైన యవింధ్యుం డతని వా

రించి యిట్లనియె.

137

చ. “ఇది దగునే? దశానన! మహేంద్రుఁడు లోనగుదేవతా

తతిం । గదనములో జయించి త్రిజగంబులఁ బేర్కొని

యన్నసేను ని । మృదిత వధింతునంట గడు ♦ మోసము

గాదొకొ? యోపుదేని నే । పాదవగ రాఘవున్ గెలుపు; ♦

ముగ్ధులఁ జంపినఁ బెంపు గల్గునే?”

138

వ. అనినం దద్వచనంబుల నుపశమితరోషుం డయి దోషాచ

రేఖ్యుండు సమరనన్నాహం బమర రథం బెక్కి మిక్కిలి

బీరంబు సొంపార నఖలసేనా సహితంబుగాఁ బురంబు
వెల్వడి నడతెంచె నంత. 139

శా. సుగ్రీవాది సమస్తవానరులుఁ బ్రహ్మార్జున్మహావిగ్రహ
వ్యగ్రాకారతఁ బేర్చి భూరుహాశీలాంబాతంబులం దాల్చి
వా ! లాగ్రీవ్యాచలనంబు లొప్ప దశకంఠాగ్రేసరోదగ్ర
దై ! త్యగ్రామంబు నెదిర్చినన్ సమర మత్యంతోగ్ర
మయ్యెన్ వడిన్. 140

వ. ఆసమయంబున నఖలమాయాకుశలుం డైనదశముఖుండు
మాయ గావించిన. 141

క. ఆరావణదేహంబున
ఘోరగదాశక్తిఖడ్గకోదండధరుల్
వీరులు సహస్రసంఖ్యల
వారలు జనియించి రిసురవరు లుద్ధతులై. 142

వ. వారినందఱుఁ గౌసల్యానందనుండు సాంద్రీశగజాలంబుల న
వలీలం దునిమి తూటాడిన, నమ్మేటిరక్కసుండు మఱియు
నుఱక మాయ ప్రయోగించి రామలక్ష్మణప్రతిరూపంబు
లనేకంబు లుత్పాదించుచు, నయ్యన్నయుం దమ్ముండు
ను వెఱుగుపడియునుం దెడిముడిపడక యమ్మాయూహంబు
లు లన్నియుం దునిమి తదనంతరము. 143

శ. ఆభివరభానుబింబుచిఁరాకృతియున్ హరియుగృమున్ మ
హా ! శభాసమతాననలబును విఁరాజితకేతనవై జయంతికా

ప్రభమును నైనతేరు సురఃపాలకువంపునఁజేసి రాఘవ
ప్రభునకుఁ దెచ్చి మాతలి సభక్తికుండై ప్రియ మొప్పు
నిట్లనుకొ. 144

మ. “ధరణీనాథ ! సురేంద్రులే ధి మహాఃకై వ్యేంద్రులం
దొల్లి యీ । యరదం బెక్కి యనేకులం దునిమె జంభా
రాతి ఘోరాజి; వీ । యరదం బెక్కి వధువు మీవును మ
దీయస్సారసారథ్యని । కృరభంగిఁ దళకంధరుం ద్రిభువ
నీభంగోన్నమత్కంధరుకొ.” 145

మ. అనినకొ మాతలి నాదరించి, యరదం • బౌరాఘవుండెక్కి
యుక్కున మీఁకొ రిపుకోటిమీఁద విలసత్కోదండమా
ర్వీమహా । స్వసభిన్నాఖిలదిగ్విభాగుఁ డగుచుకొ • 1 శా
తాస్త్రధారాభిషే । చనపూతప్రతిపక్ష సైన్యఁ డగుచున్
• సంరంభదుర్వారతన్. 146

ఉ. అత్తఱి రావణుండు విలయానలదుస్సహమా ర్థియై నరేం
ద్రోత్తముమీఁదఁ దేరు గడు • నుగ్రగతిం బఱిపించి సం
తతోద్వృత్త శరప్రవాహవరివీతదిశాముఖుఁ డైనఁ జూచి
పేరుత్తల మంది రాతనిసముద్ధతికి 2 దివినుండి నిర్జరుల్.

వ. ఇట్లు దలపడి రామరావణు లతిఘోరంబుగాఁ బోరం దొ
డంగి; రంతఁ బంక్తివదనుండు నిడిడజ్జ్వలం బగుశూలంబు
రాఘవుమీఁదం బ్రయోగించిన, నతండును నడుమవ దానిఁ

దునియలు సేసిన, నీనునం బెరిగి సురక్షైరి మఱియును
 దరతరింబ శతసహస్రసంఖ్యలు గలసూలంబులు భిండివా
 లంబులుఁ దోమరంబులు శరంబులుఁ బఱుగించి యంబ
 రం బెల్ల నస్త్రమయంబు గావించిన, నఖిలభూతంబులును
 హాహాకారపాకులంబు లయ్యె; ససురైన్యంబున భేరిస
 ముఖతూర్యనిసదంబులు సింహనాదంబులు సెలంగె; నంతఁ
 గొండొక సేపునకు రావణప్రియుక్తం బైనశస్త్రాస్త్రదహనం
 బంతయు నిరంతరవిశిఖధారాసారంబునం గబళించి రామజల
 భరంబు గంభీరగురంభంబునం బొడలుటయు నకలష్టవంగ
 సముదయంబును బ్రహ్మకోలాహలం బయ్యెఁ బదంపడి.

—♦ శ్రీరాముడు రావణాసురుని సంహరించుట. ♦—

సీ. కమనీయకనకపుంఖపృథాభాసియుఁ

దీక్షమఃఖంబును ♦ దివిజయక్ష

మునిసిద్ధసాధ్యసమ్మోదావహంబు నై

విలసిల్లుబాణ మువ్వీరవరుఁడు

గై కొని బ్రహ్మాస్త్రశలితమంత్రాభియు

క్తంబు గా నొనరించి ♦ కార్ముకమున

సంధించి జగములు ♦ జయపెట్టఁ జెచ్చెరఁ

దివిచి యేయుటయును, ♦ దీవ్రభంగి

అ. గడఁగి యాశరంబు ♦ గల్పాంతదహనంబు

పోలెఁ బంక్తికంఠఁ ♦ బొదివి నీఱు
గా నొనర్చె సూత ♦ ఘనరథరథ్యస
మన్వితముగ నొక్క-♦మాత్రలోన.

149

వ. అప్పు డంబరంబున డిన్యతూర్యనాదంబులు. సెలంగం
గలంగి యనురులెల్లఁ దోలంగిరి. గంధర్వగణాంబులు నప్ప
రోసర్తనంబులుఁ బ్రవర్తిల్లె; నింఁచొదిదేవోత్తము లన్నర
దేవోత్తముం బ్రస్తుతించుచుం బ్రమోదంబు నొందిరి. 150

క. ఏకోత్సవంబు లయ్యెఁ ద్రి
లోకంబులు, నఖిలలోకఁబుంటాఁగుఁడు ఘో
రాకారుఁడు దశవదనుఁడు
శాకున్తస్థనిశాతశరముఁఖంబునఁ బడినన్.

151

ఉ. అంత ననంతకీర్తి శరఁజాగతరక్షణశాలి రాఘవుం । డెంత
యు వేడ్క-తోడ ననుఁజేంద్రుపదంబున నవ్విభీషణున్ । సం
తతపుణ్యఁ బుణ్యజనఁసంతతివర్ధనుఁ గట్టెఁ బట్ట, మత్త్యం
తదయాంతరంగుఁడు గృ ♦ తాహితభంగుఁడు దానుఁ ద
మ్ముఁడున్.

152

వ. తదనంతరంబ యవింధ్యండు విభీషణసహితుం డై జానకి
నుచితయానంబున నునిచికోని రామదేవుఁజాతీకిం, దెచ్చి
“ దేవా ! దేవిం బరిగ్రహింపు ” మని విన్నవించుటయు
నతండు,

153

చ. అతిమలినాంగి జీర్ణమలిఁనాంబరధారిణి సంతతాశ్రుపంకితే
విలసత్కపోలఁ బరి ఁ కీర్ణజటాయితకేశభార నా|యతఘన
దుఃఖదూషితఁ బ్రియాంగనఁ గన్గొని యప్రియాత్ముడై
సుతచరితుండు దద్దయు మఁనోవ్యథసేయుచు నింతికిట్లనుకొ.

స్త్రీ. “ అధికదుష్టాచారుఁ ఁ డైనదశాననుఁ
డింతకాలముఁ దనఁయింటఁ బెట్టి
కొని యున్ననిన్నుఁ గైకొనిన నన్మచ్చరి
త్రమునకుఁ దొడరదే ఁ ధర్మహాని?
పరిభవంబునకు నై ఁ ప్రతికారముగ వైతిఁ
గూల్చితిఁ గాని నీకొఱకుఁ గాదు;
మెలఁత ! నీచరితంబు ఁ మేలైనఁ గీ డైనఁ
గానిమ్ము నిన్ను నిఁకముగ నొల్లఁ;

ఆ. బఱుగఁ గుక్కవారఁ ఁ బడినహవ్యముభంగి
యమ్యై నీతెఱంగు ఁ నరయ నిపుడు;
గాన యిచటఁ దడయఁ ఁ గాదు చెచ్చెర నీకు
నిష్ట మయినకడకు ఁ నేఁగు మతివ ! ” 155

ఆ. అనినఁ జెవులఁ గొఱవి ఁ గొని చూఁడిన టైనఁ
దాల్చి పెల్లగిల్లఁ ఁ దరళనయవ
మొదలు నఱక నొఱగు ఁ కదళిచందంబున
నెలఁత దలడమున ఁ నేల వ్రాలె. 156

౧. వెలుగుపడి హర్షరాగము

దటిగిన వెలువెల్ల వై వధనములు వ్రాలిం

దెలు గేది తిచ్చపడి ర

త్రటి దర్పరిజనము లెల్ల దద్దయు నంతఁ.

157

తే. పడలి యల్లన మఱి కొంత వడికిఁ దెలిసి

యలసమూర్తి యై దందడి ♦ నశ్రు లురలఁ

గేలు మొగిడించి ననుమతీపాలుఁ జూచి

యెలుగు గుత్తుకఁ దగులంగ ♦ నిట్లు లనియె.

158

క. “నినుఁ గీడు వొరయకుండఁగ

జనులకు నానిక్క మెక్క ♦ జననాయక ! నే

ననలంబుఁ జొచ్చి వెడలెదఁ

గనుఁగొను మిచ్చసపు నాకుఁ ♦ గరుణింపు దగఁ.

159

ఉ. నాదగుబుద్ధి నీదుచరణస్మరణంబ యొనర్చుఁ గాని యొం

డేదియు నెన్నఁడుం దలఁప ; ♦ దిట్టిద 1 యొండ్కోకచంద

మైన నిఁమేదినియుం గృశానుఁడు సమీరుఁడు శీతకరుం

డు నర్కుడుం । గా దన కీక్షణంబ ననుఁ ♦ గాల్పరే ? వే

ల్పులు చెట్ల పైఁతురే ? ”

160

వ. అని పలుకుటయు నప్పుడు వృథివ్యాధిభూతంబు లెలుంగు

లు సెలంగ నెల్లవారును వినం దమతమనామంబు లేజీరి
గించి యిట్లనిరి. 161

క. “ విను, ముత్తమురాలు సుఖా !

జననాయక ! జనకతనయ; ♦ సందేహపడం

జని లేదు; మానఁ దెల్లము.

జనులను మము మొఱంగి నాదు ♦ సకలక్రియలకొ. ”

ప. అనిన యనంతరంబ సకలసురమునిగణసహితంబుగాఁ బితా
మహుండు సనుడెంచి రాఘవుచేత సమస్కృతుం డై యి
ట్లనియె; “ నయ్యా ! నీవు సకలభూతదుస్సహుం డైనరా
వణుం బరిమార్చి లోకహితంబు నేసితివి; వినుము. నల
కూబరుశాపంబునంజేసి దశగ్రీవునకుఁ బరస్త్రిలయందు
బలాత్కారంబు సెల్లదు గావున, నీధర్మపత్ని యొండ్రికొక్క
దురితంబునుం బొరయదు. నీవు నిర్విచారుండవై యష్టశి
వ్రాసం బరిగ్రహించి నెమ్మదిఁ బురంబున కరుగు ” మని
పలికి, యతనికిఁ బ్రియంబుగాఁ దత్సమరనిహతు లైనచా
నరులఁ బ్రొప్తజీవులం గాఁ జేసి పరమేష్ఠి ససియె; బురం
దరసారథియును దాశరథి వీడ్కొని హరిసహస్రయుక్తం
బయినరథంబు గైకొని నాకలోకంబున కరిగె నంత. 163

మ. అవిరోధంబున జానకీసహితం డై ♦ యాబద్ధరత్నప్రభా
ననశుష్కం బగుపుష్పకం బనువిమానంబెక్కి- యర్కాశ్వ
య । ప్రవగుం డిమ్ముల నేగె సమ్మదభరం పొగ్గారవా

రాకరస్థవమానుం డగుచుం బురంబునకుఁ బా) + ప్రశ్రీ
విశేషోన్నతిఁ. 164

వ. ఇ ట్లరిగి భరతాదిబంధుజనంబులు సఖిలపరిజనంబులు సఖి
నందింప వసిష్ఠవామదేవాదివిహితం బైనయభిషేకశోభనం
బు వహించి, రాముండు సుగ్రీవ విభీషణాది సుహృద్జనంబు
లను ఋక్షవాసరబలంబులను బ్రకటబహుచూనవిశేషంబు
ల నాదరించి వీడ్కొలిపి యభిమతభోగంబుల నిరంతర్యా
గంబులఁ బ్రభూతయాగంబులఁ బ్రసిద్ధుం డయి బహుసహ
స్రవత్సరంబులు వసుమతీరక్షణం బాచరించె; నిది రాఘవు
చరిత్రంబు. 165

ఉ. వారక యిట్లు పూని వనఃవాసనిరంతరదుఃఖమున్ మహా
వైరికృతాపకారదురఃపథయు నోర్చి శుభంబు నొందఁడే ?
యారిఘరామునట్ల వసుఃథాధిప! నీవును దుఃఖమింతయున్
పైరణనేసి పొందెదవుః సర్వమహీవలయాధిరాజ్యమున్.”

గద్య. ఇది శ్రీశంకరస్వామిసంయమిశ్వరచరణసరోరుహ
భ్యానానందసౌందర్యధుర్య శ్రీసూర్యసుకవిసంభవ
శంభుదాసలక్షణాభిధేయ యెఱ్ఱయనామధేయ
ప్రణీతంబైన యరణ్యపర్వశేషంబు
నందలి రామోపాఖ్యానంబు
సర్వంబును సమాప్తము.

